

Doorgaande Lijn

Eindrapport

Doorgaande Lijn

AGENTSCHAP
ONDERWIJSDIENSTEN

agodi.be

Colofon

Samenstelling

Stuurgroep Doorgaande Lijn: Opgroeien regie, het Agentschap voor onderwijsdiensten, belangenbehartigende vertegenwoordigers van organisatoren kinderopvang (Vlaams Welzijnsverbond, SOM, VVSG), de afgevaardigden van het Gemeenschapsonderwijs (GO!) en van de representatieve verenigingen van de schoolbesturen (Katholiek Onderwijs Vlaanderen) of inrichtende machten van het gesubsidieerd onderwijs (OVSG), en afgevaardigden van de representatieve vakorganisaties voor onderwijs (COV, COC, ACOD) en kinderopvang (ACV, ABVV, ACLVB), Onderwijsinspectie, Zorginspectie, vertegenwoordiging gebruikers (Gezinsbond, VCOC) en externe experts (Cego en VBJK).

Eindredactie

Brenda De Wilde, AGODI, Afdeling Scholen en leerlingen
Kathy Jacobs, Opgroeien, Afdeling Preventieve Gezins- en Jongerenondersteuning
Riet De Bondt, Opgroeien, Afdeling Kinderopvang

Verantwoordelijk uitgevers

Patrick Poelmans, Administrateur-generaal, Agentschap voor Onderwijsdiensten (AGODI)
Leo Van Loo, waarnemend Administrateur-generaal, Agentschap Opgroeien
<https://www.opgroeien.be/over-opgroeien/projecten/doorgaande-lijn>

Foto's

Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming Getty Images

Depotnummer

D/2025/3241/166

Voorwoord

Het eindrapport Doorgaande Lijn dat hier voorligt is het resultaat van een proces van meer dan drie jaar en een engagement van velen.

Het vertrekpunt was een **overtuiging** om de omgeving in voorzieningen voor jonge kinderen beter af te stemmen op **hun noden en ontwikkeling** en na te gaan wat daarvoor nodig is.

Twaalf samenwerkingsverbanden van kinderopvang baby's en peuters, buitenschoolse opvang (kleuteropvang) en kleuteronderwijs waren geselecteerd om stappen te zetten. Sommige waren al op eigen kracht op weg naar meer Doorgaande Lijn.

De stuurgroep, samengesteld conform het Besluit van de Vlaamse Regering voor de financiering van vernieuwende projecten die inzetten op een Doorgaande Lijn tussen kinderopvang van baby's en peuters, kleuteronderwijs en kleuteropvang, liep een heel traject van bredere verkenning, inspiratie halen uit de pionierspraktijken, identificeren van hindernissen en hefboomen, en uitwerken van een voor Vlaanderen werkbaar **praktijkmodel** Doorgaande Lijn. Het belangrijkste werk was het formuleren van **beleidsadviezen**. In dit eindrapport worden ze geduid.

De Doorgaande Lijn was best een **uitdagend** project. Uitdagend omdat het over de grens van beleidsdomeinen reikt. Uitdagend zeker omdat de beleidsdomeinen Welzijn en Onderwijs momenteel zwaar onder druk staan. Uitdagend ook omdat de verschillende leden van de stuurgroep expliciet verschillende perspectieven en belangen te vertegenwoordigen hebben. En toch... is er **grote gelijkgerichtheid** gegroeid en is het uiteindelijke doel toegewijd samen behartigd.

Het realiseren van een Doorgaande Lijn in het aanbod voor jonge kinderen is geen zaak van even beslissen en uitvoeren. Het gaat om **een proces**. Zo'n proces vraagt een helder richtpunt. Maar ook het voeden van het proces onderweg is belangrijk, met nieuwe beslissingen, uitdagingen, voorwaarden en scheppende randvoorwaarden.

Wezenlijk voor dit proces is een **gedeelde ambitie vanuit Onderwijs en Welzijn**. Alleen zo kunnen tussentijdse stappen in de richting van het doel gezet worden. Cruciaal hiervoor is een blijvende gezamenlijke afstemming van Welzijn en Onderwijs als het om het aanbod voor jonge kinderen gaat. Een **commitment** dus vanuit de beide beleidsdomeinen om dat gezamenlijk gestelde richtpunt steeds voor ogen te houden.

Met wat voorligt kunnen overheden **aan de slag**, met focus op **korte én lange termijn**. Met korte termijnbeslissingen die focus houden op de richting naar realiseren van een Doorgaande Lijn op langere termijn. De verschillende partijen in de stuurgroep zullen daarbij graag betrokken blijven. Pioniers in het werkveld rekenen erop om op de ingeslagen weg verder te kunnen werken en nieuwe stappen te kunnen zetten, gefaciliteerd door beleidsbeslissingen.

Caroline Detavernier

Voorzitter Stuurgroep Doorgaande Lijn

Beleidssamenvatting

Doorgaande Lijn, een geïntegreerde werking van opvang en onderwijs voor kinderen 0-6 jaar: waarom, wat en hoe?

1. Situering

WAAROM?

In Vlaanderen, net als in heel wat andere Europese landen, is er sprake van een historisch gegroeid gesplitst systeem als het gaat om voorzieningen voor jonge kinderen tussen 0 en 6 jaar. Opvang en onderwijs zijn georganiseerd vanuit verschillende beleidsdomeinen met een eigen organisatiestructuur, eigen regelgeving, verschillende referentiekaders en systemen van kwaliteitsopvolging en inspectie. Dit gesplitste systeem kent een lange geschiedenis en de gevolgen ervan – met impact voor kinderen, gezinnen, professionals en organisaties – zijn in diverse (internationale) onderzoeken aangetoond. De laatste decennia zien we ontwikkelingen in Europese landen naar een (meer) geïntegreerd systeem van voorzieningen voor jonge kinderen, met een positieve impact op kinderen, gezinnen, professionals en de buurt.

De overheid werkt in Vlaanderen en Brussel naar een breed geïntegreerd gezinsbeleid. Daarin ligt een streven om kinderopvang en kleuteronderwijs verder uit te bouwen tot kwaliteitsvolle basisvoorzieningen waarin alle jonge kinderen tot volle ontplooiing kunnen komen. Er wordt ook ingezet op de kwaliteitsvolle transitie tussen thuis, buurt, kinderopvang, buitenschoolse kinderopvang en kleuterschool en er is ambitieus doorgedacht over een Doorgaande Lijn.

De periode voorafgaand aan en tijdens het project Doorgaande Lijn kent een maatschappelijk woelige tijdsgeest. De betrokken beleidsdomeinen Welzijn en Onderwijs staan onder druk. Beide beleidsdomeinen zijn volop in beweging en op zoek naar structurele oplossingen voor onder andere personeelstekorten, een hoge kindratio of groepsgrootte, een kwaliteitsvolle pedagogische leef- en leeromgeving, een inclusief en toegankelijk aanbod voor alle kinderen en de opvolging/handhaving van de wet- en regelgeving.

Ondanks de inspanningen in de samenwerking tussen de beleidsdomeinen Welzijn en Onderwijs, zijn tijdens de corona-epidemie de limieten van een verkokerd beleid binnen de Vlaamse overheid scherper gesteld. De verschillende aanpak en genomen maatregelen ten aanzien van kinderopvang en kleuteronderwijs (al dan niet kunnen participeren naargelang de toegepaste coronamaatregelen) zijn moeilijk te verklaren vanuit het ontwikkelingsperspectief van het jonge kind. Het Vlaams Maatschappelijk Relancecomité formuleerde aanbevelingen om de samenleving snel en goed te hernemen op korte termijn maar ook te verbeteren op lange termijn. Eén van de aanbevelingen betrof de kinderopvanglocaties en kleuterscholen: *“Zet proeftuinen op rond geïntegreerde projecten kinderopvang/(kleuter)onderwijs waarbij ook buitenschoolse opvang en activiteiten worden betrokken.”* De samenloop van problemen op verschillende levensdomeinen leidde volgens hen tot onveiligheid bij kinderen en jongeren in kwetsbare situaties en hun gezinnen. Kinderopvanginitiatieven en scholen kunnen een belangrijke rol spelen in het nabij zijn bij kinderen en jongeren, het opvangen van de signalen en waar nodig het doorverwijzen naar andere instanties.

Deze aanbeveling maakte de opstart van het project Doorgaande Lijn mogelijk. De Doorgaande Lijn staat, in de hele context van dit rapport, dan ook voor **een doorgaande (ontwikkelings)lijn voor alle kinderen van 0 tot 6 jaar en tussen de drie sectoren van kinderopvang baby's en peuters, kleuteronderwijs en buitenschoolse opvang en activiteiten (kleuteropvang)**. Het huidige *split system* zorgt voor meer overgangsmomenten en dit bemoeilijkt soms het welbevinden en leren van kinderen. Een Doorgaande Lijn staat voor **een praktijk die zorgen, spelen en leren meer integreert**. Om dit mogelijk te maken moeten we zowel de pedagogische visie en praktijk als het beleid en de regelgeving meer op elkaar afstemmen.

Twaalf pioniers werden geselecteerd naar aanleiding van de projectoproep. Het project heeft tot doel een praktijkmodel vorm te geven met betrekking tot het realiseren van een doorgaande (ontwikkelings)lijn 0-6 jaar voor alle kinderen en hun gezinnen en daarbij zicht te krijgen op de huidige knelpunten en noodzakelijke voorwaarden voor een (meer) geïntegreerde samenwerking tussen kinderopvang, kleuteronderwijs en kleuteropvang. De evaluatie van het Besluit van de Vlaamse Regering (BVR) Doorgaande Lijn (met name ontwikkeling van een praktijkmodel, beschrijving van ervaren knelpunten en hefboomen) en de geformuleerde beleidsadviezen in dit rapport bieden input voor de betrokken beleidsdomeinen Onderwijs en Welzijn. De wetenschappelijke duiding en verantwoording is verder te lezen in hoofdstuk 1.

2. De ontwikkeling van een praktijkmodel Doorgaande Lijn

Het [Besluit van de Vlaamse Regering \(BVR\) voor de financiering van vernieuwende projecten die inzetten op een Doorgaande Lijn tussen kinderopvang van baby's en peuters, kleuteronderwijs en kleuteropvang](#) omschrijft heel duidelijk de projectstructuur, de projectopdrachten en de fasering van de uitvoering.

Het eindrapport dat voorligt is de verantwoordelijkheid van de stuurgroep, samengesteld uit diverse stakeholders, representatieve verenigingen en vakorganisaties binnen onderwijs en welzijn. Het is het resultaat van de uitwisseling en een dialoogdag tussen de stuurgroep en de twaalf pioniers.

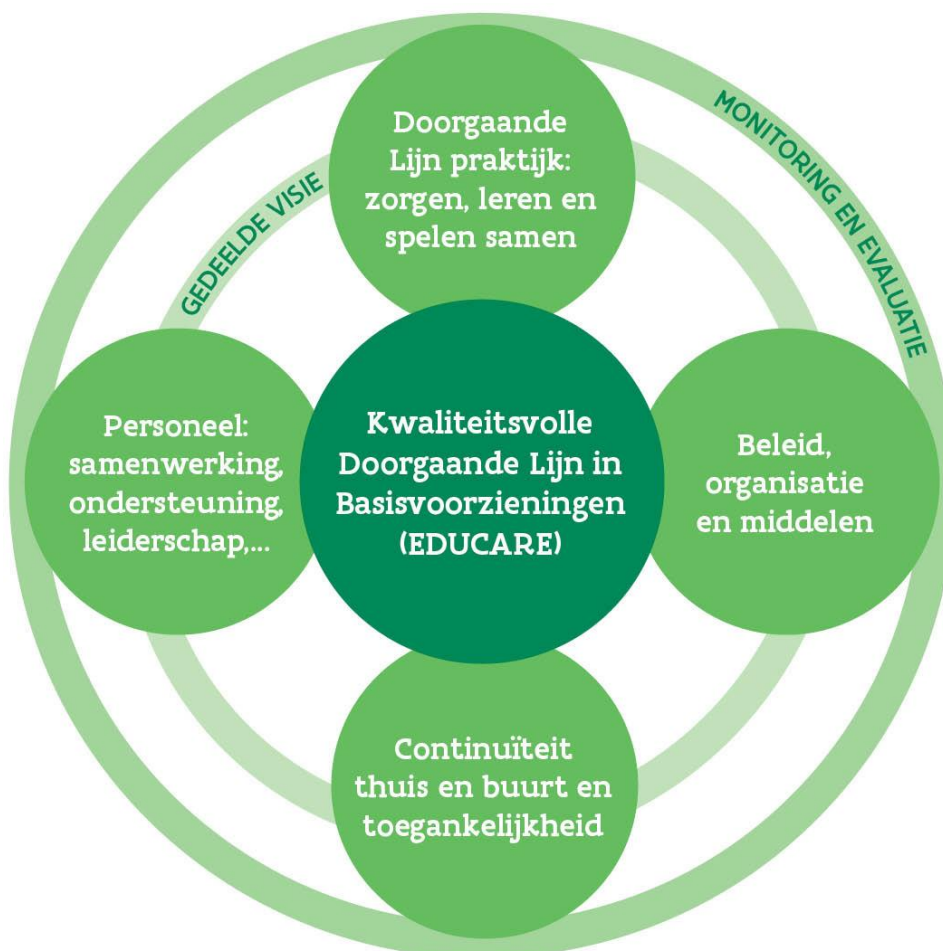
Elke pionier is een samenwerkingsverband van kinderopvang, kleuteronderwijs en kleuteropvang en heeft gedurende de projectperiode experimenteel ingezet op de Doorgaande Lijn. Zij gaven binnen hun gegeven context en startpositie vorm aan een breed en meer geïntegreerd aanbod van opvang en onderwijs doorheen de dag en doorheen het jaar voor kinderen van 0 tot 6 jaar. Zij hebben ingezet op een gedeelde pedagogische visie en praktijk waarin zorgen, leren en spelen gelijkwaardig en vanzelfsprekend verbonden zijn. Daarbij is eveneens ingezet op een wederkerige relatie met kinderen, ouders en de buurt. Conform de opdracht van het project formuleerden zij de (regelgevende) drempels en essentiële voorwaarden om de doelstelling van het project te realiseren. De pioniers zijn hierin begeleid en ondersteund door een leerpartner (een samenwerking tussen het Expertisecentrum Ervaringsgericht Onderwijs (CEGO) en het expertisecentrum voor Vernieuwing in de Basisvoorzieningen voor Jonge Kinderen (VBJK)), individueel en in een lerend netwerk. De beschrijving van het opzet van het project en het procesverloop is te lezen in hoofdstuk 2.

WAT?

Gebaseerd op de theoretische kaders en de bevindingen van de pioniers en de stuurgroep is een praktijkmodel Doorgaande Lijn opgebouwd. Dit is uitgebreid terug te vinden in

hoofdstuk 3. Het geïntegreerde aanbod Doorgaande Lijn vertrekt vanuit een systemische benadering, waarbij doelstelling, visie, en randvoorwaarden onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Het vraagt een maatschappelijke verandering, waarbij op alle niveaus (micro, meso en macro) wordt ingezet op een duurzame en kwaliteitsvolle verbinding van zorgen, leren en spelen.

De doelstelling ‘een kwaliteitsvolle Doorgaande Lijn in basisvoorzieningen’ staat centraal in het model. Daartoe is een gedeelde visie nodig. Deze loopt als een rode draad doorheen de vier domeinen van het praktijkmodel: het uitbouwen en uitvoeren van een praktijk Doorgaande Lijn; het inzetten, samenwerken, ondersteunen en aansturen van het personeel; het garanderen van een continuïteit met thuis en buurt en het vormgeven van beleid, organisatie en de besteding van middelen. Het is immers belangrijk voor elk domein duidelijke en gedeelde standpunten in te nemen en vervolgens ook in te zetten op de noodzakelijke randvoorwaarden binnen deze vier domeinen. Om de kwaliteit te waarborgen en de impact in kaart te brengen is het belangrijk over het geheel en op elk van deze domeinen monitoring en evaluatie uit te werken. Het model wordt schematisch weergegeven in figuur 1.

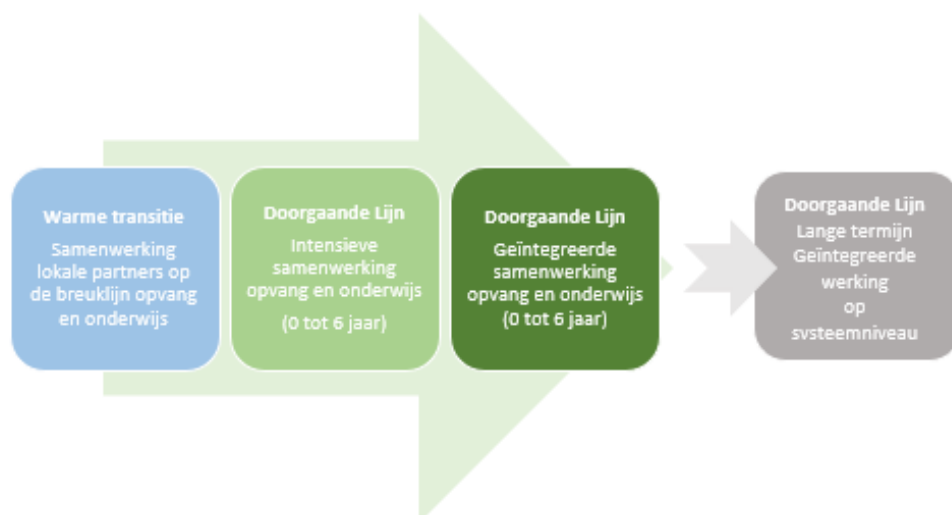
Figuur 1: Praktijkmodel Doorgaande Lijn

Het praktijkmodel is functioneel ingezet voor de dialoog tussen de stuurgroep en de pioniers. Dromen, acties, ervaren knelpunten en hefboomen zijn geordend volgens de verschillende domeinen. Het praktijkmodel biedt ook een solide basis voor de verdere en

toekomstige dialoog over de Doorgaande Lijn. In hoofdstuk 4 worden per domein de concrete knelpunten en hefboomen voor de praktijk geformuleerd bij de aangegeven beleidsadviezen.

HOE?

De ontwikkeling van een (meer) geïntegreerd aanbod van opvang en onderwijs voor jonge kinderen van 0 tot 6 jaar over de breuklijnen heen, situeert zich op een continuüm. In elke stap van de samenwerking tussen de voorzieningen kan immers gewerkt worden aan doorgaande lijnen. In de voorbije jaren is al sterk ingezet op een betere aansluiting tussen opvang en onderwijs door werk te maken van *'kwaliteitsvolle transitie, van thuis, buurt, kinderopvang naar kleuterschool'*. Het project Doorgaande Lijn wil een stap verder zetten. Dat gebeurt niet enkel vanuit de dagelijkse praktijk, maar dient ook te gebeuren met een duidelijk beeld over het langetermijnperspectief.

Figuur 2: Doorgaande Lijn op een continuüm van samenwerking.

De Doorgaande Lijn situeert zich op een continuüm van samenwerken. Rekening houdend met de gegeven diversiteit van de reële contexten (o.a. onderlinge afstand, organisatievorm ...) staan de praktijken 'Doorgaande Lijn' voor de intensieve of geïntegreerde samenwerking van kinderopvang, buitenschoolse opvang en onderwijs voor kinderen van 0 tot 6 jaar (en hun ouders). Het gaat om:

- een intensieve samenwerking tussen kinderopvang, buitenschoolse opvang en onderwijs gericht op een vlot verloop van de transitie momenten. De diverse basisvoorzieningen bevinden zich in elkaars buurt (kleuterwandelaafstand) en de inzet van brugfuncties (eventueel in brugorganisaties) bevorderen afstemming in de samenwerking ;
- een geïntegreerde samenwerking tussen kinderopvang, buitenschoolse opvang en onderwijs, gericht op het ontwikkelen van nieuwe organisatievormen (bv. menggroepen peuters en kleuters, kindcentrum,...) waarbij opvang en onderwijs (met behoud van de eigen verantwoordelijkheden en beschikbare middelen) gelijkwaardig en vlot in elkaar overvloeien en transitie momenten worden weggewerkt doorheen de dag en doorheen het jaar. Wanneer basisvoorzieningen deel uitmaken van eenzelfde campus of huizen in eenzelfde gebouw werkt faciliterend.

In alle praktijken Doorgaande Lijn doelen we op een doorleefde samenwerking van concrete mensen op lokaal niveau zodat de gebruikers (kind, gezin, professional, vrijwilliger ...) het aanbod van opvang en onderwijs kunnen ervaren als één geheel.

3. De beleidsadviezen - samenvattend

Het overzicht van de adviezen is terug te vinden in deel vier van deze beleidssamenvatting. De volledige toelichting en motivering van de beleidsadviezen is terug te vinden in hoofdstuk 4 van dit rapport.

Een holistische benadering van zorg, leren en spelen biedt samen met het versterken van de (inter)professionele samenwerking en de betrokkenheid van ouders een kader voor een geïntegreerd en kwaliteitsvol aanbod van opvang en onderwijs. Het draagt bij tot de ontwikkeling, het leren en het welbevinden van kinderen, een betere ondersteuning van gezinnen en de professionaliteit en jobtevredenheid van de betrokken personeelsleden.

Om te evolueren naar een Doorgaande Lijn zijn duidelijke beleidskeuzes van de Vlaamse Overheid nodig. De stuurgroep heeft beleidsadviezen geformuleerd, zoals omschreven in zijn opdracht, om de noodzakelijke veranderingen in de richting van een Doorgaande Lijn te ondersteunen. De adviezen zijn geformuleerd en gemotiveerd op de vier afzonderlijke domeinen van het gehanteerde praktijkmodel (zie figuur 1). Groeien naar een geïntegreerde samenwerking van kinderopvang, buitenschoolse opvang en onderwijs vraagt een systeembeweging. De uitwerking van de voorgestelde adviezen situeert zich op middellange of lange termijn, maar er zijn nu al mogelijkheden om, met het langetermijnperspectief voor ogen, op korte termijn vooruitgang te boeken.

Door een **gedeelde en gedragen visie op educare** te ontwikkelen wordt een rijke en zorgzame speelleeromgeving voor jonge kinderen gecreëerd. Het **praktijkmodel biedt een solide basis** voor een samenwerking tussen opvang en onderwijs. Met voldoende ruimte voor en in afstemming met de diverse lokale contexten is er nood aan een verdere verfijning en uitwerking van dit model op het continuüm van samenwerking.

Interprofessionele samenwerking in multidisciplinaire teams is cruciaal om de continuïteit en kwaliteit van zorg en onderwijs te waarborgen (ook in functie van bijzondere zorgnoden). De huidige structuur van kinderopvang, kleuteronderwijs en kleuteropvang vraagt om betere integratie en samenwerking tussen de diverse betrokken professionals. Dit vraagt **beschikbare overlegtijd, afgestemde personeelsprofielen, de creatie van (nieuwe) hefboomprofielen** (o.a. brug- of coördinatiefuncties, educatief begeleider voor jonge kinderen) en dient ondersteund te worden door de (basis)opleidingen en ondersteuningstrajecten die de Doorgaande Lijn en een geïntegreerde educare-aanpak centraal stellen.

Ook de afgestemde **samenwerking met ouders** is essentieel voor het bieden van **toegankelijke** hoogwaardige opvang en onderwijs aan alle jonge kinderen, inclusief kinderen met specifieke zorgbehoeften. Vanuit de samenwerking kunnen ouders en professionals beter inspelen op de behoeften van hun kind. De opvang en de school kunnen profiteren van de inzichten van ouders en rekening houden met de diverse gezinssituaties. Samen zorgen ze voor een inclusieve en gepersonaliseerde leeromgeving, wat de kans op succes vergroot. Deze samenwerking helpt bij het vroegtijdig signaleren van problemen en het bieden van gerichte ondersteuning voor kinderen en hun gezin. De geïntegreerde

samenwerking dient daartoe **actief samen te werken met lokale partners** zoals o.a. ouderwerkingen, buurtorganisaties, Huis van het Kind, lokale besturen, CLB, Kind en Gezin, sociale dienstverlening, ...

Om een Doorgaande Lijn te realiseren is het belangrijk op **beleidsniveau** te pleiten voor een integrale denkoefening die op een systemische wijze kijkt naar het realiseren van een zorgzame speelleeromgeving voor kinderen in samenwerking met ouders en professionals en naar de opdrachten en het beroepenveld in onderwijs, kinderopvang en buitenschoolse opvang. Vanuit een **continue dialoog tussen alle actoren uit praktijk, onderzoek en beleid** dient men een **regelgevend kader** te creëren dat de **samenwerking** op het continuüm **bevordert**, een **systeem van evaluatie en monitoring** uitwerkt en de inzet van de nodige middelen hierop richt.

Er is bovendien een sterke behoefte aan een **verbeterde beeldvorming en waardering** van de diverse professionals in kinderopvang en kleuteronderwijs. Dit verhoogt de aantrekkelijkheid van de sectoren maar draagt ook bij aan het wederzijdse respect en de maatschappelijke erkenning van het belangrijke werk dat deze professionals mee verrichten met betrekking tot het waarmaken van o.a. het recht op overleven en ontwikkelen, het recht op onderwijs, het recht op zorg, opvoeding en familie en het recht op vrije tijd, ontspanning en culturele activiteiten voor elk kind.

4. Overzicht van de beleidsadviezen

Doorgaande Lijn praktijk: zorgen, leren en spelen samen

1. Maak praktijken van Doorgaande Lijn verder mogelijk. **Hanteer en verfijn daarbij het praktijkmodel Doorgaande Lijn** op het continuüm van samenwerking, in overleg met vertegenwoordigers uit beleid, praktijk en onderzoek. Voorzie extra (financiële) stimulansen, middelen en mogelijkheden gekoppeld aan de samenwerking.
2. Ontwikkel een **gemeenschappelijk pedagogisch kader** in de verbinding en afstemming van het pedagogisch raamwerk kinderopvang en het referentiekader onderwijskwaliteit. Zet daarbij de **visie op educare centraal**.

Personeel: samenwerking, ondersteuning, leiderschap...

3. Creëer maximaal mogelijkheden om de (interprofessionele) samenwerking van **complementaire personeelsprofielen in multidisciplinaire teams** te stimuleren in samenwerking met pedagogische begeleidingsdiensten (onderwijs) en pedagogische coaches (kinderopvang). Hiervoor zijn kindvrije uren in alle sectoren noodzakelijk.
4. Benut maximaal **het nieuwe beroepsprofiel 'Educatief begeleider voor jonge kinderen'** op graduaatsniveau (VKS-niveau 5 en doorgroeimogelijkheid voor kinderbegeleider VKS-niveau 4) **als krachtige hefboomfunctie** met aandacht voor de ondersteuning van Doorgaande Lijn en **met inzetbaarheid in beide sectoren**. Voorzie in alle opleidingen, met tewerkstelling in de sectoren, aandacht voor Doorgaande Lijn en het praktijkmodel.
5. Faciliteer via **structurele middelen** de aanwerving en ondersteuning van **brug- en coördinatiefuncties** voor organisaties die stappen zetten in het intensief of geïntegreerd samenwerken.
6. Zet in op **een profiel kinderbegeleider/kinderverzorger** voor zowel opvang als onderwijs met goede en afgestemde loon- en arbeidsvoorwaarden in elke sector. De beste voorwaarden zijn hierbij richtinggevend.

Continuïteit thuis en buurt en toegankelijkheid

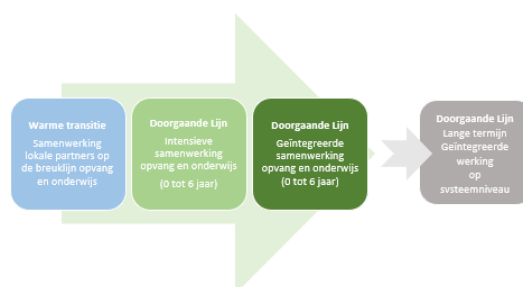
7. Verwacht van elke geïntegreerde samenwerking Doorgaande Lijn een duidelijke, afgestemde en gedragen visie met betrekking tot **ouderbeleid** waarbij ouders erkend en aangesproken worden als eerste opvoeders.
8. Ontwikkel een **coherent en inclusief opname- en inschrijvingsbeleid**, om continuïteit te waarborgen, kinderen met specifieke zorgnoden te integreren en gelijke kansen voor alle kinderen te bieden. Dit beleid moet rekening houden met de grondwettelijke keuzevrijheid voor onderwijs, de autonomie van een ouder om geen gebruik te maken van formele kinderopvang en het recht van elk kind op een plek in de kinderopvang (baby's en peuters en buitenschoolse) en in het onderwijs. Dit vraagt een blijvende investering in kinderopvang baby's en peuters, buitenschoolse opvang en onderwijs als kwaliteitsvolle basisvoorziening voor elk kind.
9. **Breid** de horizon van het samenwerkingsverband **uit door relevante actoren** (CLB, gezinsondersteuning, lokaal bestuur, lager onderwijs, BOA-partners,...) **en beleidsdomeinen te betrekken** en verder te bouwen aan de Doorgaande Lijn.

Beleid, organisatie en middelen

10. **Werk op de bevoegde politieke beleidsniveaus onderwijs en welzijn samen** met het engagement om de ontwikkelingsnoden van jonge kinderen centraal te stellen. **Stem** huidige en te ontwikkelen beleidsmaatregelen en regelgeving **kinderopvang baby's en peuters, buitenschoolse opvang en kleuteronderwijs** op elkaar **af**. Grijp daarbij **opportuniteiten** om kinderopvang baby's en peuters, buitenschoolse opvang en kleuteronderwijs **in elkaars nabijheid te laten ontwikkelen**. Voorzie afgestemd of samen de nodige middelen en zet stappen om te evolueren naar een Doorgaande Lijn. Doe dit **met respect en waardering voor de expertise** van de **professionals** in de betrokken sectoren.
11. Werk de adviezen van dit eindrapport verder uit in **samenwerking met en tussen beleid, onderzoek en praktijk** (sectoren, gebruikers, sociale partners...) **vanuit beide beleidsdomeinen** om de langetermijnvisie en het **regelgevend kader** (verder) te ontwikkelen. Werk regelgevende en andere drempels weg en houd daarbij het praktijkmodel Doorgaande Lijn en de randvoorwaarden op de vier domeinen voor ogen. Neem ook alle facetten van een geïntegreerde (samen)werking in de scope: waarom (impact), wat (doelstellingen), en hoe (kader dat minimaal regels rond het opnamebeleid, groepsorganisatie, bestaande of nieuwe infrastructuur (gedeelde of in elkaars nabijheid), middelen, kwaliteitsopvolging, personeelsinzet en geïntegreerd leiderschap bevat).

Praktijkmodel Doorgaande Lijn samenwerking

Doorgaande Lijn op een continuüm van

12. **Maak** werk van interne en externe evaluatie en monitoring. Voor de interne kwaliteitsbewaking en verbetering zal het praktijkmodel Doorgaande Lijn verder verfijnd moeten worden met de **uitwerking van (meetbare) indicatoren op de vier domeinen**. Voor de externe monitoring vraagt dit een samenwerking tussen onderwijs- en zorginspectie om een **systeem** op te zetten **voor de gedeelde inspectie van een geïntegreerde (samen)werking**.

Inhoud

Voorwoord	2
Beleidsamenvatting	3
1. Situering	3
2. De ontwikkeling van een praktijkmodel Doorgaande Lijn	4
3. De beleidsadviezen - samenvattend	7
4. Overzicht van de beleidsadviezen	8
Inleiding	12
Hoofdstuk 1: Waarom is een Doorgaande Lijn van belang?	14
1.1. <i>Situatieschets in Vlaanderen</i>	14
a. Organisatie onderwijs	15
b. Organisatie kinderopvang baby's en peuters	16
c. Organisatie buitenschoolse opvang	17
1.2. <i>Ontwikkelingen in Europa</i>	19
1.3. <i>Actuele ontwikkelingen in Vlaanderen: Versterkte samenwerking op de agenda, beleidsdomeinen onder druk</i>	20
1.4. <i>Het belang van een Doorgaande Lijn</i>	23
a. Het belang van een Doorgaande Lijn voor kinderen	23
b. Het belang van een Doorgaande Lijn voor gezinnen	25
c. Het belang van een Doorgaande Lijn voor professionals	27
d. Het belang van een Doorgaande Lijn voor Vlaanderen	28
Hoofdstuk 2: Het project Doorgaande Lijn	30
2.1. <i>Opbouw van het project en projectstructuur</i>	30
2.2. <i>Regelluw kader</i>	31
Hoofdstuk 3: Het praktijkmodel Doorgaande Lijn	34
3.1. <i>Praktijkmodel</i>	34
a. De doelstelling van de Doorgaande Lijn	35
b. De verbindende cirkel 'Gedeelde visie'	36
c. De vier domeinen van het praktijkmodel	36
d. De omringende cirkel 'Monitoring en evaluatie'	38
3.2. <i>Diverse praktijken Doorgaande Lijn situeren op een continuüm</i>	38
Hoofdstuk 4: Beleidsadviezen	43
4.1. <i>Inleiding</i>	43
4.2. <i>Overzicht van de 12 beleidsadviezen</i>	44
4.3. <i>Motivatie van de beleidsadviezen vanuit het praktijkmodel</i>	46
a. Doorgaande Lijn praktijk: zorgen, leren en spelen samen	46

b. Personeel: <i>samenwerking, ondersteuning, leiderschap</i>	49
c. Continuïteit met thuis en buurt en toegankelijkheid	54
d. Beleid, organisatie en middelen	57
Verklarende woordenlijst.....	61
Bibliografie	64

Inleiding

Dit eindrapport van het project Doorgaande Lijn geeft inzicht in de afgelopen drie projectjaren (2022-2024). Aan de stuurgroep is gevraagd een eindrapport op te stellen met beleidsadviezen over een eventuele verlenging of reguliere verankering van het project.

In het eerste hoofdstuk wordt stilgestaan bij het belang van een Doorgaande Lijn. Om hier een beter zicht op te krijgen wordt de hedendaagse situatie van de diverse stelsels (kleuteronderwijs, kinderopvang en buitenschoolse opvang) in Vlaanderen geschetst. Vervolgens worden de recente ontwikkelingen in Europa en Vlaanderen beschreven. Tot slot geven we een antwoord op de vraag waarom het evolueren naar een Doorgaande Lijn van belang is voor kinderen, gezinnen, professionals en Vlaanderen.

In het tweede hoofdstuk worden de krijtlijnen van het project toegelicht. De opbouw van het project en de projectstructuur worden meegegeven alsook het regelluw kader waarbinnen de pioniers konden experimenteren.

In het derde hoofdstuk wordt stilgestaan bij het ontwikkelde praktijkmodel Doorgaande Lijn. De totstandkoming van het model wordt toegelicht alsook de verschillende onderdelen van dit praktijkmodel. Tot slot bekijken we de diverse praktijken van een Doorgaande Lijn op een continuüm.

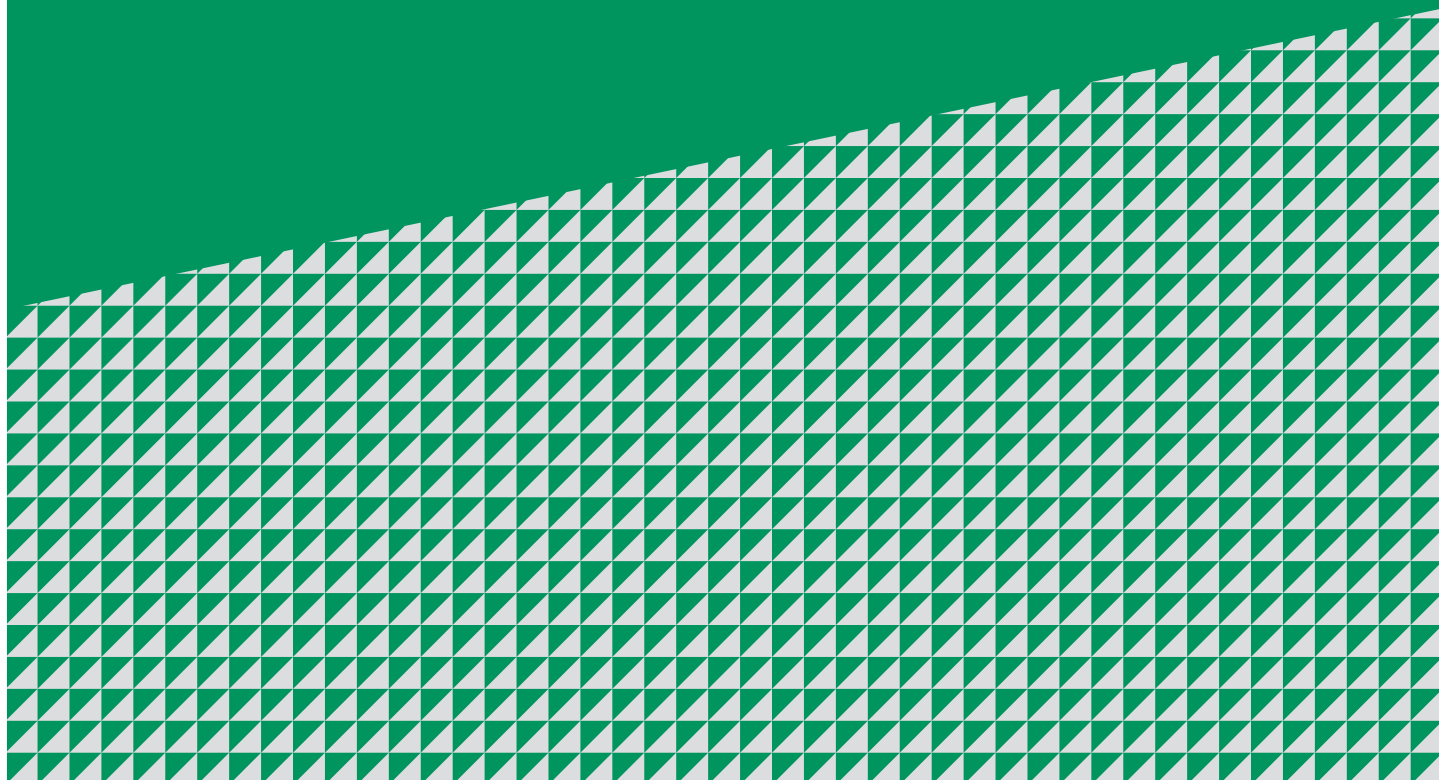
In het vierde hoofdstuk worden de verschillende beleidsadviezen toegelicht op basis van de vier domeinen van het praktijkmodel: educare, personeel, continuïteit met thuis en buurt en het beleid en de middelen. Bij elke cluster aan beleidsadviezen worden de door de pioniers geïnterpreteerde knelpunten alsook mogelijke hefboomen geschetst.

Het rapport sluit af met een nawoord, een verklarende woordenlijst, bibliografie en een overzicht van de bijlagen.

We wensen u als lezer veel leesplezier doorheen het eindrapport.

1

**Waarom is een
Doorgaande Lijn
van belang?**

Hoofdstuk 1: Waarom is een Doorgaande Lijn van belang?

Internationaal gebruikt men in beleid en onderzoek vaak de term *Early Childhood Education and Care* (ECEC) om over de verscheidenheid aan voorzieningen voor jonge kinderen te spreken, voorafgaand aan de leerplicht (European Commission, Education Area, 2024)¹. In Vlaanderen is er, net als in heel wat andere Europese landen (zoals bv. Frankrijk, Ierland, Portugal ...), sprake van een gesplitst systeem² als het gaat om voorzieningen voor jonge kinderen tussen 0 en 6 jaar (OECD, 2006)³. In een gesplitst systeem zijn kinderopvang en onderwijs twee afzonderlijke werelden waaraan jonge kinderen zich dienen aan te passen. De gevolgen van zo'n gesplitst systeem zijn, volgens diverse experts, zichtbaar in een aantal systeemfouten (VLOR, 2022, p. 11)⁴. Met systeemfouten wordt bedoeld dat de diverse stelsels elk hun eigen ontstaansgeschiedenis en ontwikkeling kennen, waardoor ze vandaag de dag niet optimaal op elkaar afgestemd zijn. Het gaat met andere woorden om structurele obstakels. Om beter te begrijpen wat dit betekent, beschrijven we in dit hoofdstuk eerst de hedendaagse situatie van de diverse stelsels (kleuteronderwijs, kinderopvang en buitenschoolse opvang) in Vlaanderen. Vervolgens beschrijven we de recente ontwikkelingen in Europa. Daarna beschrijven we de ontwikkelingen in Vlaanderen. Tot slot geven we een antwoord op de vraag waarom het evolueren naar een Doorgaande Lijn van belang is voor kinderen, gezinnen, professionals en Vlaanderen.

1.1. Situatieschets in Vlaanderen

In Vlaanderen is er sprake van een gesplitst systeem wat de voorzieningen voor jonge kinderen betreft. Dit betekent dat kinderen tussen 0 en 2,5 à 3 jaar thuisblijven en samen met ouders gebruik kunnen maken van individueel of groepsgericht aanbod preventieve gezinsondersteuning of naar kinderopvang gaan, wat onder de bevoegdheid van de minister van Welzijn valt. Daarna kunnen ze naar het kleuteronderwijs gaan (2,5 - 6 jaar), wat onder de bevoegdheid van de minister van Onderwijs valt. De buitenschoolse opvang is in transitie van een bevoegdheid op Vlaams niveau naar een bevoegdheid waar de regierol ligt op niveau van het lokaal bestuur (Vlaamse regering, 2019)⁵. Daarnaast is er een split tussen de schooltijd en opvangtijd voor schoolgaande kinderen. Net als in de meeste Europese landen is buitenschoolse opvang ook in Vlaanderen in veel gevallen administratief en organisatorisch een aparte entiteit met ander personeel, andere groepen van kinderen, op een andere locatie (Eurydice, 2019).⁶ Historisch gegroeide verschillen liggen aan de basis

¹ <https://education.ec.europa.eu/education-levels/early-childhood-education-and-care>

² We spreken van 'gesplitst systeem' als vertaling van het Engelse 'split system' en naar analogie van hoe dit in diverse publicaties gehanteerd wordt (zoals VLOR (2022). *De toekomst van het onderwijs aan jonge kinderen*. Brussel: Politeia en het "Voorontwerp van besluit van de Vlaamse Regering over de financiering van vernieuwende projecten die inzetten op een Doorgaande Lijn tussen kinderopvang van baby's en peuters, kleuteronderwijs en kleuteropvang"

³ OECD (2006). *Starting Strong II: Early Childhood Education and Care*, Starting Strong, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264035461-en>.

⁴ VLOR (2022). *De toekomst van het onderwijs aan jonge kinderen. Een strategische verkenning*. Brussel: Politeia.

⁵ Vlaamse regering (2019). *Decreet houdende de organisatie van buitenschoolse opvang en de afstemming tussen buitenschoolse activiteiten*. Brussel: Vlaamse regering.

<https://codex.vlaanderen.be/PrintDocument.ashx?id=1031846&datum=&geannoteerd=false&print=false>

⁶ Eurydice (2019) *Key Data on Early Childhood Education and Care in Europe: 2019 edition*. Online. Luxembourg: Publications Office of the European Union, <https://data.europa.eu/doi/10.2797/894279> (accessed 22 July 2024).

van dit gesplitst systeem. Hieronder beschrijven we beknopt elk van de drie stelsels om zo de structurele obstakels te vatten.

a. Organisatie onderwijs

Conform het EU-werkingsverdrag wordt in Vlaanderen onderwijs geclassificeerd als een dienst van algemeen belang (DAB) (Europese unie, 2012)⁷. De Grondwet (artikel 24§3) bepaalt dat de toegang tot het onderwijs kosteloos is tot het einde van de leerplicht. Dat betekent dat inschrijven in een school gratis is. Voor sommige zaken mag een bijdrage gevraagd worden, maar er wordt in het basisonderwijs een maximumfactuur gehanteerd voor wat de ouderbijdrage betreft.

Typisch voor Vlaanderen is de lage instapleeftijd (vanaf 2,5 jaar) naar de kleuterschool. Nagenoeg alle kinderen zijn ingeschreven in het kleuteronderwijs: in schooljaar 2023-2024 was 98,5% van de 3-jarigen, 99,1% van de 4-jarigen en 99,3% van de vijfjarigen in het Vlaams Gewest ingeschreven in het kleuteronderwijs⁸. In het onderwijs onderscheiden we officieel en vrij onderwijs. Officieel onderwijs is het onderwijs georganiseerd door of in opdracht van de overheid. Het bestaat uit twee netten: het gemeenschapsonderwijs en het gesubsidieerd officieel onderwijs dat het stedelijk en gemeentelijk en het provinciaal onderwijs omvat. In de eerste paragraaf van artikel 24 van de Belgische Grondwet, dat handelt over onderwijs, is opgenomen dat de gemeenschap de keuzevrijheid van de ouders waarborgt en dat de gemeenschap neutraal onderwijs inricht. In de Vlaamse Gemeenschap is die opdracht toegewezen aan het gemeenschapsonderwijs (GO!). Daarnaast is er het vrij onderwijs: dit is elke vorm van onderwijs dat niet door een overheid is opgericht (vaak een vereniging zonder winstoogmerk) en bestaat uit één net, nl. het gesubsidieerd vrij onderwijs. Elk schoolbestuur wordt ondersteund door één van de drie onderwijsnetten. Binnen elk net zijn er één of meerdere onderwijskoepels. Elke onderwijskoepel heeft zijn eigen pedagogische begeleidingsdienst.

Het bestaan van de verschillende onderwijsnetten en de grondwettelijke verankering van vrijheid van onderwijs (Belgische grondwet, Art.24⁹) zorgt voor verschillende pedagogische onderwijsprojecten. In het kleuteronderwijs hanteert men ontwikkelingsdoelen, wat minimumdoelen zijn op het vlak van kennis, inzicht, vaardigheden en attitudes die de onderwijsoverheid wenselijk acht voor een bepaalde leerlingenpopulatie (Vlaamse Regering, 1997)¹⁰. Hiervoor geldt een inspanningsverplichting, geen resultaatsverplichting. Deze doelen worden door de drie onderwijsnetten omgezet in diverse leerplannen. Een recente beslissing van de Vlaamse Regering (Ministerraad van 28-02-2025) stelt dat er voor het kleuteronderwijs naast na te streven doelen, voor het eerst ook doelen (Nederlands en wiskunde) die bereikt moeten worden op populatieniveau worden ingevoerd (Vlaamse Regering, 2025)¹¹.

⁷ Europese Unie (2012). Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie. In *Publicatieblad van de Europese Unie* <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT>

⁸ <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/onderwijs-en-vorming/aanwezigheid-kleuters-in-kleuteronderwijs>

⁹ https://www.senate.be/doc/20241008_GRONDWET.pdf

¹⁰ Vlaamse Regering (1997). *Decreet Basisonderwijs (25/02/1997)*, Art 44., <https://data-onderwijs.vlaanderen.be/edulex/document.aspx?docid=12254#307215>

¹¹ Vlaamse Regering (2025). Visienota over de vaststelling van kwaliteitsvolle minimumdoelen in het basisonderwijs. *Beslissingen van de Vlaamse Regering | Vlaanderen.be*

Daarnaast is er een Referentiekader voor Onderwijskwaliteit (ROK). Dit bevat verwachtingen voor kwaliteitsvol onderwijs waar de verschillende stakeholders binnen onderwijs het over eens zijn. Het wil scholen aanzetten hun eigen (kwaliteits)beleid uit te stippelen. Het ROK geldt voor alle onderwijsniveaus en vormen, met uitzondering van het hoger onderwijs.

Lokaal kunnen steden en gemeenten scholen versterken door acties te ontwikkelen in samenwerking met scholen en met andere lokale actoren. Dit kan in het kader van het flankerend onderwijsbeleid¹². Kleuterleerkrachten hebben een professionele bachelor (Vlaamse Kwalificatiestructuur (VKS)-niveau 6). Daarnaast zijn er in het kleuteronderwijs ook ondersteunende en paramedische profielen, met name de kinderverzorgers, actief (VKS-niveau 4).

b. Organisatie kinderopvang baby's en peuters

De kinderopvang baby's en peuters is geclassificeerd als een dienst van algemeen economisch belang (DAEB). Dit betekent dat het in kinderopvang gaat om sociaal ondernemerschap. De regels van interne markt en mededinging zijn van toepassing en regulatie is alleen mogelijk waar nodig (Opgroeien, 2024)¹³. Formele kinderopvang is een structurele opvang tegen betaling en dient te voldoen aan het vergunningskader (decreet). Er bestaat kinderopvang met een vrije prijs en opvang met een inkomenstarief. Bij opvang met een vrije prijs betaalt de ouder een dagprijs die door de opvang gekozen wordt. Bij opvang met een inkomenstarief betaalt de ouder een prijs gebaseerd op het eigen inkomen en ontvangt de organisator subsidies waar extra opdrachten tegenover staan.

Niet alle kinderen maken gebruik van formele opvang. Het gebruik varieert naargelang de leeftijd en socio-economische status (SES)¹⁴. Bijna 7 op de 10 kinderen tussen 12 en 30 maanden maakte in september 2023 gebruik van formele opvang (Opgroeien, 2024)¹⁵. De grote meerderheid (78%) van de kinderen binnen de formele kinderopvang gaat naar een opvang met inkomenstarief.

Kinderopvang bestaat uit twee opvangvormen: gezinsopvang (max. 8 vergunde plaatsen) en groepsopvang (vanaf 9 vergunde plaatsen). Het landschap is zeer divers met zowel kleine

¹² Vlaamse Regering (2007). Decreet betreffende het flankerend onderwijsbeleid op lokaal niveau (30/11/2007), <https://data-onderwijs.vlaanderen.be/edulex/document.aspx?docid=13961>

¹³ Opgroeien (2024). *Een toekomstplan voor de Vlaamse kinderopvang*. Brussel: Opgroeien.

¹⁴ In kinderopvang en buitenschoolse opvang is er ongelijke toegang tot toegankelijke en betaalbare opvang in kinderopvang (Teppers et al., 2019, Devlieghere, et al., 2021), met (sinds 1 april 2024) aangescherpte voorrangsregels die absolute voorrang geven aan gezinnen die in totaliteit minstens 4/5de werken en/of een opleiding volgen (Opgroeien, 2024) –

Referenties:

Teppers, E., Schepers, W., & Van Regenmortel, T. (2019). *Het gebruik van en de behoefte aan kinderopvang voor baby's en peuters jonger dan 3 jaar In het Vlaamse Gewest*. Leuven: Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin.

Devlieghere, J., Dierckx, M., Van Lombergen, L., & Vandenbroeck, M. (2021). *Cartografie van de Nederlandstalige gezinsvoorzieningen in Brussel*. VGC ; UGent

Deze voorrangsregels gelden voor elke opvanglocatie met een subsidie voor inkomenstarief. Dit is 80% van alle opvanglocaties, zie Opgroeien (2024). *Nieuwe voorrangsregels in de groeps- en gezinsopvang met subsidie inkomenstarief*. Brussel: Opgroeien, https://www.kindengezin.be/sites/default/files/2024-03/kinderopvang_special_vorrangsregels_0.pdf

¹⁵ [https://www.opgroeien.be/kennis/cijfers-en-onderzoek/kinderopvang-babys-en-peuters#:~:text=52%2C3%25%20van%20de%20kinderen,provincies%20\(59%2C4%25\).](https://www.opgroeien.be/kennis/cijfers-en-onderzoek/kinderopvang-babys-en-peuters#:~:text=52%2C3%25%20van%20de%20kinderen,provincies%20(59%2C4%25).)

organisatoren als organisatoren die Vlaanderenbreed actief zijn en heel wat locaties aansturen. Een organisator van kinderopvang kan zowel een openbaar bestuur als een privé-initiatief zijn¹⁶ en er bestaan diverse rechtsvormen (vzw, vennootschap, feitelijke vereniging, ...). Organisatoren kinderopvang zijn autonoom, maar vaak aangesloten bij een koepelorganisatie of belangenbehartiger zoals het Vlaams Welzijnsverbond, de Federatie van Sociale Ondernemingen (SOM), Unieko of de Federatie kinderopvang. Voor de openbare besturen is de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG) de belangenbehartiger.

In de kinderopvang voor baby's en peuters is sprake van een inspirerend pedagogisch raamwerk dat met betrokkenheid van diverse stakeholders, waaronder alle koepelorganisaties, ontwikkeld is. Het is met andere woorden een gedragen visietekst over wat kwaliteitsvolle kinderopvang betekent en omvat voor kinderen, gezinnen en de samenleving (MeMoQ, 2015)¹⁷. Het pedagogisch raamwerk houdt een inspanningsverplichting voor de kinderopvang in. Hiervan afgeleid is er de verplichting (opgenomen in het vergunningenbesluit) om te voldoen aan een pedagogische norm inzake de dimensies welbevinden, betrokkenheid, emotionele ondersteuning, educatieve ondersteuning en omgeving (Vlaamse Regering, 2024)¹⁸. Kinderbegeleiders hebben een kwalificatie op VKS-niveau 4. Daarnaast zijn er ook ondersteunende en leidinggevende profielen (VKS-niveau 6).

c. Organisatie buitenschoolse opvang

Ook de buitenschoolse opvang is een dienst van algemeen economisch belang (DAEB). Dit landschap heeft de afgelopen periode al een enorme transitie doorgemaakt en wordt momenteel opnieuw hertekend.

Voor 2021 was het landschap buitenschoolse opvang zeer divers samengesteld. Vanuit (toen nog) Kind en Gezin bestonden verschillende aanbodsvormen (nl. erkende opvang, attest van toezicht of gemengde opvang) die elk eigen voorwaarden hadden. Via uitbreidingsoproepen kon men een aanbod subsidies ontvangen vanuit Opgroeien.

Op 1 januari 2021 ging het decreet over de organisatie van buitenschoolse opvang en de afstemming tussen buitenschoolse activiteiten (BOA) in voege waarbij de regierol, de financiering en de lokale samenwerking op niveau van de lokale besturen wordt gelegd. Tussen 2021 en 2026 loopt een overgangsperiode, vanaf 1 januari 2026 is de decentralisatie van de buitenschoolse opvang een feit. Vanaf dan ontvangen organisatoren buitenschoolse opvang niet langer subsidies vanuit Opgroeien maar is de financiering van de

¹⁶ Volgens de recentste cijfers (30/06/2024) gaat het om 22,7% vergunde plaatsen bij een openbaar bestuur en 77,3% vergunde plaatsen bij een privé-bestuur, zie [subsidietrappen per subsidiegroep.xlsx](#)

¹⁷ MeMoQ (2015). *Een pedagogisch raamwerk voor de kinderopvang van baby's en peuters*. Brussel: Kind & Gezin, <https://www.kindengezin.be/sites/default/files/2021-05/pedagogische-raamwerk.pdf>

¹⁸ Zie Vlaamse Regering (2013). *Besluit van de Vlaamse Regering houdende de vergunningsvoorwaarden en het kwaliteitsbeleid voor gezinsopvang en groepsopvang van baby's en peuters*, Art. 31, <https://codex.vlaanderen.be/PrintDocument.ashx?id=1023552&geannoteerd=false#H1063742> en Vlaamse Regering (2016).

Ministerieel besluit tot uitvoering van het Vergunningsbesluit van 22 november 2013, Art. 20/1, <https://codex.vlaanderen.be/PrintDocument.ashx?id=1027752&datum=&geannoteerd=false&print=false>

buitenschoolse opvang en de afstemming met activiteiten een opdracht van het lokaal bestuur. Als hulpmiddel voor lokale besturen is een inspiratiekader uitgewerkt.

Voor en na schooltijd en in schoolvakanties kan een kind naar de buitenschoolse opvang gaan op school zelf (al dan niet met kwaliteitslabel kinderopvang), bij een gezins- of groepsopvang in een aparte opvanglocatie (al dan niet met kwaliteitslabel kinderopvang), of gebruik maken van het aanbod naschoolse activiteiten (sport-, jeugd-, cultuur- en vrijetijdsactiviteiten). Het aanbod verschilt per gemeente of stad.

Binnen het kader van het decreet BOA werd ook het kwaliteitslabel kleuteropvang ontwikkeld. De buitenschoolse opvang met attest van toezicht of erkenning kreeg automatisch dit kwaliteitslabel. Gemelde opvang of opvang met een attest van toezicht voor vakantie-opvang kon het kwaliteitslabel aanvragen, maar kreeg het niet automatisch. Ook aanbod dat eerder niet gekend was bij Opgroeien, kon vanaf dan een label aanvragen. Het kwaliteitslabel was niet verplicht. Het lokaal bestuur moest wel 50% van haar subsidies geven aan het aanbod van kleuteropvang met een kwaliteitslabel, om zo voldoende aandacht en aanbod voor de kleuters te voorzien. Hierdoor is de afgelopen jaren sterk ingezet op het behalen van een kwaliteitslabel kleuteropvang. Het kleuterlabel werd toegekend aan organisatoren die voldoen aan de kwaliteitsvoorwaarden met betrekking tot het aanbod, de toegankelijkheid, de kwaliteitsvolle interacties, het personeel en het gebruik van het Nederlands (Vlaamse Regering, 2019)¹⁹.

Het aanbod van gelabelde kleuteropvang is onevenredig over Vlaanderen verdeeld. Opgroeien financierde in 2022 48.081 plaatsen in de kleuteropvang met kwaliteitslabel verspreid over 246 Vlaamse steden en gemeenten²⁰. Dat zijn 6 plaatsen per 100 kinderen tussen 2 en 12 jaar (VVSG, Vlaams Welzijnsverbond & Gezinsbond).²¹ Opvanglocaties die geen kwaliteitslabel hebben, worden niet centraal geregistreerd. Hierdoor is er maar zeer beperkt zicht op het buitenschools aanbod opvang en activiteiten.

Eind februari 2025 besliste de Vlaamse Regering over de verdere uitrol van het decreet BOA. Daarbij is beslist dat vanaf 2026 (na afloop van de overgangstermijn) het kwaliteitslabel kleuteropvang wordt vervangen door een lokale erkenning binnen een Vlaams kwaliteitskader. Lokale besturen zijn verplicht een erkenningskader uit te werken binnen zes kerngebieden (organisatorisch beleid, pedagogisch beleid, medewerkersbeleid, toegankelijkheid, monitoring en evaluatie en verbondenheid), in afstemming met het samenwerkingsverband en binnen de minimale Vlaamse voorwaarden. Enkel het aanbod opvang en activiteiten met een lokale erkenning komt in aanmerking voor het ontvangen van een BOA-subsidie.

Buitenschoolse opvang is een betalende dienst. Voor organisatoren met een kwaliteitslabel die transitie subsidies ontvangen (tot eind 2025) zijn er opgelegde maximumtarieven vanuit

¹⁹ Vlaamse Regering (2019). *Decreet houdende de organisatie van buitenschoolse opvang en de afstemming tussen buitenschoolse activiteiten van 03/05/2019, Art 11*,

<https://codex.vlaanderen.be/PrintDocument.ashx?id=1031846&datum=&geannoteerd=false&print=false#H1094134>

²⁰ <https://www.opgroeien.be/kennis/cijfers-en-onderzoek/kinderopvang-schoolkinderen/cijfers-op-maat>

²¹ VVSG, VVW & Gezinsbond (2024). *Discussienota: Vlaamse investeringen in buitenschoolse opvang en activiteiten zijn nodig*. Brussel: VVSG, [file:///C:/Users/u0040088/Downloads/2024_Nota_Voldoende%20middelen%20voor%20buitenschoolse%20opvang%20en%20activiteiten%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/u0040088/Downloads/2024_Nota_Voldoende%20middelen%20voor%20buitenschoolse%20opvang%20en%20activiteiten%20(1).pdf)

Opgroeien²². Voor andere organisatoren geldt deze voorwaarde niet. Na de overgangstermijn (ten laatste vanaf 01 september 2026) bepaalt de regelgeving geen prijszetting meer. De organisator kan hierover autonoom beslissen of een lokaal bestuur kan hier bepaalde voorwaarden rond opleggen binnen het erkenningskader.

De meest recente cijfers over het gebruik van de buitenschoolse opvang dateren van 2013. Toen werd 57% van de kinderen tussen 2,5 en 12 jaar minstens eenmaal per week opgevangen. Daarbovenop verbleef 9% regelmatig in de buitenschoolse kinderopvang maar niet elke week (Lenaers & Zanoni, 2013)²³. VVSG, Vlaams Welzijnsverbond & Gezinsbond maken in een recente discussienota (2024) de inschatting dat 70% van de kleuters en 60% van de lagereschoolkinderen een opvangbehoefte heeft en dat er verondersteld kan worden dat elke plaats in de opvang door 4 verschillende kinderen gebruikt kan worden (VVSG, Vlaams Welzijnsverbond & Gezinsbond, 2024).

De sector van de buitenschoolse opvang en activiteiten zit doorheen het project Doorgaande Lijn dus nog volop in zijn transitiefase. De buitenschoolse opvang blijkt mede daardoor een moeilijker te betrekken partner in dit verhaal. Het zorgt ook voor veel onzekerheden en ongerustheden over hoe de subsidies zullen verdeeld worden en wie nog welk aandeel zal ontvangen. Het BOA-decreet toont wel aan dat de lokale besturen vanuit hun regie-opdracht voor BOA eveneens een belangrijke partner worden in het uiteindelijke verhaal van Doorgaande Lijn.

1.2. Ontwikkelingen in Europa

In een aantal andere Europese (voornamelijk Scandinavische) landen kunnen kinderen tot zes jaar en hun families terecht in geïntegreerde voorzieningen van kinderopvang, preventieve gezinsondersteuning en kleuteronderwijs (bv. Finland, Zweden, Denemarken ...) (Eurodice, 2019).²⁴ Daarnaast zijn er de laatste decennia verschillende landen met een gesplitst systeem overgeschakeld of op weg naar een geïntegreerd systeem van voorzieningen voor jonge kinderen (zoals bv. Estland, Italië, Letland ...) (Seepro, 2024)²⁵. Moss & Mitchell (2024) wijzen erop dat het nauwkeuriger en nuttiger is om voorzieningen voor jonge kinderen te situeren op een continuüm van volledig gesplitst (er is op geen enkel structureel domein sprake van integratie) tot volledig geïntegreerd. Zo is er bv. in Italië

²² [Subsidies tijdens de overgangstermijn | Opgroeien](#)

²³ Lenaers, S. & Zanoni, P. (2013). *Buitenschoolse kinderopvang en vrijetijdsbesteding in Vlaanderen Gebruik en deelname, evaluatie, behoeften en attitudes*. Universiteit Hasselt: SEIN Identity, Diversity & Inequality research. <https://www.opgroeien.be/sites/default/files/documenten/bko-en-vrijetijdsbesteding-in-vl2013.pdf>

²⁴ Eurydice (2019) *Key Data on Early Childhood Education and Care in Europe: 2019 edition*. Online. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2797/894279> (accessed 22 July 2024).

²⁵ Oberhuemer, P. and I. Schreyer (eds.) (2024). *Early childhood workforce profiles across Europe: 33 country reports with key contextual data*. Munich: State Institute for Early Childhood Research and Media Literacy. <http://www.seepro.eu/Complete-Publication2024.pdf> (accessed 22 July 2024).

Het Seepro-rapport vergelijkt 33 Europese landen. Dat rapport vermeldt dat uitsluitend Hongarije t de overgang heeft omgedraaid van een gedeeltelijk geïntegreerd systeem (tussen 2018-2024) onder één specifiek ministerie (hoewel er binnen dat ministerie twee afzonderlijke eenheden waren die verantwoordelijk waren voor de twee sectoren) naar een bisectoraal systeem (de situatie voor 2018 en na 2024) met verschillende ministeries die verantwoordelijk zijn voor de kinderopvang en kleuterscholen. Bovendien is Hongarije het enige van de 33 vergeleken landen waar ECEC voor de 3- tot 6-jarigen niet onder Onderwijs valt. Hoewel er in het rapport van de Hongaarse partner geen specifieke redenen voor de verandering zijn gegeven, werd de stap gezet na nationale verkiezingen en de daaropvolgende administratieve reorganisatie.

sprake van een gesplitst systeem op het vlak van type voorziening: er zijn diverse voorzieningen voor kinderen van 0 tot 3 jaar (asili nido, voorheen nido d'infanzia) en daarnaast voorzieningen voor kinderen van drie tot zes jaar in scuole dell'infanzia (kleuterscholen). Sinds de Italiaanse wet 107 van juli 2015 is een hervorming gaande van het voorschoolse systeem (Bertram, Pascal et al., 2016)²⁶, met daarbij sinds januari 2022 een zekere integratie op het vlak van regelgeving. Zo zijn er educatieve richtlijnen voor een geïntegreerd systeem (Linee pedagogiche per il sistema integrato zerosei²⁷) en dus de mogelijkheid voor één geïntegreerd pedagogisch traject voor kinderen van 0 tot 6 jaar te voorzien, al blijven tegelijk ook de richtlijnen met betrekking tot organisatie, subsidies en personeel voor nido d'infanzia (voor kinderen tussen 0-3 jaar) enerzijds en de scuole dell'infanzia (voor kinderen tussen 3-6 jaar) anderzijds ernaast staan.

1.3. Actuele ontwikkelingen in Vlaanderen: Versterkte samenwerking op de agenda, beleidsdomeinen onder druk

De Vlaamse Gemeenschap maakt al meer dan een decennium werk van een sterke samenwerking. De overheid werkt in Vlaanderen en Brussel naar een breed gezinsbeleid. Met 'Vroeg en Nabij' tracht men een geïntegreerde, efficiënte en doelgerichte ondersteuning te voorzien in de zorg en hulp voor kinderen, jongeren en hun gezinnen²⁸. Daarnaast is er een streven om kinderopvang en kleuteronderwijs verder uit te bouwen tot kwaliteitsvolle basisvoorzieningen waarin alle jonge kinderen tot volle ontplooiing kunnen komen. Er wordt ook ingezet op de kwaliteitsvolle transitie tussen thuis, buurt, kinderopvang, buitenschoolse opvang en kleuterschool. Getuige hiervan is de studiedag en het bijhorend advies van de Vlaamse Onderwijsraad (VLOR, 2011)²⁹ waar gepleit wordt voor een betere aansluiting tussen opvang en onderwijs, vertrekkende vanuit een gemeenschappelijke visie waarin 'zorg' en 'leren' als evenwaardig beschouwd worden. Dit is verder uitgewerkt in een recente strategische verkenning over de toekomst van het onderwijs aan jonge kinderen (VLOR, 2022; 2024)³⁰. Op basis van deze strategische verkenning formuleerde de Vlaamse Onderwijsraad vijf fundamenteën voor het onderwijs aan jonge kinderen:

- Onderwijs aan jonge kinderen verzekert een brede toegang. Het heeft geen drempels en is dus toegankelijk voor elk kind.
- Onderwijs aan jonge kinderen integreert leren, zorgen en spelen. Leren, zorgen en spelen zijn intrinsiek verbonden en vormen een geïntegreerd geheel.
- Onderwijs aan jonge kinderen bevat warme en zachte overgangen van de thuiscontext of de kinderopvang naar school, tijdens de (school)dag en bij de

²⁶ Bertram, T., Pascal, C. et al. (2016). *Policies and Systems in Eight Countries. Findings from IEA's Early Childhood Education Study*. Hamburg: International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA), https://www.iea.nl/sites/default/files/2019-04/ECES-policies_and_systems-report.pdf

²⁷ <https://www.istruzione.it/sistema-integrato-06/allegati/decreto%20ministeriale%202022%20novembre%202021,%20n.%20334.pdf>

²⁸ <https://www.vroegennabij.be/>

²⁹ Zie VLOR (2011). *Advies opvang en onderwijs voor jonge kinderen (OOJK)*. Brussel: VLOR, https://s3-eu-west-3.amazonaws.com/vlor-prd/import/rbo-rbo-adv-001_0.pdf

³⁰ VLOR (2022). *De toekomst van het onderwijs aan jonge kinderen. Een strategische verkenning*. Brussel: Politeia. VLOR (2024). *Fundamenteën van onderwijs aan jonge kinderen Voor elk kind een sterke start*. Brussel: VLOR, <https://www.vlor.be/adviezen/fundamenteen-van-onderwijs-aan-jonge-kinderen>.

overgang naar het lager onderwijs. Het samenwerken met partners buiten onderwijs biedt organisatorische en pedagogische kansen om deze jonge kinderen zo goed mogelijk te ondersteunen.

- Onderwijs aan jonge kinderen biedt een krachtige taalleeromgeving. Door het geheel van leren, zorgen en spelen verwerven jonge kinderen vaardigheden in taal en breiden ze hun woordenschat uit.
- Onderwijs aan jonge kinderen zet wederkerig partnerschap tussen school en ouders centraal. Dit partnerschap begint bij de inschrijving en loopt door overheen de schooljaren. Het krijgt vorm door wederzijds vertrouwen waar de noden, vragen en verwachtingen van zowel school als ouder een plaats krijgen.

In het Regeerakkoord van 2014-2019 is gepleit voor multifunctionele schoolgebouwen die ter beschikking moeten staan van de lokale gemeenschap (Vlaamse Regering, 2014, p. 97) en voor een vernieuwde regelgeving voor de buitenschoolse kinderopvang. Hierbij wordt volop ingezet op een model van integratie van het aanbod binnen welzijn, vrije tijd, jeugd en sport en een regierol voor de lokale besturen (Vlaamse Regering, 2014, p. 119). Die acties worden bekrachtigd in het Regeerakkoord van 2019-2024 en het Regeerakkoord van 2024-2029. Daarnaast is er sinds enkele jaren op Vlaams niveau een interdepartementale werkgroep (onderwijs, welzijn en integratie/inburgering) actief die vanuit een gezamenlijke visie acties formuleert over hoe een warme transitie voor alle kinderen er zou kunnen uitzien³¹. Vanuit kwaliteitsvolle kleuterparticipatie ziet AGODI werken aan een warme overgang als één van de drie preventieve pijlers (naast inschrijving en aanwezigheid)³². Onderwijsinspectie ziet ‘educare’³³ als een belangrijke hefboom voor kwaliteitsvol kleuteronderwijs (Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming Onderwijsinspectie, 2019)³⁴. In 2011 ging de bacheloropleiding ‘Pedagogie van het Jonge kind’ van start in drie hogescholen. Dit is een profiel om begeleiders (in opvang, onderwijs en buitenschoolse opvang) pedagogisch te ondersteunen en professionele samenwerking en multidisciplinaire teams te ondersteunen.

Ondanks de inspanningen in de samenwerking tussen de beleidsdomeinen Welzijn en Onderwijs, zijn tijdens de coronapandemie de limieten van een verkokerd beleid binnen de Vlaamse overheid scherper gesteld. De verschillende aanpak en genomen maatregelen ten aanzien van kinderopvang en kleuteronderwijs (al dan niet kunnen participeren naargelang de toegepaste coronamaatregelen) zijn moeilijk te verklaren of te duiden vanuit het ontwikkelingsperspectief van het jonge kind. Niettegenstaande hun gedeelde

³¹ <https://www.opgroeien.be/kennis/themas/transitie-tussen-thuis-buurt-kinderopvang-en-kleuterschool>

³² <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/directies-en-administraties/onderwijsinhoud-en-leerlingenbegeleiding/basisonderwijs/kleuterparticipatie/aan-de-slag-met-kleuterparticipatie/drie-domeinen-van-kleuterparticipatie>

³³ Omschreven als ‘de inspanningen van het schoolteam om in functie van de ontwikkelingsleeftijd een evenwichtige verhouding te vinden tussen onderwijs en (ver)zorg(ende) activiteiten en om (ver) zorg(ende) activiteiten te benutten voor het nastreven van onderwijsdoelen en vice versa (Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming Onderwijsinspectie, 2019, p 18)

³⁴ Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming, Onderwijsinspectie (2019). *Kwaliteitsvolle kleuterparticipatie. Een onderzoek en een bron van inspiratie*. Brussel: Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming, <https://www.onderwijsinspectie.be/sites/default/files/2022-06/Kwaliteitsvolle%20kleuterparticipatie%20%282019%29%20-%20LR.pdf>

maatschappelijke belang voor ouders met jonge kinderen, zorgde het verschil in aanpak voor verwarring bij ouders, kinderen en voorzieningen.

Het Vlaams Maatschappelijk Relancecomité formuleerde in 2020 in haar rapport ³⁵ aanbevelingen om de samenleving snel en goed te hernemen op korte termijn maar ook te verbeteren op lange termijn. Eén van de aanbevelingen betrof de kinderopvanginitiatieven en scholen: *'Zet proeftuinen op rond geïntegreerde projecten kinderopvang/(kleuter)onderwijs waarbij ook buitenschoolse opvang en -activiteiten worden betrokken.'*

De samenloop van problemen op verschillende levensdomeinen leidde volgens het Vlaams Maatschappelijk Relancecomité tot onveiligheid bij kinderen en jongeren in kwetsbare situaties en hun gezinnen. Kinderopvanginitiatieven en scholen kunnen volgens hen een belangrijke rol spelen in het nabij zijn van kinderen en jongeren, het opvangen van de signalen en waar nodig het doorverwijzen naar andere instanties³⁴. Deze aanbeveling gaf rechtstreeks aanleiding tot het project Doorgaande Lijn.

In januari 2022 gingen 12 pilots Doorgaande Lijn van start met als doel de ontwikkeling van componenten voor (een) praktijkmodel(len) voor geïntegreerde samenwerking over sectoren opdat trajecten van zorg, leren en spelen voor kinderen tussen 0 en 6 jaar, op maat van de Vlaamse context, vorm kunnen krijgen.

De betrokken beleidsdomeinen in dit project zijn Welzijn en Onderwijs. Beide beleidsdomeinen staan onder druk en zijn volop in beweging in het zoeken naar structurele oplossingen voor onder andere personeelstekorten, een hoge kindratio of groepsgrootte, een kwaliteitsvol pedagogisch aanbod, een inclusief en toegankelijk aanbod voor alle kinderen en de opvolging/handhaving van de wet- en regelgeving. In de beginfase van het project Doorgaande Lijn bereikte de crisis in de kinderopvang een absoluut dieptepunt met het overlijden van een baby in een kinderopvanginitiatief (februari 2022). Een parlementaire onderzoekscommissie kreeg groen licht in maart 2022. Vijfenzeventig aanbevelingen zijn geformuleerd om de veiligheid in de kinderopvang te verbeteren en het vertrouwen in de sector te herstellen (vb. verlaging kindratio, gewijzigde procedures rond handhaving, betere klachtenbehandeling, enz.). Als gevolg van deze nieuwe aanpak volgden een aantal sluitingen of tijdelijke schorsingen en verdwenen er nog meer plaatsen boven het reeds bestaande tekort. In de Septemberverklaring³⁶ van Jambon in 2023 wou de Vlaamse Regering per jaar 270 miljoen euro extra investeren in de kinderopvang. Het regeerakkoord 2024-2029 voorziet extra plaatsen in de kinderopvang als een 'absolute prioriteit'. De Vlaamse regering zal de verlaging van de kindratio verder nauwgezet opvolgen en blijven inzetten op het aantrekken van voldoende personeel. Naast extra plaatsen spreekt het regeerakkoord ook over de hervorming van het inkomenstarief.

Naast de sector van de kinderopvang ondervindt ook de sector onderwijs moeilijkheden. Verschillende internationale onderzoeken zoals PISA, PIRLS en TIMSS tonen al verschillende jaren op rij een significante neerwaartse trend over de kwaliteit van het Vlaamse onderwijs. Door onder meer deze internationale onderzoeken staat het kleuteronderwijs de laatste jaren vaker op de beleidsagenda. In 2020 werd zo de aanvang van de leerplicht verlaagd naar 5 jaar en in 2021 werd een verplichte taalscreening Nederlands voor vijfjarigen geïntroduceerd. Daarnaast worstelt het onderwijs met

³⁵ <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/37581>

³⁶ <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/59813>

lerarentekorten en capaciteitsproblemen. Doordat er soms voor langere tijd geen leerkracht gevonden wordt, moeten scholen telkens schakelen en creatief oplossingen zoeken om hun onderwijsopdracht zo goed mogelijk in te vullen. In het basisonderwijs stelt men vast dat ook de leerlingenbegeleiding met het oog op inclusie en gelijke onderwijskansen onder druk komt te staan omdat zorgleerkrachten ingezet worden voor vervangopdrachten. Daarbovenop blijkt uit jaarverslagen van de CLB's ook een exponentiele groei van zorgvragen³⁷. Deze uitdagingen vormen regelmatig onderwerp van debat in de Commissie voor Onderwijs en de Plenaire vergaderingen³⁵.

Sommige genomen maatregelen, aanpassingen en gerelateerde projecten om het lerarentekort aan te pakken en de onderwijspartner de kans te geven tot flexibele organisatie van de schoolweek werden gecombineerd met de mogelijkheden van het huidige project. Het is wenselijk om die geleerde lessen naast de bevingen van de Doorgaande Lijn te leggen.

In het kader van creëren van succesvolle projecten Doorgaande Lijn is het van essentieel belang dat 'het basisaanbod' gedegen uitgebouwd is. Kinderopvang is op dit moment geen basisvoorziening gezien het tekort aan plaatsen. Daarbij wordt ook het belang van structurele en duurzame financiering van beide sectoren benadrukt. Elk kind heeft recht op een plaats in kwaliteitsvolle en toegankelijke basisvoorzieningen.

1.4. Het belang van een Doorgaande Lijn

Een geïntegreerde benadering van zorg, leren, welzijn, opvoeding en socialisatie is in landen met een gesplitst systeem niet vanzelfsprekend (Van Laere, 2017)³⁸. Er is een historisch diepgeworteld onderscheid tussen zorg en leren in de diverse stelsels wat te verklaren is door de verschillende ontstaansgeschiedenis. Een Doorgaande Lijn wil hierop een antwoord bieden. Daarvoor moet men zowel de pedagogische visie en praktijk, het beleid en de regelgeving meer op elkaar afstemmen. Dit heeft een positieve impact op kinderen, gezinnen, professionals en de buurt. Hieronder gaan we op elk niveau verder in, gestoffeerd vanuit onderzoek. Ervaringen van de pioniers worden in hoofdstuk 4 en het addendum toegevoegd.

a. Het belang van een Doorgaande Lijn voor kinderen

Als we naar de ervaringen van kinderen kijken, worden kinderen op jonge leeftijd (2,5 à 3 jaar) geconfronteerd met een overgang van een informele of formele zorgomgeving naar een formele school- en leeromgeving. Er is een groot risico op abrupte overgangen en het gebrek aan afstemming in benadering en pedagogiek tussen kinderopvang en kleuteronderwijs vormt een uitdaging. In de kinderopvang leeft er, vanuit de ontstaansgeschiedenis, een sterke focus op zorg en minder op het bieden van rijke ontplooiingskansen. In het kleuteronderwijs leeft er, historisch, een sterkere focus op leren. Dit zien we ook in kwaliteitsmetingen in de kinderopvang voor baby's en peuters (MeMoQ) waar zowel in 2016 als in 2024 vastgesteld is dat kinderopvang het relatief goed doet voor wat het welbevinden en de emotionele ondersteuning betreft, maar dat de betrokkenheid en de educatieve

³⁷ <https://www.vrijclb.be/files/VCLB-jaarverslagen/Jaarverslag-CLB-sector-2022-2023.pdf>

³⁸ Van Laere, K. (2017). *Conceptualisations of care and education in early childhood education and care*. UGent: Departement of Social Work and Social Pedagogy.

ondersteuning nog groeikansen bevat (Vandenbroeck et al., 2016; Vandenbroeck et al., 2024)³⁹. In kleuteronderwijs is er aandacht voor de balans tussen leren en zorg maar stellen we vast dat zorg niet noodzakelijk deel uitmaakt van de professionele identiteit van de professional (Van Laere & Vandenbroeck, 2016)⁴⁰. De vaak grote groepen kinderen, ook bij de jongste kleuters⁴¹, maakt het uitdagend voor kleuterleerkrachten om elk kind de aandacht te geven die het nodig heeft om zich te ontwikkelen. Kleuteronderwijs is daardoor in zijn organisatie niet steeds optimaal afgestemd op de ontwikkelingsnoden van de jongste kleuters. In de instapklassen lijkt er – net zoals in de kinderopvang – sprake te zijn van beperkte talige interacties en veel instructietaal (Peleman et al., 2020)⁴². Bij jonge kinderen gaat vaak een groot deel van de tijd verloren aan routines en wachtmomenten (Algoet, 2015)⁴³. Ook is de middagpauze geen onderdeel van de schooldag⁴⁴, is er niet altijd de optie om slaapklassen te organiseren en zijn er jaarlijks terugkerende discussies rond zindelijkheid⁴⁵.

Door de opsplitsing tussen kinderopvang, kleuterschool en buitenschoolse opvang kan de instap voor kinderen en ouders in de kleuterklas confronterend zijn. Abrupte overgangen en extra transitie op jonge leeftijd kunnen voor emotionele onrust en stress zorgen bij kinderen⁴⁶. Het kan ook confronterend zijn voor de kinderen om op jonge leeftijd bij veel gezichten en/of diverse locaties doorheen de dag te komen, waarbij telkens een andere aanpak gehanteerd wordt. Die aanpak wordt tevens gevoed vanuit de verschillende pedagogische uitgangspunten en referentiekaders (bv. in kinderopvang spreekt men van ‘ervaringsgebieden’, in kleuteronderwijs van ‘ontwikkelingsdoelen’, met onderliggend een ander beeld van kinderen en gezinnen).

Een Doorgaande Lijn komt aan deze knelpunten tegemoet door praktijken in kinderopvang, buitenschoolse opvang en kleuterschool meer op elkaar af te stemmen en te gaan voor een gelijkaardige en geïntegreerde pedagogiek van 0 tot 6 jaar (een gedeeld kader, gedeelde aanpak en gezamenlijke doelen). Hierdoor moeten kinderen en gezinnen niet telkens

³⁹ Vandenbroeck, M., Laevers, F., Hulpia, H., Daems, M., Declercq, B., Janssen, J., & Van Cleynenbreugel, C. (2016). *MeMoQ Deelrapport 14. Samenvatting van de nulmeting*. Brussel – Gent – Leuven: Kind en Gezin – UGent – KU Leuven.

Vandenbroeck, M.; Devlieghere, J.; Van Leeuwen, K. & Declercq B. (2024). De pedagogische kwaliteit van de Vlaamse kinderopvang. *MeMoQ.1 Syntheserapport: de pedagogische kwaliteit van de Vlaamse kinderopvang* Gent-Leuven: UGent – KU Leuven.

⁴⁰ Van Laere, K. & Vandenbroeck, M. (2016). The (in)convenience of care in preschool education: examining staff views on educate. *Early Years*, 1-15.

⁴¹ Dit is gelinkt aan de lage instapleeftijd (vanaf 2,5 jaar) in het Vlaamse onderwijs, de verschillende momenten in het jaar waarop kinderen kunnen instappen en het feit dat er geen regelgeving is rond maximale groepsgrootte (en ratio) voor kinderen. Scholen hebben de autonomie om hier zelf in te beslissen hoe dit georganiseerd wordt.

⁴² Peleman, B., Vandenbroeck, M., & Van Avermaet, P. (2020). Early learning opportunities for children at risk of social exclusion. Opening the black box of preschool practice. *European Early Childhood Education Research Journal*, 28(1), 21-42.

⁴³ Algoet, M. (2015). Wachttijd of leestijd? In *Didactief: opinie en onderzoek voor de schoolpraktijk* (Vol. 45, Nummer 8, pp. 12-13). Uitgeverij School BV.

⁴⁴ Dom, L., Van Reusel, L. (2023). Refters en Speelplaatsen. Een onderzoek naar de organisatie en beleving van middagpauzes in de basisschool. Antwerpen: Karel de Grote Hogeschool

⁴⁵ Wetenschappelijk onderzoek geeft aan dat kinderen zindelijk worden tussen 2 en 4 jaar, omdat dit samengaat met de ontwikkeling van een aantal andere vaardigheden (Baird, et al., 2019). Er is geen wetenschappelijke evidentie dat alle kinderen zindelijk zijn op 2,5 jaar. De zindelijkheidsdiscussies zijn illustratief voor de niet optimale afstemming van kleuteronderwijs is op de jongste kinderen.

⁴⁶ https://sardes.nl/wp-content/uploads/2022/11/verbeteren_start_in_het_basisonderwijs.pdf

opnieuw ‘wennen’. Dit is mogelijk door te voorzien in zachte transitieën en een warm en inclusief onthaalbeleid en door het aanbieden van een breed aanbod dat zorgen, spelen en leren meer integreert. En door continuïteit doorheen de tijd te voorzien, ruimtes te delen, een doorgaande pedagogische lijn op te zetten (bv. een aanbod en aanpak dat toeneemt in complexiteit, gedeelde pedagogische praktijken en routines ontwikkelt ...). Sectoren leren van elkaar en hierdoor speelt men efficiënter en effectiever in op behoeften van elk kind. Er is, voor het jonge kind, eerder sprake van continuïteit (vertrouwde gezichten, vertrouwde omgeving) dan van overgangs- en transitiemomenten.

b. Het belang van een Doorgaande Lijn voor gezinnen

Als we vanuit de gezinnen kijken, zien we dat zoals in andere landen een gesplitst systeem zorgt voor ongelijke toegang en dus sociale ongelijkheid. Zo laat de OESO Family Database⁴⁷ zien dat voorzieningen voor kinderen jonger dan drie jaar veel meer gebruikt worden door meer bevoorrechte kinderen met ouders met een hoger inkomen en hoger opgeleide werknemers. De vijfjaarlijkse peiling naar het gebruik en behoefte aan kinderopvang in Vlaanderen wijst er telkens op dat kansarme gezinnen en gezinnen met een moeder van niet-Belgische origine minder gebruik van opvang maken (HIVA, 2009; 2013; 2019)⁴⁸.

De gezinnen die beroep doen op kinderopvang zijn over het algemeen wel erg tevreden over de dagelijkse communicatie en hoe begeleiders met kinderen omgaan. Over de algemene leerervaringen, de communicatie rond ontwikkeling en het dagelijkse leven en de werking is er ruimte voor verbetering. Met andere woorden over de zorgaspecten is men zeer tevreden, rond leerervaringen zien ouders nog groeikansen (Vandenbroeck et al., 2024, p. 47 en p.54).

Als we naar de ervaringen van gezinnen kijken met de kleuterschool, en meer bepaald ouders in armoede en met een migratieachtergrond, blijkt dat deze ouders de kleuterschool in het algemeen als een zinvolle leer- en opvoedingsomgeving ervaren voor hun kinderen. Ze zien de kleuterschool als een potentiële plek waar hun kind sociaal kan groeien, kan leren communiceren en kan leren omgaan met diversiteit en meertaligheid in de school en bij uitbreiding in de samenleving. Daarnaast hebben ze veel vragen over de aangeboden fysieke en emotionele zorg van hun kinderen in de school. Als die zorg niet gegarandeerd is, zijn ouders minder geneigd hun kind frequent naar de kleuterschool te laten gaan (Van Laere & Vandenbroeck, 2017; Van Laere, Van Houtte, & Vandenbroeck, 2018)⁴⁹.

⁴⁷ <https://web-archive.oecd.org/temp/2024-06-21/69263-database.htm>

⁴⁸ Teppers, E., Schepers, W., & Van Regenmortel, T. (2019). *Het gebruik van en de behoefte aan kinderopvang voor baby's en peuters jonger dan 3 jaar in het Vlaamse Gewest*. Leuven: Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. Vande Gaer, E., Gijssels, C., en Hedebouw, G. (2013). *Het gebruik van opvang voor kinderen jonger dan 3 jaar in het Vlaamse Gewest*. Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. Hedebouw, G., Peetermans A. (2009). *Het gebruik van opvang voor kinderen jonger dan 3 jaar in het Vlaams Gewest*. HIVA-KU Leuven.

⁴⁹ Van Laere, K., Van Houtte, M., & Vandenbroeck, M. (2018). Would it really matter? The democratic and caring deficit in 'parental involvement.' *European Early Childhood Education Research Journal*, 26(2), 187–200. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2018.1441999>

Van Laere, K., & Vandenbroeck, M. (2017). Early learning in preschool: meaningful and inclusive for all? Exploring perspectives of migrant parents and staff. *European Early Childhood Education Research Journal*, 25(2), 243–257. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2017.1288017>

Net zoals bij kinderen kan de bruuske overstap van thuis of kinderopvang naar kleuterschool en buitenschoolse opvang ook voor ouders confronterend en emotioneel zijn. Hoewel scholen hoe langer hoe meer aandacht besteden aan educatief partnerschap met ouders, hebben ouders in het kleuteronderwijs vaak minder kansen op (informele) communicatie met de kleuterleerkracht, in vergelijking met hoe dit in de kinderopvang verloopt. In communicatie naar ouders dreigt de valkuil van ‘éénrichtingsverkeer’, waarbij men aangeeft wat de ouders voor de school best doen of laten, maar minder over wat de wederkerigheid vanuit de school naar de gezinnen. De overstap van de ene naar de andere organisatie gaat ook telkens weer gepaard met andere afspraken en regels.

Daarnaast is er de laatste decennia een vernieuwde aandacht voor wat zich achter de deur van het gezin afspeelt (Daly, 2013)⁵⁰. Dit uit zich in de toename van praktijken van opvoedingsondersteuning⁵¹. Opvallend daarbij is dat deze opvoedingsondersteuningspraktijken vaak gericht zijn op het versterken van individuele competenties van ouders, veeleer dan het in vraag stellen van structurele ongelijkheden (Vandenbroeck & Devlieghere, 2024)⁵². Ouders stellen zich vragen of zorgen over de opvoeding⁵³ en tegelijkertijd zien we een verkokering van het ondersteuningsaanbod. Voor algemene opvoedingsvragen kan men bij de Huizen van het Kind terecht, voor schoolgerelateerde vragen bij het CLB, voor welzijnsvragen bij CAW,... De veelheid van (soms tegenstrijdige) adviezen kan ouders zeer onzeker maken, maar maakt het voor hen ook moeilijk om nog “goed” te doen.

Een Doorgaande Lijn komt aan deze knelpunten tegemoet door het vormgeven van een ouderbeleid dat wederkerigheid centraal zet, via participatie en inspraak van gezinnen. Heel wat onderzoek toont positieve effecten aan van ouderbetrokkenheid op de ontwikkeling van kinderen (Hirst et al., 2011)⁵⁴. Het gaat bijvoorbeeld over overgangen, transities en wenperiodes voor gezinnen flexibel en dynamisch (op maat) organiseren en het vormgeven van een toegankelijkheidsbeleid dat alle kinderen optimale kansen biedt. Een Doorgaande Lijn kan, vormgegeven als een organisatienetwerk, de verbinding en afstemming maken tussen de verschillende opvoedings-ondersteunende diensten in de wijk en gemeenschap (zoals Huis van het Kind, CLB, ...). Vanuit een streven naar een gedeelde pedagogiek kan men de opvoeding samen gestalte geven. Dit kan bijzonder ondersteunend zijn voor gezinnen omdat ze elkaar in de zoektocht naar ondersteuning kunnen ontmoeten. Voor

⁵⁰ Onderzoeksmatig spreekt men van (re)turn to parenting, zie Daly, M. (2013). Parenting support policies in Europe. *Families, Relationships and Societies*, 2(2), 159-174

⁵¹ Decreet houdende de inrichting van activiteiten inzake opvoedingsondersteuning, 28/03/2001; Decreet houdende de organisatie van opvoedingsondersteuning, 14/08/2007; oprichting Expertisecentrum Opvoeden en Opgroeien (Expoo), 2009; Decreet houdende de organisatie van preventieve gezinsondersteuning, 29/11/2013 met oa oprichting van de Huizen van het Kind vanaf 2014; Vroeg en nabij, ontwerp van decreet over de organisatie van een geïntegreerd jeugd- en gezinsbeleid, 09/05/2024)

⁵² Vandenbroeck, M., & Devlieghere, J. (2024). Het gezin is dood : leve het gezin : van verdeelde naar gedeelde opvoedingsverantwoordelijkheid (2nd ed.). Gompel&Svacina.

⁵³ Vancoppenolle, D., Dupont, G. & Nys, K. (2023) Gezinsenquête 2021: Opvoeding. Gezinnen in Vlaanderen over opvoedingsbeleving, opvoedingsvragen en -zorgen en het gebruik van opvoedingsondersteuning. www.gezinsenquête.be

⁵⁴ Hirst, M., Jervis, N., Visagie, K., Sojo, V. & Cavanagh, S. (2011). *Transition to primary school: a review of the literature*. Canberra: Commonwealth of Australia.

Leerpunt concludeert op basis van onderzoek dat er een gemiddelde leerwinst geboekt wordt van 5 maanden, zie <https://leerpunt.be/toolkit/toolkit-leren-ontwikkeling-bij-kleuters/ouderbetrokkenheid-bij-kleuters>

ouders geeft een Doorgaande Lijn duidelijkheid en vertrouwen. Ook zij moeten dan niet telkens opnieuw afstemmen op andere organisaties.

c. Het belang van een Doorgaande Lijn voor professionals

Inzake personeel zien we in een vergelijkende studie van 20 Europese landen over het algemeen lagere kwalificatievereisten, minder professionaliseringsmogelijkheden en minder gunstige arbeidsvoorwaarden in voorzieningen voor de jongste kinderen (OECD, 2006, p. 168)⁵⁵. Dit zien we ook deels in Vlaanderen. Kinderbegeleiders hebben een kwalificatie op VKS-niveau 4. Kleuterleerkrachten hebben een kwalificatie op VKS-niveau 6. De professionaliseringsmogelijkheden en arbeidsvoorwaarden zijn heel verschillend in beide sectoren. Tegelijk zien we in beide sectoren soortgelijke uitdagingen. Zo kampen beide sectoren met een personeelstekort. Zowel het beroep van kleuterleerkracht als dat van kinderbegeleider (zowel baby's en peuters als schoolgaande kinderen) zijn erkend als knelpuntberoep (VDAB, 2025)⁵⁶. Naast arbeidstekorten vormen problemen met werving en behoud van personeel, werkdruk en ziekteverzuim een uitdaging (Teppers et al., 2023; Van Gils, N. et al., 2022).⁵⁷

Tussen professionals van diverse sectoren zijn er weinig tot geen samenwerkingsmogelijkheden (o.a. door de verschillende werktijden en het ontbreken van structurele randvoorwaarden). Men werkt in elkaars nabijheid of zelfs op dezelfde campus, met dezelfde kinderen en gezinnen, maar dat is geen garantie dat men elkaar kent⁵⁸. De kracht van multidisciplinaire teams waar diverse expertises aanwezig zijn wordt onderbenut.

Een Doorgaande Lijn komt aan deze knelpunten tegemoet door een praktijk te voorzien van gedeelde professionaliseringsinitiatieven (bv. via interprofessionele lerende gemeenschappen en procesbegeleiding tot gedeelde praktijken te komen). Vanuit evenwaardigheid en met respect voor ieders verantwoordelijkheden wordt gestreefd naar interprofessionele samenwerking in het team en de gedeelde praktijken. Door diverse expertises met elkaar te verweven en elkaar te laten versterken groeit het hele team. Dit draagt in grote mate bij tot collective efficacy (Donohoo, 2017; Eels, 2011, Leerpunt, 2025)⁵⁹. Dit is het gezamenlijke geloof binnen een team in hun vermogen om impact te hebben op de ontplooiing van kinderen. Dit werkt uitermate motiverend voor professionals uit de diverse sectoren omdat er meer effectief ingespeeld kan worden op de diverse

⁵⁵ OECD (2006). *Starting Strong II*. Paris: OECD.

⁵⁶ <https://www.vdab.be/orienteren/beroepen/?p=1&jobdomein=JOBCAT18&knelpuntberoep=true>

⁵⁷ Van Gils, N., De Visscher, K. & Biessen, E. (2022). *Wij, kinderbegeleiders*. Rapport van het PWO-onderzoek Jobbeleving in de opvang van baby's en peuters. Antwerpen: Karel de Grote Hogeschool.

⁵⁸ <https://expertisecentrumkinderopvang.nl/onderwerpen/doorgaande-lijn>

⁵⁹ Donohoo, J. (2017). *Collective efficacy: How educators' beliefs impact student learning*. Thousand Oaks, CA: Corwin.

Eels, R. (2011). *Meta-Analysis of the Relationship Between Collective Teacher Efficacy and Student Achievement*. Doctoral dissertation Loyola University Chicago

Leerpunt (2025). *Leidraad Onderwijs vanuit hoge verwachtingen*. Effectieve interventies tegen onderwijsachterstanden in het basisonderwijs. Brussel: Leerpunt.

uitdagingen. Door te werken aan een gedeelde visie op kinderen en gezinnen, door een gedeelde taal te hanteren en in te zetten op gedeelde werkwijzen in het kijken en opvolgen van jonge kinderen (bv. kindvolgsysteem, informatieoverdracht ...) wordt gewerkt aan een geïntegreerde pedagogiek. Herdenken van hoe diverse professionals rond het jonge kind vandaag de dag met elkaar samenwerken kan de job ook aantrekkelijker maken en zo mogelijks tegemoetkomen aan het personeelstekort. Bovendien zorgt de samenwerking tussen professionals die instaan voor de verschillende aspecten (zorg, spelen, leren) dat ieder op zijn competenties, talenten, expertise en verantwoordelijkheden aangesproken kan worden en kinderen optimaal ondersteund kunnen worden.

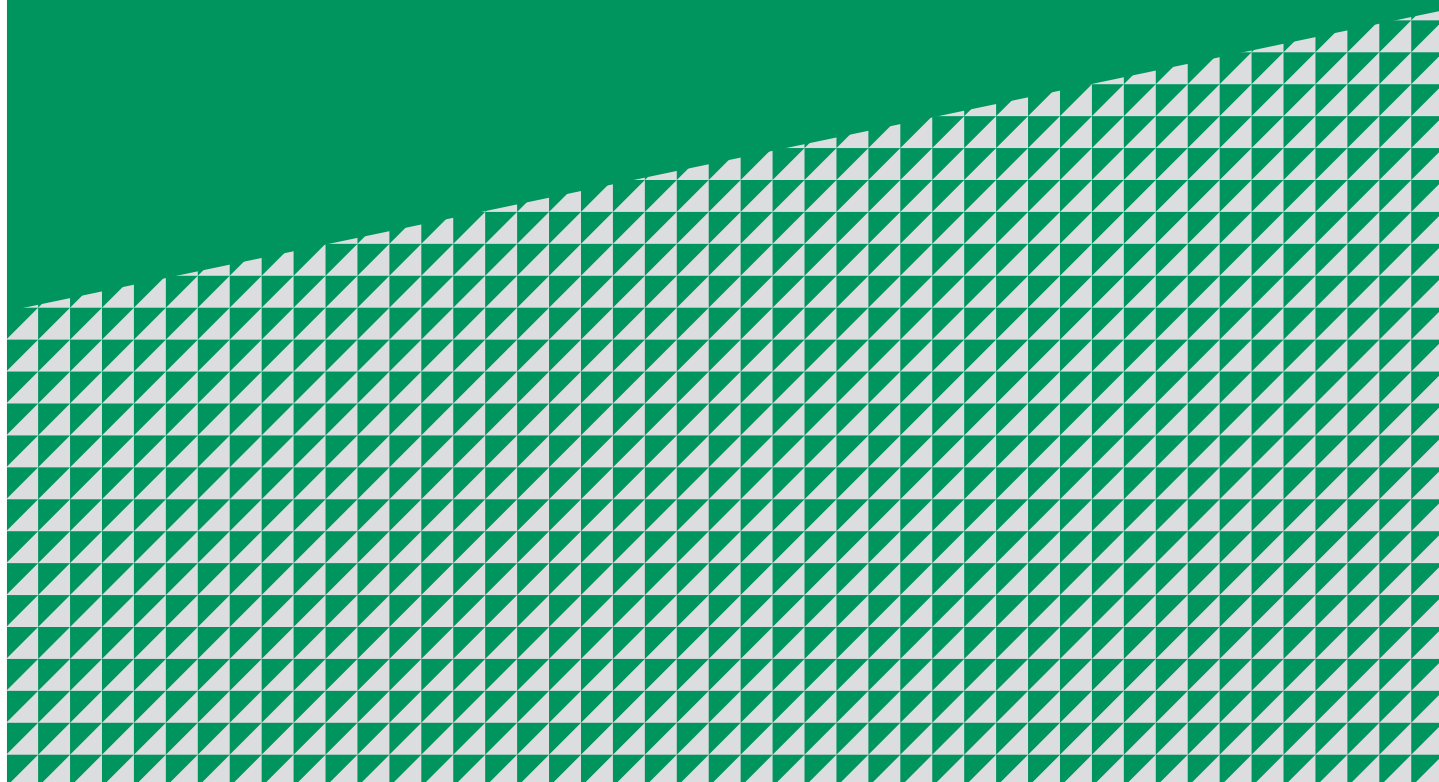
d. Het belang van een Doorgaande Lijn voor Vlaanderen

De Doorgaande Lijn naar een (meer) geïntegreerd aanbod van opvang en onderwijs voor jonge kinderen van 0 tot 6 jaar over de breuklijnen heen en vanuit een gedeelde visie en praktijk komt uiteindelijk Vlaanderen ten goede. Sterkere samenwerking en verdere ontschotting is essentieel om effectievere antwoorden te vinden op de noden en behoeften van elk kind en zijn gezin en zo het recht op kansrijk opgroeien van elk kind te garanderen. Het creëert ook mogelijkheden om de ervaren druk op de sectoren te verlichten.

De evolutie naar een geïntegreerde samenwerking tussen sectoren en professionals met diverse expertises zal het hele systeem van opvang en onderwijs aan jonge kinderen sterker en weerbaarder maken om effectiever om te gaan met hedendaagse “maatschappelijk complexe problemen” eigen aan opvoeding, onderwijs en ontwikkeling van jonge kinderen. Een Doorgaande Lijn benadrukt de pedagogische, zorg- en educatieve sterktes van voorzieningen voor jonge kinderen en de complementaire expertise van de diverse professionals en draagt zo bij aan een positieve en maatschappelijke waardering voor het kwaliteitsvolle werk in de diverse voorzieningen voor jonge kinderen. Verbinding en samenwerking zijn hier sleutelconcepten naar een inclusief en veerkrachtig Vlaanderen.

2

**Het
project
Doorgaande
Lijn**

Hoofdstuk 2: Het project Doorgaande Lijn

2.1. Opbouw van het project en projectstructuur

De Vlaamse Regering ging aan de slag met de aanbeveling van het Maatschappelijk Relancecomité om proeftuinen op te zetten rond geïntegreerde projecten kinderopvang/(kleuter)onderwijs waarbij ook buitenschoolse opvang en activiteiten worden betrokken. Deze proeftuinen bouwen verder op een reeds bestaande samenwerking over de beleidsdomeinen heen. Er werd voor deze proeftuinen één [besluit van de Vlaamse Regering](#) opgemaakt over de twee beleidsdomeinen heen.

De doelstelling van het project beoogt het komen tot een concept voor het verwezenlijken van een Doorgaande Lijn tussen kinderopvang, kleuteronderwijs en kleuteropvang. Er wordt getracht vorm te geven aan een praktijkmodel vanuit een gedeeld inhoudelijk kader met betrekking tot het realiseren van een Doorgaande lijn en daarbij zicht te krijgen op de noodzakelijke voorwaarden voor een (meer) geïntegreerde werking.

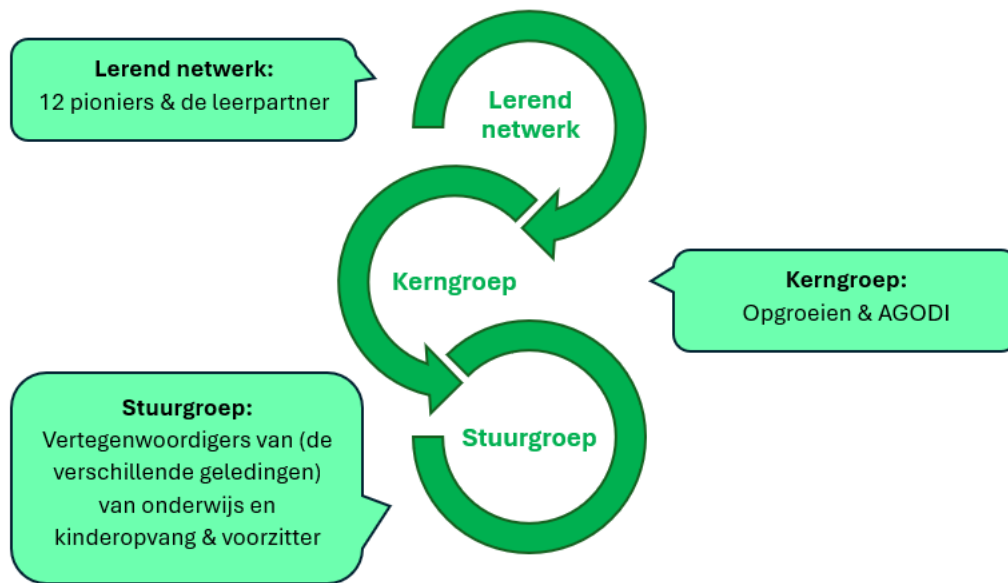
Om deze doelstelling te behalen, voorziet het project twee fases:

- Een eerste exploratieve fase lopende van 1 januari 2022 tot en met 31 augustus 2023.
 - De pioniers werken hun ondernemingsplan verder uit binnen de [bestaande](#) sectorale regelgeving;
 - Ze versterken het draagvlak voor de uitvoering van het project bij hun partners en andere relevante actoren;
 - Ze detecteren en analyseren de drempels en essentiële voorwaarden om de doelstelling van het project te realiseren.
- Een tweede experimentele fase lopende van 1 september 2023 tot en met 31 december 2024
 - De pioniers zorgen voor een verdere uitvoering van hun ondernemingsplan binnen het nieuw regelluw kader.

Op 20 december 2024 besliste de Vlaamse Regering het project te verlengen tot 30 juni 2025. In deze derde fase blijven de pioniers inzetten op de ontwikkeling van een gedeelde visie en praktijk op beleidsvoerend vermogen alsook op de continuïteit met thuis en buurt. Deze toegevoegde derde fase laat de pioniers toe om de impact op langere termijn beter in kaart te brengen, de verduurzaming van succesvolle acties mogelijk te maken en geleerde lessen om te zetten in concreet te verspreiden materiaal.

Opgroeien subsidieert elk van de twaalf samenwerkingsverbanden tussen een organisator kinderopvang van baby's en peuters, een organisator buitenschoolse activiteiten die kleuteropvang organiseert en een onderwijspartner met een subsidie van €45.000 op jaarbasis. Meer informatie over de oproep en jurering van de geselecteerde twaalf pioniers, is te lezen in addendum 1 bij dit rapport.

Het project Doorgaande Lijn omvat een wisselwerking in een projectstructuur met verschillende partijen. Onderstaande figuur biedt een overzicht van deze wisselwerking. Meer informatie over de samenstelling en de opdrachten van deze verschillende partijen, is eveneens te lezen in addendum 1 bij dit rapport.

Figuur 3: Projectstructuur Doorgaande Lijn met onderlinge dynamiek.

2.2. Regelluw kader

Het detecteren en analyseren van de drempels en essentiële voorwaarden om de doelstelling ten volle te kunnen realiseren, wordt als een duidelijke opdracht voor de pioniers en de stuurgroep in de eerste projectfase geformuleerd (BVR Doorgaande Lijn, art 7 en 8). Daarbij gaat bijzondere aandacht naar drempels in de sectorale regelgeving op het vlak van kinderopvang, onderwijs, preventieve gezinsondersteuning en buitenschoolse activiteiten.

De pioniers maakten een inventarisatie op van de drempels en essentiële voorwaarden. Een voorstel tot regelluw kader, gebaseerd op het advies van de stuurgroep, werd ingediend bij beide kabinetten. In deze adviesnota werden drie categorieën aan adviezen voorgesteld, met name 'geen regelluwte', 'flexibele verantwoording' en 'afwijkingen op de regelgeving'.

In overleg met de betrokken kabinetten en ministers heeft de Vlaamse Regering als volgt besloten:

- Er wordt geen regelluwte gecreëerd op vlak van bepaalde arbeidsvoorwaarden van het deelnemende personeel. Meer specifiek gaat het om verloning en de daar eventueel bijhorende voordelen, vakantieregelingen en pensioenregeling. Afwijkingen op deze regelgeving werden niet haalbaar geacht voor de duurtijd van een project.
- Voor bepaalde zaken wordt een flexibele verantwoording toegekend. Het gaat om zaken waar geen wijzigingen in de huidige regelgeving nodig zijn, maar waarbij de Vlaamse Regering wel de garantie wenst te geven dat de pioniers voor de duurtijd van het project op deze punten niet worden afgerekend bij een eventuele controle. Het gaat om:
 - subsidies en middelen: de strikte scheiding tussen (werkings)middelen voor onderwijs- respectievelijk opvangdoeleinden worden losgelaten voor de

pioniers voor de bestede middelen in functie van een geïntegreerde werking tijdens de duurtijd van het project.

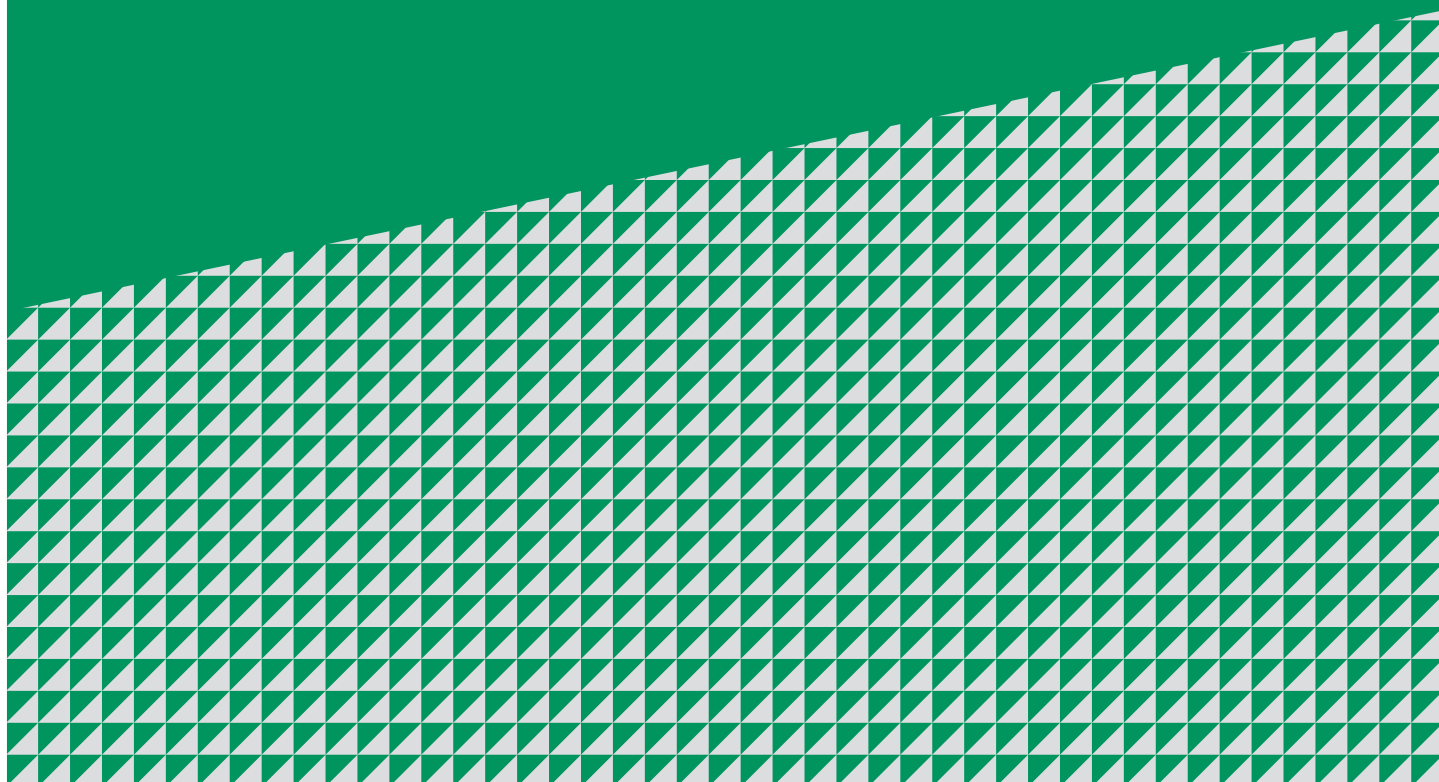
- Werktijd personeel: er kan slim georganiseerd worden en flexibel omgegaan worden met de werktijd van het personeel voor de duurtijd van het project in functie van het creëren van kindvrije uren voor vorming en overleg. Dit is steeds gebaseerd op welwillendheid van het betrokken personeel.
- Er worden twee specifieke afwijkingen op de regelgeving in uitvoering van het decreet opvang baby's en peuters, toegestaan voor de pioniers voor de duurtijd van het project:
 - Gebruik van infrastructuur: er wordt een mogelijkheid geboden tot experimenteren met gemengde groepen (afwijking op artikel 14 (gedeeld gebruik binnenruimte) en artikel 16 (netto vloeroppervlakte) van het Vergunningsbesluit van 22 november 2013 kinderopvang).
 - Leefgroepgrootte: er wordt een mogelijkheid geboden tot experimenteren met een aangepaste en eventueel gedifferentieerde groepsgrootte (afwijking op artikel 55 van het Vergunningsbesluit van 22 november 2013 kinderopvang).

Deze afwijkingen werden via een wijziging van Besluit van de Vlaamse Regering ingevoegd in het bestaande BVR van het project Doorgaande Lijn als hoofdstuk 6/1. Ze traden in werking per 1 september 2023.

De pioniers blijven steeds instaan voor duidelijke communicatie naar alle betrokkenen alsook voor een kwaliteitsvol aanbod voor de kinderen. De flexibele verantwoording en de afwijkingen op de regelgeving zijn ook enkel van kracht voor de twaalf geselecteerde pioniers en dit voor de duurtijd van het project. De pioniers hebben aan de stuurgroep teruggekoppeld dat het regelluw kader te beperkt was om tegemoet te komen aan de structurele drempels die ze ondervinden. Om de doorgaande ontwikkelingslijn in dit project te creëren gaven zij ook aan dat de experimentele tweede fase te kort was.

3

**Het
praktijkmodel
Doorgaande
Lijn**

Hoofdstuk 3: Het praktijkmodel Doorgaande Lijn

De realisatie van een Doorgaande Lijn betekent het vormgeven van een breed en geïntegreerd aanbod van opvang en onderwijs doorheen de dag en doorheen het jaar voor kinderen van 0 tot 6 jaar. Dit gebeurt vanuit een sterke gedeelde visie en een gedeelde praktijk waarin zorgen, leren, en spelen gelijkwaardig en vanzelfsprekend verbonden zijn. Er wordt eveneens ingezet op een wederkerige relatie met kinderen, gezinnen en de buurt.

In de ontwikkeling van een (meer) geïntegreerd aanbod van opvang en onderwijs voor jonge kinderen van 0 tot 6 jaar over de breuklijnen heen, is er vertrokken vanuit het kader ‘Kansrijk opgroeien’: een kader voor impactgerichte en geïntegreerde samenwerking over levensdomeinen heen. Dit kader, in lijn met Europese ontwikkelingen en gestoeld op wetenschappelijke inzichten (o.a. Intesys⁶⁰), is ondersteunend en richtinggevend voor de ontwikkeling van een (meer) geïntegreerde (samen)werking in het kader van een Doorgaande Lijn. Geïntegreerd samenwerken biedt potentieel op tal van terreinen voor alle kinderen, jongeren en gezinnen maar het vraagt extra en volgehouden inzet van alle betrokken om tot een echte verwevenheid te komen. Geïntegreerd samenwerken betekent samen de krachten bundelen vanuit verschillende levensdomeinen en aandacht hebben voor kinderen, jongeren en gezinnen in al hun facetten. Een gedeelde visie en nodenanalyse vormen hier de basis van de samenwerking met partners.”⁶¹

3.1. *Praktijkmodel*

Gebaseerd op de hierboven vermelde theoretische kaders, de bevindingen van de pioniers en de stuurgroep, de drie veldbezoeken van de stuurgroep aan de pioniers, is een praktijkmodel Doorgaande Lijn opgebouwd. Het geïntegreerde aanbod Doorgaande Lijn vertrekt vanuit een systemische benadering, waarbij doelstelling, visie en randvoorwaarden onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Het vraagt een maatschappelijke verandering, waarbij op alle niveaus (micro, meso en macro) en binnen elk systeem wordt ingezet op een duurzame en kwaliteitsvolle verbinding van zorgen, leren en spelen.

De doelstelling ‘een kwaliteitsvolle Doorgaande Lijn in basisvoorzieningen’ staat centraal in het model. Basisvoorzieningen zijn hierbij plaatsen ‘waar kinderen zich veilig en geborgen voelen, waar ze alle aspecten van hun identiteit kunnen ontwikkelen’⁶². Daartoe is een gedeelde visie nodig die de doelstelling omvat en als een rode draad doorheen de vier domeinen loopt:

- het toepassen en uitvoeren van een praktijk Doorgaande Lijn: zorgen, spelen en leren samen;
- het inzetten en samenwerken, het ondersteunen, het aansturen van en leidinggeven aan het personeel;
- het garanderen van continuïteit met thuis en de buurt en toegankelijkheid;
- het vormgeven van beleid, organisatie en de besteding van middelen.

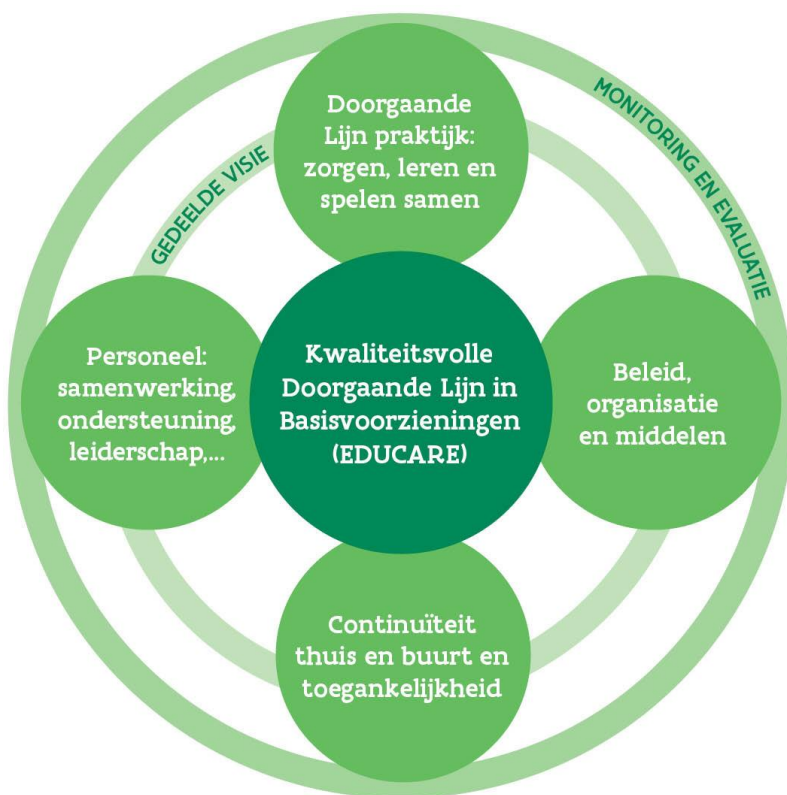
Het is immers belangrijk voor elk domein duidelijke en gedeelde standpunten in te nemen en vervolgens ook in te zetten op de noodzakelijke randvoorwaarden binnen deze vier domeinen.

⁶⁰ <https://www.opgroeien.be/kennis/themas/geintegreerd-werken/intesys-project>

⁶¹ Uit de tekst [kadertekst-geintegreerd-samenwerken-over-verschillende-levensdomeinen.pdf](#) ([opgroeien.be](#))

⁶² Uit de definitie: <https://vbjk.be/nl/onze-missie>

Om de kwaliteit te waarborgen en de impact in kaart te brengen is het belangrijk over het geheel en op elk van deze domeinen monitoring en evaluatie uit te werken. Alle elementen van dit praktijkmodel worden hierna besproken.

Figuur 4: Praktijkmodel Doorgaande Lijn

a. De doelstelling van de Doorgaande Lijn

Centraal in het praktijkmodel Doorgaande Lijn staat de ‘Kwaliteitsvolle Doorgaande Lijn in Basisvoorzieningen (educare)’. Het doel van de Doorgaande Lijn bestaat erin om de kansen voor alle kinderen én gezinnen te verhogen. Dit krijgt vorm door het ontwikkelen, realiseren en evalueren van een geïntegreerd aanbod van opvang en onderwijs waarbij zorgen, leren en spelen met elkaar verweven zijn voor kinderen van 0 tot 6 jaar.

Het perspectief van kinderen en gezinnen staat centraal. Hun behoeften in de pedagogische en educatieve ondersteuning van een doorgaande ontwikkelings(lijn) vormen het uitgangspunt en het geïntegreerd aanbod dat inzet op kwaliteitsvolle ontwikkelingsgerichte interacties komt aan die behoeften tegemoet. Kinderen en gezinnen denken en doen mee.

Een Doorgaande Lijn streeft naar continuïteit en duurzaamheid. De geïntegreerde werking wil een vaste waarde zijn voor een rijke en zorgzame speelleeromgeving waar kinderen en gezinnen blijvend op kunnen rekenen. De Doorgaande Lijn geeft kansen aan kinderen, gezinnen, professionals en vrijwilligers om hun talenten en competenties te ontdekken en te ontwikkelen.

b. De verbindende cirkel ‘Gedeelde visie’

Elk van de organisaties die deel uitmaken van de samenwerking hebben een eigen visie (gestuurd vanuit de specifieke beleidsdomeinen, netten of koepels waartoe ze behoren). Om tot een succesvolle Doorgaande Lijn te komen is het belangrijk hiervan bewust te zijn en te komen tot een gedeelde visie voor de geïntegreerde samenwerking. De gedeelde visie loopt als een rode draad doorheen de verschillende domeinen, omdat elk domein duidelijke standpunten, beargumenteerde beslissingen en concrete acties vraagt om zowel de doelstelling als de noodzakelijke randvoorwaarden te realiseren. Dit gebeurt zowel op macro- (beleidsdomeinen), meso- (koepels en organisaties) en microniveau (betrokken professionals, ouders, kinderen...).

Het vraagt de nodige reflectie en overleg op de verschillende niveaus om te groeien naar een gedragen en gedeelde visie, die het belang van kinderen, gezinnen en professionals centraal zet, inzet op het hanteren van gemeenschappelijke begrip en taal en afstemming op de lokale praktijk faciliteert.

c. De vier domeinen van het praktijkmodel

Het domein ‘Doorgaande Lijn praktijk: zorgen, leren en spelen samen’

Dit domein heeft te maken met het organisatorische luik van de dagelijkse praktijk. Het geïntegreerde aanbod creëert een rijke speelleeromgeving waar kinderen kunnen groeien en zichzelf (hun huidig en toekomstig potentieel) kunnen ontwikkelen. Die ontwikkeling wordt in een doorgaande lijn van 0 tot 6 jaar gevolgd en gestimuleerd. Als antwoord op de noden van jonge kinderen en hun gezinnen, kiezen we expliciet voor een educare benadering: een pedagogische aanpak waar zorgen, spelen en leren even belangrijk zijn en nauw met elkaar verbonden zijn.

Hoe beleid en praktijk vanuit die benadering invulling kunnen/willen/mogen geven aan de dagelijkse werking doorheen de dag en doorheen het jaar, vormen hierin belangrijke elementen van reflectie en overleg. Denk hierbij aan:

- de dagindeling en weekplanning (momenten van geleide activiteiten, momenten van vrij spel, momenten van instructie)
- de organisatie van de personele continuïteit: welke gezichten zien kinderen doorheen de dag, wie werkt samen met wie en voor welke (groep) kinderen in het creëren van de zorgzame speelleeromgeving
- de indeling en het gebruik van (gemeenschappelijke) ruimtes en bij uitbreiding de hele infrastructuur;
- de organisatie, indeling en samenstelling van leefgroepen en klassen;
- de organisatie van wen- en onthaalhaalmomenten;
- de organisatie van het middagmaal en slaapgelegenheid;
- het gebruik van kindvolgsystemen;
- ...

Het gaat om allerlei zaken met een rechtstreekse impact op de kinderen.

Het realiseren van betekenisvolle interacties tussen professionals, kinderen en gezinnen is cruciaal voor de kwaliteitsvolle relaties die gebaseerd zijn op vertrouwen, wederzijds respect, gedeelde verantwoordelijkheid, gezamenlijke afspraken en engagement.

Het domein ‘Personeel (samenwerking, ondersteuning, leiderschap, ...)’

Dit domein beschrijft alles wat een rechtstreekse impact heeft op het personeel. Om in de Doorgaande Lijn samen te kunnen werken is er nood aan afstemming, overlegtijd en ondersteuning.

Elke actor, individueel of als organisatie, heeft troeven die mee ingezet worden in functie van een geïntegreerd coherent verhaal. Dit geïntegreerd verhaal mogelijk maken, daagt professionals (praktijkwerkers, leidinggevend en directies) uit in een continu proces van wederzijdse feedback, samen opvolgen en bijsturen in functie van de noden van alle betrokkenen. De Doorgaande Lijn maakt daarbij gebruik van de intrinsieke kracht van diversiteit (leren met, van en door elkaar). In de samenwerking met kinderen, gezinnen, personeel en organisatie(s), vormen openheid, zorg en de oprechte wil om de andere te respecteren zoals die is, het fundament van een basishouding van verbondenheid.

Om in de samenwerking te kunnen groeien is het relevant stil te staan onder andere bij de organisatie van gedeelde overlegtijd voor de verschillende betrokken functies om elkaar te leren kennen en in te zetten op visieontwikkeling en de ontwikkeling, opvolging en bijsturing van een gemeenschappelijke praktijk. Daarbij dient ook nagedacht te worden over een samenwerkingsstructuur en/of taakverdeling voor de betrokken leidinggevend, de ondersteunings- en professionaliseringsmogelijkheden voor alle betrokken personeel.

Diverse elementen dienen immers structureel te worden aangepakt om de geïntegreerde samenwerking te stimuleren, te faciliteren of te verwachten (zie beleid).

Het domein ‘Continuïteit thuis en buurt en toegankelijkheid’

Kinderen, gezinnen, professionals en organisaties bestaan in al hun diversiteit. De Doorgaande Lijn houdt rekening met de keuzevrijheid van alle betrokkenen (vrijheid van onderwijs, niet verplichtende karakter van opvang en onderwijs tot 5 jaar). Het creëert de mogelijkheden en doet waar nodig extra inspanningen om het recht op opvang, onderwijs en warme overgangen voor alle kinderen mee mogelijk te maken. Daarbij gaat er ook extra aandacht naar kinderen in maatschappelijk kwetsbare situaties en kinderen met een specifieke zorgbehoefte.

Hier gaat het om het ontwikkelen van een afgestemd en inclusief ouder- en toegankelijkheidsbeleid en het verbinden en samenwerken met andere organisaties in de buurt. Hier wordt er gekeken naar alle initiatieven die een impact hebben op derden (ouders, buurtbewoners, (buurt)organisaties...).

Dit domein vraagt bijgevolg reflectie over:

- het stimuleren van actieve participatie van ouders
- het organiseren van een warm onthaal en de organisatie van ontmoeting van, met en tussen gezinnen en professionals en tussen gezinnen onderling
- het ontwikkelen van gedeelde transparante, laagdrempelige, congruente en eenduidige communicatie en informatiedeling met ouders en beschikbare dienst- en hulpverlening (o.a. Huis van het Kind, CLB, lokaal bestuur)
- het samenwerken met relevante partners in de buurt (knutselateliers, kinderboerderij, bibliotheek...)

Het domein ‘Beleid, organisatie en middelen’

Dit domein heeft te maken met alles wat op organisatorisch, beleids- en financieel niveau nodig is om de gedeelde visie in de praktijk om te zetten en het einddoel te realiseren. Dit gaat onder meer over het structureel anders organiseren zoals bijvoorbeeld andere leeftijdsindelingen, het aanwerven van specifieke (nieuwe) functies zoals de brugfunctie, het verantwoord en gezamenlijk inzetten van middelen zoals de inrichting van een gedeelde buitenruimte... Het gaat om die zaken die impact hebben op de betrokken organisaties en het samen gevoerde beleid.

Dit domein vraagt aandacht en reflectie over het vormgeven van een beleid, gericht op samenwerking. De wijze waarop men de samenwerking beleidsmatig vormgeeft, de wijze waarop middelen worden ingezet voor de eigen werking en in de samenwerking, de wijze waarop concrete regelingen zoals (ongelijkheid in) verlofdagen en verlofperiodes, statuten en werkroosters, lestijden en overuren kunnen worden opgevangen in de samenwerking, de wijze waarop gedeeld leiderschap wordt opgenomen...

d. De omringende cirkel ‘Monitoring en evaluatie’

Het model bevat tevens een omringende cirkel ‘monitoring en evaluatie’. In het realiseren van de doelstelling ‘Kwaliteitsvolle Doorgaande Lijn in Basisvoorzieningen’ vertrekt het samenwerkingsverband immers vanuit een degelijke en brede omgevingsanalyse en zet het in op systematische monitoring en evaluatie van o.a. bereik, kwaliteit en impact van de geïntegreerde werking op kinderen, gezinnen, professionals, organisaties en beleid.

Wat, waarom en hoe wordt gemonitord, geëvalueerd en bijgestuurd op het geheel en op de vier afzonderlijke domeinen, wordt bij voorkeur op de verschillende niveaus (macro, meso en micro) en samen met de gebruikers/betrokkenen bepaald.

Inhoudelijk kan dit gaan over het opvolgen en bijsturen van het gebruik van gemeenschappelijke ruimte(s), over de effecten van ingevoerde voorrangsregels op het toegankelijkheidsbeleid, de impact van een peuter-kleutergroep op het welbevinden van kinderen, de impact van de educare praktijk op de onderwijsprestaties op langere termijn...

De wijze van monitoring kan bijvoorbeeld gaan om (digitale) afstemming en registratie van de diverse observatie- en kindvolgsystemen, functioneringsgesprekken, intervisie en reflectie over de samenwerking in team, ouderbevragingen...

3.2. Diverse praktijken Doorgaande Lijn situeren op een continuüm

Geïntegreerd werken wordt vaak als een continuüm voorgesteld, waarbij de mate van gezamenlijke planning en het gezamenlijke aanbod of dienstverlening stijgt terwijl de invloed van de individuele organisatie vermindert. Dit ligt in lijn met het voorstel van Moss & Mitchell (2024) om (basis)voorzieningen voor jonge kinderen te situeren op een continuüm van volledig gesplitst (er is op geen enkel structureel domein sprake van samenwerking), naar sterk geïntegreerd (de drie sectoren zijn geïntegreerd) tot een volledige integratie met

andere diensten voor gezinnen met jonge kinderen (gezinsondersteuning en dergelijke meer).

Bovendien situeert het geïntegreerd werken zich op verschillende niveaus. De samenwerking tussen professionals (micro) is niet mogelijk zonder de samenwerking op niveau van de organisaties (meso) noch zonder een faciliterende en stimulerende samenwerking op beleidsniveau (macro).

In de voorbije jaren is al sterk ingezet op een betere aansluiting tussen opvang en onderwijs door werk te maken van *‘kwaliteitsvolle transities, van thuis, buurt, kinderopvang naar kleuterschool’*.⁶³ Transitie voor alle kinderen op een positieve manier kwaliteitsvol ondersteunen en begeleiden, betekent dat er vanuit een sterke samenwerking van diverse partners (preventieve gezinsondersteuning, kinderopvang en onderwijs) werk gemaakt wordt van continuïteit op vier domeinen (structureel, pedagogisch, professioneel en met thuis, buurt en de gemeenschap). Dit toont aan dat het werken aan warme transitie en de continuïteit op deze domeinen deel uitmaakt van een continuüm. Het kan een startpunt vormen om verder te groeien tot een (meer) geïntegreerde samenwerking Doorgaande Lijn.

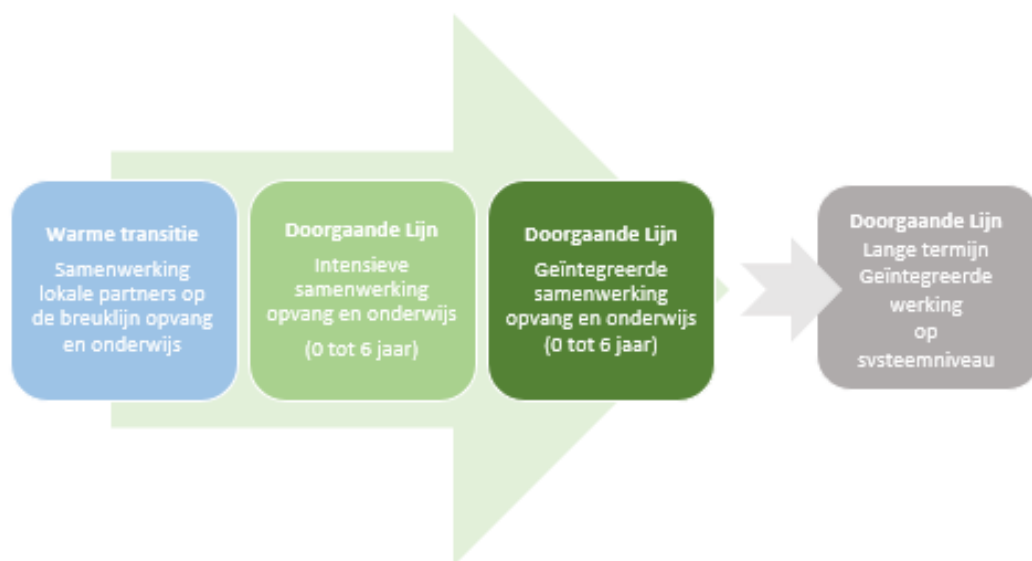
Het project Doorgaande Lijn wil die stap verderzetten. Dat kan volgens Peter Moss⁶⁴ niet enkel gebeuren vanuit de dagelijkse praktijk, maar dient ook te gebeuren met een duidelijk beeld over het langetermijnperspectief. Hij hanteert daarbij de metafoor van de “twee benen”.

- Eén been staat in de dagelijkse realiteit en vertegenwoordigt de beslommeringen en uitdagingen, de besognes en de sprankeltjes van de professionals werkzaam in basisvoorzieningen voor jonge kinderen.
- Het tweede been is gericht op de denkbeeldige horizon: waar willen we op lange termijn naartoe? Hoe willen we onze basisvoorzieningen organiseren binnen één of twee generaties? De denkbeeldige horizon (geïntegreerd werken op systeemniveau) vormgeven en realiseren vraagt duidelijke politieke keuzes en een meerjarig masterplan.

Met het perspectief van geïntegreerde (samen)werking voor ogen brengen pioniers de knelpunten en hefboomen in kaart en worden aanbevelingen voor de toekomst geformuleerd.

⁶³ <https://www.opgroeien.be/kennis/themas/transitie-tussen-thuis-buurt-kinderopvang-en-kleuterschool/waarom-inzetten-op-transitie-een-warme-overgang-tussen-thuis-buurt-kinderopvang-en-kleuterschool>

⁶⁴ Dr. Peter Moss op bezoek bij VBJK: uitwisseling praktijken Doorgaande Lijn

Figuur 5: Doorgaande Lijn op een continuüm van samenwerking

De Doorgaande Lijn situeert zich op een continuüm van samenwerken. Rekening houdend met de gegeven diversiteit van de reële contexten (o.a. onderlinge afstand, organisatievorm ...) staan de diverse praktijken 'Doorgaande Lijn' voor de intensieve of geïntegreerde samenwerking van kinderopvang, buitenschoolse opvang en onderwijs voor kinderen van 0 tot 6 jaar (en hun ouders). Het gaat om:

- een intensieve samenwerking tussen kinderopvang, buitenschoolse opvang en onderwijs gericht op een vlot verloop van de transitie momenten. De diverse basisvoorzieningen bevinden zich in elkaars buurt (kleuterwandelaafstand) en de inzet van brugfuncties (eventueel in brugorganisaties) bevorderen afstemming in de samenwerking;
- een geïntegreerde samenwerking tussen kinderopvang, buitenschoolse opvang en onderwijs, gericht op het ontwikkelen van nieuwe organisatievormen (bv menggroepen peuters en kleuters, kindcentrum,...) waarbij opvang en onderwijs (met behoud van de eigen verantwoordelijkheden en beschikbare middelen) gelijkwaardig en vlot in elkaar overvloeien en transitie momenten worden weggewerkt, doorheen de dag en doorheen het jaar. Dat de basisvoorzieningen deel uitmaken van eenzelfde campus of huizen in eenzelfde gebouw werkt faciliterend.

De plaats op het continuüm houdt rekening met de lokale realiteit en eigenheid van de verschillende voorzieningen. In alle praktijken Doorgaande Lijn wordt gestreefd naar een doorleefde samenwerking van concrete mensen op lokaal niveau, zodat de gebruikers (kind, gezin, professional, vrijwilliger, ...) het aanbod van opvang en onderwijs kunnen ervaren als één geheel.

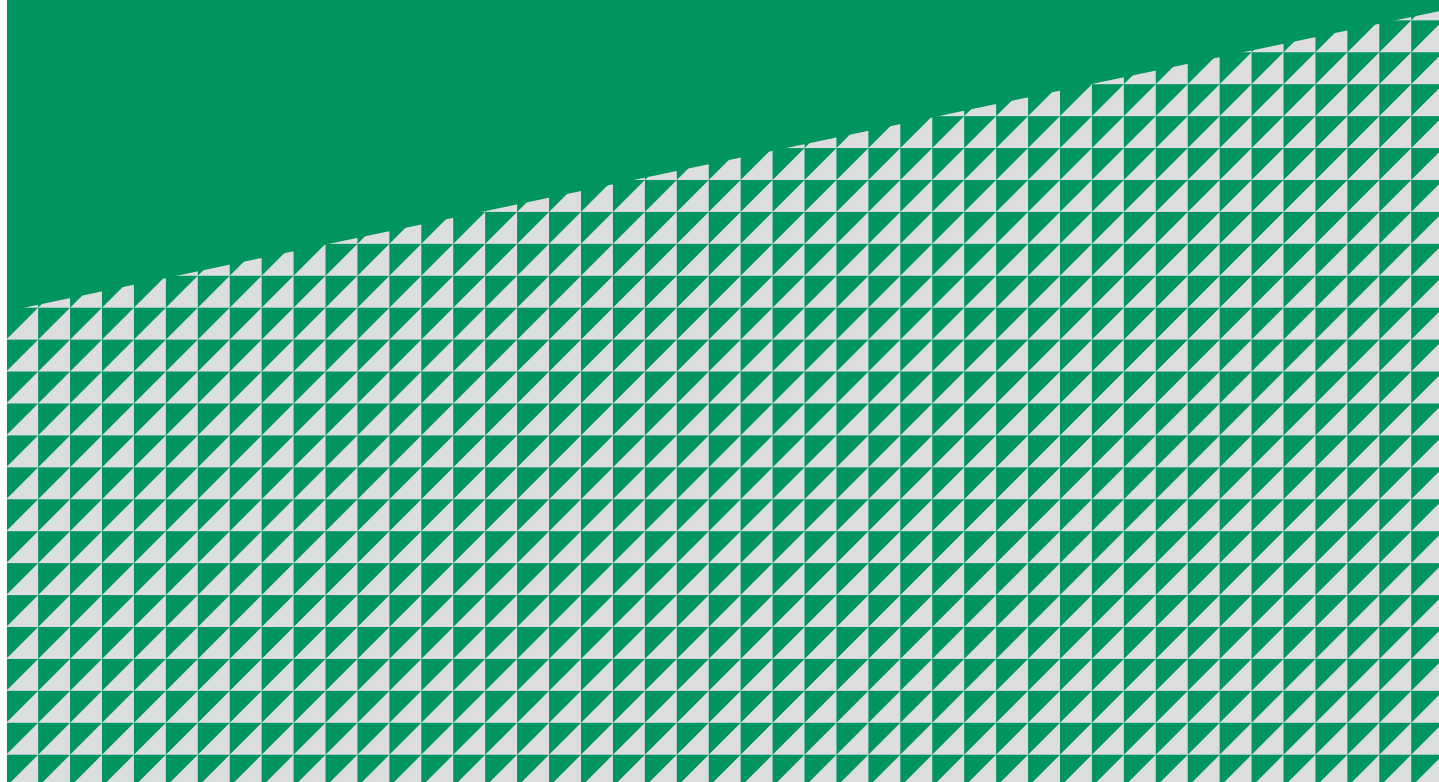
Het praktijkmodel Doorgaande Lijn biedt daarbij een kader voor de verdere ontwikkeling van een geïntegreerd aanbod van opvang en onderwijs. Dit model biedt een basis voor een naadloze aansluiting tussen de verschillende fasen van opvang en onderwijs, van de vroege opvang tot en met het vervolgonderwijs. Om te zorgen voor een effectieve implementatie is het van belang dat alle betrokken sectoren zich actief aliëneren en het praktijkmodel

Doorgaande Lijn vertalen naar hun sectoreigen kaders en praktijk. Zo kan de intensieve of geïntegreerde samenwerking gefaciliteerd worden o.a. door in te zetten op het versterken van educatief partnerschap (ouderbetrokkenheid/ communicatie) in het onderwijs, en o.a. door het versterken van de pedagogische ondersteuning in de opvang.

Dit betekent dat zowel de sectoren van opvang, onderwijs als eventuele andere betrokken partijen (zoals actoren preventieve gezinsondersteuning, vrijetijdsaanbod, jeugdhulp) hun werkwijzen, procedures en doelstellingen verder afstemmen op dit gedeelde uitgangspunt en samen zoeken hoe het continuüm verder vorm kan krijgen. Door deze afstemming wordt het mogelijk om op lange termijn een consistente en zorgvuldige benadering en verandering op systeemniveau na te streven die nog meer ten goede komt aan de ontwikkeling van kinderen en jongeren en hun gezin.

4

**Beleids-
adviezen**

Hoofdstuk 4: Beleidsadviezen

4.1. Inleiding

Twaalf pioniers zijn aan de slag gegaan met diverse acties en vragen. Hun bevindingen (zoals beschreven in het addendum 2: 'Ervaringen van de pioniers') kunnen inspiratie bieden voor de dagelijkse inzet van een Doorgaande Lijn. Om te evolueren naar een Doorgaande Lijn en te bewegen op het continuüm van samenwerking zijn duidelijke beleidskeuzes nodig op het niveau van de Vlaamse Overheid. De stuurgroep heeft op basis van de ervaren knelpunten, acties en betekenisvolle hefboomen beleidsadviezen geformuleerd, zoals omschreven in zijn opdracht, om de noodzakelijke veranderingen in de richting van een Doorgaande Lijn te ondersteunen.

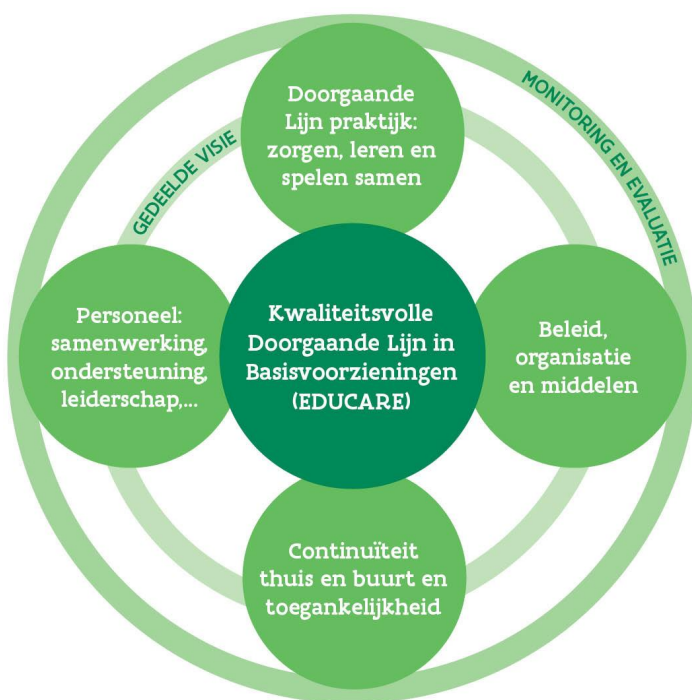
In deel 4.2. wordt een overzicht gegeven van de twaalf geformuleerde beleidsadviezen. In deel 4.3. worden deze adviezen gebundeld gemotiveerd en geconcretiseerd volgens de vier domeinen van het gehanteerde praktijkmodel:

Advies 1 en 2: domein 'Doorgaande Lijn praktijk: zorgen, leren en spelen samen'

Adviezen 3 tot en met 6: domein 'Personeel: samenwerking, ondersteuning, leiderschap...'

Adviezen 7 tot en met 9: domein 'Continuïteit thuis en buurt en toegankelijkheid'

Adviezen 10 tot en met 12: domein 'Beleid, organisatie en middelen'

Figuur 6: Praktijkmodel Doorgaande Lijn

Groeien naar een geïntegreerde werking van kinderopvang, buitenschoolse opvang en onderwijs vraagt een systeembeweging en vraagt wijzigingen op micro, meso en macroniveau. De uitwerking van de voorgestelde beleidsadviezen situeert zich macroniveau en zijn op middellange of lange termijn te realiseren. Er zijn nu al mogelijkheden om, met het langetermijnperspectief voor ogen, vooruitgang te boeken.

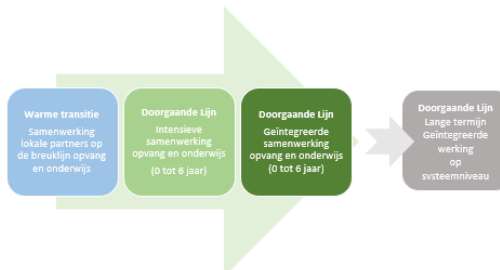
4.2. Overzicht van de 12 beleidsadviezen

<i>Doorgaande Lijn praktijk: zorgen, leren en spelen samen</i> 1. Maak praktijken van Doorgaande Lijn verder mogelijk. Hanteer en verfijn daarbij het praktijkmodel Doorgaande Lijn op het continuüm van samenwerking, in overleg met vertegenwoordigers uit beleid, praktijk en onderzoek. Voorzie extra (financiële) stimulansen, middelen en mogelijkheden gekoppeld aan de samenwerking. 2. Ontwikkel een gemeenschappelijk pedagogisch kader in de verbinding en afstemming van het pedagogisch raamwerk kinderopvang en het referentiekader onderwijskwaliteit. Zet daarbij de visie op educare centraal.
<i>Personeel: samenwerking, ondersteuning, leiderschap...</i> 3. Creëer maximaal mogelijkheden om de (interprofessionele) samenwerking van complementaire personeelsprofielen in multidisciplinaire teams te stimuleren in samenwerking met pedagogische begeleidingsdiensten (onderwijs) en pedagogische coaches (kinderopvang). Hiervoor zijn kindvrije uren in alle sectoren noodzakelijk. 4. Benut maximaal het nieuwe beroepsprofiel 'Educatief begeleider voor jonge kinderen' op graduaatsniveau (VKS-niveau 5 en doorgroeimogelijkheid voor kinderbegeleider VKS-niveau 4) als krachtige hefboomfunctie met aandacht voor de ondersteuning van Doorgaande Lijn en met inzetbaarheid in beide sectoren. Voorzie in alle opleidingen, met tewerkstelling in de sectoren, aandacht voor Doorgaande Lijn en het praktijkmodel. 5. Faciliteer via structurele middelen de aanwerving en ondersteuning van brug- en coördinatiefuncties voor organisaties die stappen zetten in het intensief of geïntegreerd samenwerken. 6. Zet in op een profiel kinderbegeleider/kinderverzorger voor zowel opvang als onderwijs met goede en afgestemde loon- en arbeidsvoorwaarden. De beste voorwaarden zijn hierbij richtinggevend.
<i>Continuïteit thuis en buurt en toegankelijkheid</i> 7. Verwacht van elke geïntegreerde samenwerking Doorgaande Lijn een duidelijke, afgestemde en gedragen visie met betrekking tot ouderbeleid waarbij ouders erkend en aangesproken worden als eerste opvoeders. 8. Ontwikkel een coherent en inclusief opname- en inschrijvingsbeleid, om continuïteit te waarborgen, kinderen met specifieke zorgnoden te integreren en gelijke kansen voor alle kinderen te bieden. Dit beleid moet rekening houden met de grondwettelijke keuzevrijheid voor onderwijs, de autonomie van een ouder om geen gebruik te maken van formele kinderopvang en het recht van elk kind op een plek in de kinderopvang (baby's en peuters en buitenschoolse) en in het onderwijs. Dit vraagt een blijvende investering in kinderopvang baby's en peuters, buitenschoolse opvang en onderwijs als kwaliteitsvolle basisvoorzieningen voor elk kind. 9. Breid de horizon van het samenwerkingsverband uit door relevante actoren (CLB, gezinsondersteuning, lokaal bestuur, lager onderwijs, BOA-partners,...) en beleidsdomeinen te betrekken en verder te bouwen aan de Doorgaande Lijn.
<i>Beleid, organisatie en middelen</i> 10. Werk op de bevoegde politieke beleidsniveaus onderwijs en welzijn samen met het engagement om de ontwikkelingsnoden van jonge kinderen centraal te stellen. Stem huidige en te ontwikkelen beleidsmaatregelen en regelgeving kinderopvang baby's en peuters, buitenschoolse opvang en kleuteronderwijs op elkaar af. Grijp daarbij opportuniteiten om kinderopvang baby's en peuters, buitenschoolse opvang en kleuteronderwijs in elkaars nabijheid te laten ontwikkelen. Voorzie afgestemd of samen de nodige middelen en zet stappen om te evolueren naar een Doorgaande Lijn. Doe dit met respect en waardering voor de expertise van de professionals in de betrokken sectoren.

11. Werk de adviezen van dit eindrapport verder uit in **samenwerking met en tussen beleid, onderzoek en praktijk** (sectoren, gebruikers, sociale partners...) **vanuit beide beleidsdomeinen** om de langetermijnvisie en het **regelgevend kader** (verder) te ontwikkelen. Werk regelgevende en andere drempels weg en houd daarbij het praktijkmodel Doorgaande Lijn en de randvoorwaarden op de vier domeinen voor ogen. Neem ook alle facetten van een geïntegreerde (samen)werking in de scope: waarom (impact), wat (doelstellingen), en hoe (kader dat minimaal regels rond het opnamebeleid, groepsorganisatie, bestaande of nieuwe infrastructuur (gedeelde of in elkaars nabijheid), middelen, kwaliteitsopvolging, personeelsinzet en geïntegreerd leiderschap bevat).

Praktijkmodel Doorgaande Lijn samenwerking

Doorgaande Lijn op een continuüm van samenwerking

12. **Maak** werk van interne en externe evaluatie en monitoring. Voor de interne kwaliteitsbewaking en verbetering zal het praktijkmodel Doorgaande Lijn verder verfijnd moeten worden met de **uitwerking van (meetbare) indicatoren op de vier domeinen**. Voor de externe monitoring vraagt dit een samenwerking tussen onderwijs- en zorginspectie om een **systeem** op te zetten **voor de gedeelde inspectie van een geïntegreerde (samen)werking**.

4.3. Motivatie van de beleidsadviezen vanuit het praktijkmodel

a. Doorgaande Lijn praktijk: zorgen, leren en spelen samen

Adviezen

Advies 1: Maak praktijken van Doorgaande Lijn verder mogelijk. **Hanteer en verfijn daarbij het praktijkmodel Doorgaande Lijn** op het continuüm van samenwerking, in overleg met vertegenwoordigers uit beleid, praktijk en onderzoek. Voorzie extra (financiële) stimulansen, middelen en mogelijkheden gekoppeld aan de samenwerking.

Advies 2: Ontwikkel een **gemeenschappelijk pedagogisch kader** in de verbinding en afstemming van het pedagogisch raamwerk kinderopvang en het referentiekader onderwijskwaliteit. Zet daarbij de **visie op educare centraal**.

Motivatie

De Doorgaande Lijn staat bij aanvang voor de ondersteuning van een doorgaande ontwikkelingslijn voor kinderen van 0 tot 6 jaar. 'Educare', een pedagogiek die de rechten en noden van jonge kinderen en hun gezin centraal stelt, wordt daarbij naar voor geschoven als een belangrijk inspirerend en richtinggevend kader om vorm te geven aan een zorgzame speelleeromgeving. De educare-visie richt zich op het stimuleren van de maximale ontwikkeling van elk kind, met aandacht voor zowel educatieve als verzorgende aspecten.

- Dit veronderstelt dat de professionals in de drie sectoren **ondersteund worden om te groeien naar een integratie en aanbod van zorgen, leren en spelen**, in het versterken van kwaliteitsvolle interacties, in samenwerking met pedagogische begeleidingsdiensten (onderwijs) en pedagogische coaches (kinderopvang), ...
- Dit veronderstelt verder dat opvang-, zorg- en onderwijsprofessionals aan een gedeelde visie werken omtrent **een flexibel, kind- en oudervriendelijk onthaal- en wenbeleid**. Dit beleid is erop gericht ouders optimaal van bij de start en doorheen het opvang- en onderwijstraject van hun kind als partner te betrekken.
- Dit veronderstelt tot slot ook dat men kan inzetten op **de ontwikkeling van gedeelde kindvolgsystemen** waarmee de doorgaande ontwikkelingslijnen van alle kinderen zowel binnen de opvang- en onderwijssetting als thuis kunnen worden gevolgd en ondersteund, in afstemming met ondersteunende diensten uit kinderopvang en onderwijs (o.a. CLB, PBD, Leersteuncentra, ...).

Knelpunten

Pioniers gaven aan dat ze bij de poging tot integratie van zorgen, spelen en leren botsten op het **verschil in aanpak en visie** tussen opvang en onderwijs. Zo worden verschillende referentie- en pedagogische denkkaders gehanteerd. Het is voor alle pioniers een zoektocht om vanuit deze kaders een goede afstemming te vinden tussen de opvangvoorzieningen en de school.

De pioniers botsten tevens op regelgeving die de **kindratio** en de **leefgroepgrootte** bepaalt. 'Voldoende' professionals in verhouding tot het aantal kinderen om kwaliteitsvolle opvang en onderwijs te realiseren, is vandaag in de verschillende sectoren op een andere wijze gereguleerd. Als pioniers ervoor kiezen om een geïntegreerde samenwerking te organiseren

waarbij opvangkinderen en schoolkinderen gemengd worden in dezelfde leefgroep of klas, dan zijn zij verplicht om de strengste norm toe te passen. Bovendien wordt dit bemoeilijkt door de verplichte aanwezigheid van een kinderbegeleider (aangesteld binnen de kinderopvang) van zodra er kinderen uit de kinderopvang deel uitmaken van de groep enerzijds, het niet mogen meetellen van de aanwezigheid van kinderbegeleiders buitenschoolse of kleuterleerkrachten bij de berekening van ‘voldoende professionals’ anderzijds. Dit knelpunt vraagt aandacht en een betere regelgeving waarbij een verlaging van de huidige ratio voor de allerjongsten, maar ook een maximum aantal kinderen per personeelslid voor de kleuters wordt vooropgesteld. Omwille van de nood aan kwaliteitsgarantie, is op dit punt geen regelluwte mogelijk.

Om te kunnen zoeken naar een aangepaste werkorganisatie bood het **regelluw kader van het project** enkel een afwijking op de bepaling van de leefgroepgrootte in artikel 55 van het Vergunningenbesluit opvang baby’s en peuters en de infrastructuur (zie verder, ‘Beleid, organisatie en middelen’).

Hefbomen

Sommige pioniers maken werk van een **gedeelde pedagogische visie** alvorens de stap naar de concrete praktijk te zetten, daar waar anderen – geïnspireerd vanuit educare – in de uitvoering overgaan naar ‘kleine’ acties om op die wijze visie te ontwikkelen. De ontwikkeling van een gedeeld pedagogisch kader is wenselijk. Dat kader vertrekt van en speelt in op de diverse ontwikkelingsloop van kinderen van 0-6 jaar. Het heeft voldoende aandacht voor de basishouding van professionals, zodat er voldoende gedifferentieerd kan worden in afstemming op de noden van elk kind en zijn gezinscontext. Niet enkel het ‘*weten*’ maar het ‘*samen doen*’ zijn belangrijk om tot die gedeelde en doorleefde visieontwikkeling te komen.

Vanuit de concrete vragen van ouders, professionals en in afstemming met de (ontwikkelings)noden van kinderen, zijn pioniers thematisch aan de slag gegaan met heel concrete acties, te situeren op het continuüm van samenwerken:

- samen organiseren van meengroepactiviteiten;
- door observatie leren van elkaar en afstemmen in de organisatie van het onthaal en wennen in de kinderopvang en de kleuterschool;
- elkaar inspireren in de organisatie van een pedagogische ondersteuning tijdens eetmomenten;
- afstemmen in het realiseren van het stimuleren van taalontwikkeling in kwaliteitsvolle interacties;
- het samen ondersteunen van zindelijkheidstraining;
- ...

Pioniers maakten gebruik van de regelluwte om te experimenteren met een aangepaste en eventueel gedifferentieerde groeps grootte om meengroepactiviteiten van peuters en kleuters mogelijk te maken of om een geïntegreerde voltijdse aanpak met een peuterspeelklas voor kinderen van 2 tot 4 jaar te organiseren. Zo kunnen ook kinderen met specifieke zorgbehoefte vanaf 2,5 jaar worden ingeschreven in het kleuteronderwijs, terwijl ze zich in praktijk op eigen tempo verder kunnen ontwikkelen alvorens de fysieke overstap naar de kleuterklas te maken.

De **groepsgrootte** wordt als een belangrijk aspect ervaren om het welbevinden van de kinderen en de professionals te waarborgen. Binnen onderwijs is het aan de autonomie van de organisator hoe men groepen inricht (samenstelling met betrekking tot leeftijd, grootte), rekening houdende dat de veiligheid, kwaliteit en welzijn van alle betrokkenen op elk moment gegarandeerd dient te zijn. Dit hangt onlosmakelijk samen met de bepaling en de inzet van de **kindratio in de opvang**: het verlagen van de ratio voor de allerjongsten en het geleidelijk en gradueel opbouwen tot in het kleuteronderwijs is noodzakelijk om de werkdruk te verminderen en de educare-kwaliteit te verbeteren. Ook het feit dat er in het kleuteronderwijs op dit moment geen ratio is vastgelegd, moet op lange termijn herbekeken worden. Uit onderzoek en internationale vergelijkingen wordt een ratio van 1/5 voor de opvang van baby's over 1/7 voor peuters en 1/10 voor de (buitenschoolse) opvang van kleuters voorgesteld. Een bewust nadenken over de groepssamenstelling en groepsgrootte, die bepalend is voor de haalbaarheid van het integreren van zorgen, leren en spelen, speelt een belangrijke rol. Maar aanvullend is het ook noodzakelijk te bekijken welke professional in de berekening van de ratio wordt meegeteld. Een experimentele werking van een leeftijdsgemengde leefgroep, begeleid door drie professionals met verschillend profiel, diende te worden stopgezet omdat men in de problemen kwam met de bepalingen rond de kindratio.

Bovendien wordt ook aangegeven dat het in de samenwerking niet voldoende is van elkaar te leren, maar dat het ook wenselijk en noodzakelijk is zich te kunnen baseren op een **gedeelde pedagogiek** die de ontwikkeling voor kinderen van 2 tot 4 jaar ondersteunt. In deze leeftijdsfase zijn kinderen volop in ontwikkeling op zowel cognitief, sociaal, emotioneel als motorisch vlak. Ze beginnen de wereld om zich heen te ontdekken, te communiceren en relaties aan te gaan met anderen. Het is daarom van belang dat er een pedagogische aanpak is die aansluit bij deze unieke behoeften en mogelijkheden.

Daarnaast maakt een duidelijk en doordachte aanpak (bv. draaiboek met visie en aanpak) voor een afgestemd onthaalbeleid, waarbij het **wennen** en het langzaam opbouwen van aanwezigheid, het mee mogelijk maken om in te spelen op de noden van de diversiteit van kinderen en hun gezinnen. Pioniers benoemen de positieve impact van **structurele wenen onthaalmomenten** op het welbevinden van de kinderen, maar tevens ook op de betrokkenheid van ouders in het ontwikkelingstraject van hun kinderen. **Gedeelde kindvolgsystemen** waarmee de doorgaande ontwikkelingslijnen van kinderen zowel binnen de opvang- en onderwijssetting als thuis kunnen worden gevolgd en ondersteund, vormen daarin een belangrijke hefboom.

Een holistische benadering van zorg, leren en spelen, biedt dus samen met het versterken van de (inter)professionele samenwerking en de betrokkenheid van ouders handvatten voor een geïntegreerd en kwaliteitsvol aanbod van opvang en onderwijs. Met voldoende ruimte voor en in afstemming met de diverse lokale contexten, is er nood aan een verdere ontwikkeling en uitwerking van het model. Een samenhangende en zorgzame speelleeromgeving voor kinderen draagt bij tot de ontwikkeling, het leren en het welbevinden van kinderen, een betere ondersteuning van gezinnen en de professionaliteit en jobtevredenheid van de betrokken personeelsleden.

b. Personeel: *samenwerking, ondersteuning, leiderschap...*

Adviezen

Advies 3: Creëer maximaal mogelijkheden om de (interprofessionele) samenwerking van **complementaire personeelsprofielen in multidisciplinaire teams** te stimuleren in samenwerking met pedagogische begeleidingsdiensten (onderwijs) en pedagogische coaches (kinderopvang). Hiervoor zijn kindvrije uren in alle sectoren noodzakelijk.

Advies 4: Benut maximaal **het nieuwe beroepsprofiel ‘Educatief begeleider voor jonge kinderen’** op graduaatsniveau (VKS-niveau 5 en doorgroeimogelijkheid voor kinderbegeleider VKS-niveau 4) **als krachtige hefboomfunctie** met aandacht voor de ondersteuning van Doorgaande Lijn en **met inzetbaarheid in beide sectoren**. Voorzie in alle opleidingen, met tewerkstelling in de sectoren, aandacht voor Doorgaande Lijn en het praktijkmodel.

Advies 5: Faciliteer via **structurele middelen** de aanwerving en ondersteuning van **brug- en coördinatiefuncties** voor organisaties die stappen zetten in het intensief of geïntegreerd samenwerken.

Advies 6: Zet in op **een profiel kinderbegeleider/kinderverzorger** voor zowel opvang als onderwijs met goede en afgestemde loon- en arbeidsvoorwaarden. De beste voorwaarden zijn hierbij richtinggevend.

Motivatie

Een Doorgaande (ontwikkelings)Lijn van kinderen van 0-6 jaar stimuleren en ondersteunen vereist continuïteit in de begeleiding van jonge kinderen doorheen de dag en doorheen het jaar. Een geïntegreerd aanbod van opvang en onderwijs voor kinderen van 0-6 jaar organiseren, vraagt om de **professionele continuïteit** binnen kinderopvang, buitenschoolse opvang en kleuteronderwijs te verbeteren. Samenwerking tussen de beide beleidsdomeinen vereist engagement en tijd om met elkaar uit te wisselen en van elkaar te leren, maar draagt ook bij aan de autonomie en een doelgerichte inzet voor het betrokken team. Op die wijze kan men ook samen en als team de verantwoordelijkheid dragen voor het vormgeven van een **integrale en kwaliteitsvolle leef- en leeromgeving** voor een groep kinderen doorheen de dag en het jaar. Dankzij de inzet en samenwerking van diverse beroepsprofielen in een **multidisciplinair team**, kan elke professional vanuit zijn verantwoordelijkheden en expertise, respectvol met en complementair aan elkaar bijdragen. Het maakt overlegtijd voor inhoudelijke uitwisseling en wederzijds leren van elkaar, en professionele groei – en (loopbaan)ontwikkeling mogelijk.

Knelpunten

Samenwerking in multidisciplinaire teams vraagt **erkenning** voor elkaars expertise en de nodige **overlegtijd** om af te stemmen over visie en aanpak. Het personeel van de kinderopvang baby's en peuters, buitenschoolse opvang en het onderwijspersoneel werkt echter op verschillende (niet-overlappende) uren doorheen een dag, waardoor gezamenlijke werktijd moeilijk te organiseren/plannen is. Bovendien heeft niet elk personeelslid **kindvrije uren** om tijd te maken voor investering in kwaliteit via overleg, teambuilding en vorming waardoor men pas na de schooldag/sluiting van de opvang (buiten de 'lestijd of dienstverleningstijd') samen kunnen vergaderen. De subsidievereisten voor de kinderopvang van baby's en peuters zorgen voor een dusdanige afhankelijkheid van

opvangprestaties dat de middelen op dit moment ontbreken om die tijd voor kindvrije uren te voorzien.

De pioniers ervaren dat de werktijd en inzetbaarheid van de betrokken personeelsleden uit de drie sectoren een gedeelde inzet doorheen de dag en het jaar bemoeilijken:

- De werktijd (prestatieregeling) van het onderwijzend personeel (kleuterleerkracht) is duidelijk omschreven. Het onderwijspersoneel heeft een schoolopdracht van maximaal 26 klokuren, te presteren binnen de ‘normale aanwezigheid van leerlingen’ (vastgelegde lestijden met 15 min voor/na en middagpauze). Overlegtijd is mogelijk binnen de hoofdopdracht, maar dient buiten de schooltijd van leerlingen te worden georganiseerd.
- Kinderverzorger, gefinancierd of gesubsidieerd binnen onderwijs, hebben een schoolopdracht van 32 klokuren, die niet beperkt zijn tot de perioden ‘normale aanwezigheid van leerlingen’.
- Kinderbegeleiders in kinderopvang baby’s en peuters hebben omwille van de strikte subsidievoorwaarden en -systeem zeer beperkte mogelijkheid om kindvrije uren te realiseren.
- Personeelsleden actief in de buitenschoolse opvang, meer bepaald kleuteropvang, werken (decreet BOA) buiten de schooluren en buiten de middagopvang op school.

Dit alles situeert zich bovendien in een context van tekorten aan zowel leerkrachten als kinderbegeleiders, waardoor men vaak genoodzaakt is de werkuren zo maximaal mogelijk bij de kinderen in te vullen om kwaliteitsvolle opvang en onderwijs te kunnen blijven waarborgen.

De huidige verschillende invulling, verwachtingen en arbeidsvoorwaarden van eenzelfde ambt (kinderverzorger/kinderbegeleider) bemoeilijkt een **wederzijdse inzetbaarheid** van kinderbegeleiders (kinderopvang baby’s en peuters, buitenschoolse opvang) en kinderverzorgers (kleuteronderwijs). Bovendien zorgt de onzekerheid in de transitie van buitenschoolse opvang en activiteiten ervoor dat organisatoren terughoudend zijn om opgeleide profielen in te schakelen, maar eerder werken met bv. vrijwilligers, jobstudenten of wijkwerkers.

Er kon geen regelluwte gecreëerd worden in het project over arbeidsvoorwaarden zoals lonen en de daarbij horende voordelen, het aantal vakantiedagen en pensioenregeling. Deze waren niet aan te passen voor de duurtijd van een project. Maar in een eerste aanbeveling omtrent de ‘regelluwte’ werd aan de betrokken ministers gevraagd om over de afstemming van de verschillende arbeidsvoorwaarden overleg op te starten. Dit knelpunt werd deels ondervangen door de werkorganisatie ‘slim’ te organiseren en een beroep te doen op de welwillendheid van het personeel. Men blijft in de praktijk echter stoten op de drempels o.a. de geïntegreerde samenwerking in vakantieperiodes blijft zeer moeilijk. De erg uiteenlopende **arbeidsreglementen** (verschillende uurroosters, vakantie-regelingen, verloningen, statuten, ...), de personeelstekorten en -wissels en de beperkte projecttijd zetten de groei naar samenwerking echter onder een grote (tijds)druk.

Hefbomen: interprofessionele samenwerking

Multidisciplinaire teams

Door het versterken van een **interprofessionele samenwerking in multidisciplinaire teams**, samengesteld uit professionals vanuit opvang en onderwijs, kan elke professional zijn verworven kennis en expertise inzetten om, vanuit een gedeelde verantwoordelijkheid en met waardering en respect ten aanzien van elkaar, in complementariteit bij te dragen tot

het creëren van een rijke en zorgzame speelleeromgeving voor alle jonge kinderen. Uit de praktijken van de pioniers blijkt dat meer geïntegreerd samenwerken een langdurig en continu proces is dat aansturing en ondersteuning vraagt. De (kindvrije) **overlegtijd** voor uitwisseling en reflectie wordt door de pioniers als een noodzakelijke voorwaarde naar voor geschoven.

Functioneren als één team vraagt onderling vertrouwen, communicatie, samenwerking en nabijheid. Er zijn grote verschillen te zien in de manier waarop de pioniers aan de slag zijn gegaan. Dit hangt ook samen met de startpositie van hun samenwerking, met de gemaakte keuzes in de besteding van projectsubsidies (o.a. aanwerving van coördinatie- of brugfuncties of de inzet van ondersteunende diensten), met de personeelsbezetting en -verloop tijdens het proces en met de onderlinge afstand tussen de locaties.

Belang van jobshadowing

Samenwerken in multidisciplinaire teams vraagt wederzijds respect om van elkaar te leren, zicht te krijgen op de dagelijkse jobinvulling en het engagement om samen te reflecteren. Kinderbegeleiders, kinderverzorgers en kleuterleerkrachten en andere ondersteunende functies rond het kind, kunnen (in afwachting van en in aanvulling op de inbedding van Doorgaande Lijn in de initiële opleidingen) via **jobshadowing en gedeeld overleg** meer zicht krijgen op elkaars werking en tot afstemming komen. Door het innemen van elkaars plaats en/of door observaties aan de hand van een kijkwijzer onderzoeken zij wat de gelijkenissen en verschillen zijn in hun praktijk. Via gedeeld overleg en het leren kennen van elkaars werking kan er gegroeid worden naar een gedeelde visie en uitvoering binnen het profiel kinderbegeleider/kinderverzorger. Men kan hierbij tevens gebruikmaken van de ervaringen en conclusies binnen het DuJO-project (combi-job kinderbegeleider in school en opvang)⁶⁵.

Inzet brug- en coördinatiefunctie

Om te groeien naar meer samenwerking zetten verschillende pioniers in op een **brugfunctie die verbindend werkt**. Deze brugfunctie wordt vergoed via de projectsubsidies waardoor deze makkelijker (en los van conflicterende arbeidsvoorwaarden) tussen, met en over de drie sectoren kan worden ingezet. Over de pioniers heen neemt de brugfunctie verschillende rollen of posities aan:

- een neutrale coördinerende en netwerkende positie als verbinder tussen de sectoren (in de dagelijkse praktijk en/of in de organisatiestructuur)
- een coördinerende leidinggevende positie over de sectoren heen
- als spilfiguur in de expertiseopbouw en ondersteunend/coachend doorheen het veranderingsproces
- actief betrokken bij de kinderen die de transitie van opvang naar onderwijs maken.

Sommige pioniers maakten ook gebruik van een externe (pedagogische) begeleider om dit groeiproces te faciliteren en om de coaching van de betrokken personeelsleden op de werkvloer of in leidinggevende posities te ondersteunen.

Pioniers zien daarom ook toekomstmogelijkheden in de ontwikkeling van de opleiding VKS-niveau 5 'educatief begeleider voor jonge kinderen'. Het is evident alert te zijn op hoe dit profiel tegemoet komt aan de noden in het werkveld.

Kinderbegeleiders als kinderverzorger in onderwijs

Het is een objectieve vaststelling dat de arbeidsvoorwaarden van kinderverzorger in het kleuteronderwijs aantrekkelijker zijn dan als kinderbegeleider in de kinderopvang omwille van de werktijdregeling en contractmogelijkheden (opbouw van rechten en aanstelling doorlopende duur). Eén van de pioniers beschrijft de zich voorgedane mogelijkheid om de

⁶⁵ <https://vbjk.be/nl/projecten/dujo-naar-duurzame-jobs-in-opvang-en-begeleiding-van-school>

kinderbegeleiders uit de opvang tijdelijk en deeltijds aan te stellen als kinderverzorgers in de kleuterschool als een niet-geplande realisatie enerzijds, maar botst anderzijds ook op de reële kans dat de personeelsleden op termijn veranderen van werkgever (van kinderopvang naar onderwijs) en dus niet langer een brugfunctie zijn. Dit bemoeilijkt de continuïteit. Het biedt geen duurzame en structurele oplossing en kan zorgen voor intercollegiale spanningen.

Overlegtijd

De pioniers zochten oplossingen voor het voorzien van overlegtijd voor **uitwisseling en reflectie**. Het mogelijk maken van structurele overlegtijd in de kinderopvang (kindvrije uren) binnen de huidige beschikbare middelen, betekent een inperking van de dienstverlening (openingsuren) voor ouders. De wijze waarop die tijd wordt ingezet (1 dag/maand of bv. systematisch 2u/week) wordt duidelijk gecommuniceerd met ouders en kan enkel indien de minimale openingsdagen (220 dagen) gegarandeerd zijn. Sommige pioniers hebben daartoe projectsubsidies ingezet om de overlegtijd van kinderbegeleiders te vergoeden via een uitbreiding op het deeltijdse contract.

Kortom, in het voeren van een personeelsbeleid dat gericht is op die interprofessionele samenwerking in multidisciplinaire teams, vanuit de competenties en vaardigheden van het betrokken personeel en tevens binnen het regelgevende kader van statuten en arbeidsvoorwaarden, zien we een aantal mogelijke **faciliterende acties**:

- Inzetten van een brugfunctie die verbinding maakt tussen de professionals, kinderen en gezinnen op de werkvloer over de drie sectoren heen.
- Aanstellen van een coördinator of procesbegeleider die verantwoordelijk is voor het vormgeven van de intersectorale samenwerking en het ondersteunen van de professionele leergemeenschap in de samenwerking. Ook deze ‘brugfunctie’ legt de verbinding tussen de sectoren maar zoekt daarbij naar inhoudelijke afstemming en meer structurele veranderingen in de samenwerking op de verschillende niveaus (concrete praktijk en professionalisering, organisatie).
- Organiseren van jobshadowing en het mogelijk maken van overleg(reflectie)tijd opdat professionals elkaar en elkaars werking leren kennen. Op termijn dient dit een structureel onderdeel te zijn van initiële opleidings- en nascholingstrajecten.
- Creëren van werkbare combifuncties door de functie van kinderbegeleider (begeleidende functie in opvang) en kinderverzorger (ondersteunende functie in onderwijs) te laten combineren en werkgevers te laten samenwerken, zodat het beschikbare personeel doelgericht kan worden ingezet doorheen de dag.

Hefbomen: werkorganisatie

Werkdruk en welwillendheid

Pioniers ervaren veel werkdruk binnen de huidige werkomstandigheden. Optimaal en leeftijdsadequaat kunnen inspelen op de ontwikkelingsnoden van jonge kinderen (0-6 jaar) en daarbij aandachtig blijven voor het welbevinden van de kinderen, gezinnen en het personeel, dient centraal te staan bij de optimalisatie van de werkorganisatie. Het ‘**slim organiseren**’ werd daarbij naar voor geschoven maar vraagt ook de nodige tijd voor overleg. Er kunnen een aantal hefbomen gedefinieerd worden vanuit de praktijken, echter moet hierbij een kanttekening gemaakt worden. De pioniers gaven namelijk aan dat de hogergenoemde knelpunten een blijvende drempel zijn voor het effectief ‘anders’ organiseren.

In een context van personeelsuitval en –tekorten is het geen evidentie om te blijven rekenen op de flexibele inzet en welwillendheid van het personeel. Daar waar de **welwillendheid** en het engagement om deel uit te maken van dit groeiproces niet aanwezig is, stopt het proces. Rekenen op de welwillendheid van professionals zou zich moeten beperken tot uitzonderlijke (en onvoorziene) situaties.

Langetermijnperspectief

Op lange termijn houdt dit ook een streven in naar de ontwikkeling van een duidelijke **strategische en planmatige aanpak**. Denk hierbij aan:

- Een dag- en jaarplanning voor de organisatie van opvang en onderwijs aan jonge kinderen in een geïntegreerde(re) samenwerking;
- Afgestemde of gedeelde te realiseren doelstellingen van opvang en onderwijs
- Afstemming over de multidisciplinaire inzet van personeel (wie, hoeveel, hoe, onder welke arbeidsvoorwaarden, ...) in relatie tot de te realiseren doelstellingen
- Afgestemde of gedeelde richtlijnen met betrekking tot opleiding en professionalisering
- Afgestemde of gedeelde richtlijnen over de verwachte aanwezigheid (o.a. lestijd) en mogelijke participatie van kinderen en hun ouders (toegankelijk).

Hierbij moet er steeds aandacht zijn voor:

- Het organiseren van de eetmomenten (middag) en buitenschoolse opvang en het voorzien van een vakantieregeling voor de kinderen als belangrijk onderdeel van het kwaliteitsverhaal;
- De inzetbaarheid van professionals (opgeleid tot kinderbegeleider/kinderverzorger) in de geïntegreerde samenwerking (kinderopvang, kleuteronderwijs en buitenschoolse opvang en activiteiten).

Dit bevordert een holistische benadering van de zorg voor kinderen.

Dit langetermijnperspectief houdt ook de ontwikkeling van ‘**één beroepenveld**’ voor ogen: een diversiteit van opleidingen en profielen die complementair en versterkend instaan voor de ontwikkeling voor alle kinderen van 0-6 jaar vanuit de educare benadering. Dit bevordert de consistentie en kwaliteit in de opvang en het onderwijs. Dit voorstel bouwt verder op het voorstel in het Toekomstplan Kinderopvang enerzijds. Anderzijds is het belangrijk te benadrukken dat de profielen elkaar kunnen versterken maar niet geheel inruilbaar zijn: de educatieve opdracht van de kleuterleerkracht vraagt de noodzakelijke didactische competenties en diplomavereisten.

Verder kijkt men ook best naar de **afstemming van loon- en arbeidsvoorwaarden** voor het profiel van de kinderbegeleider en kinderverzorger om samenwerking te bevorderen. De beste voorwaarden zijn hierin richtinggevend.

Tot slot is het belangrijk verder te onderzoeken op welke wijze het mogelijk wordt en wenselijk is om **hefboomfuncties** (brugfuncties, coördinerende functie, nieuwe profielen) binnen de geïntegreerde (samen)werking, over de drie sectoren tewerk te stellen. Dit kan de continuïteit (voor kinderen, ouders en personeel) bevorderen en de sector aantrekkelijker maken voor professionals. Dit vraagt een grondig overleg met en binnen de sociale partners.

Professionalisering

Pedagogische ondersteuning en coaching in de opvang en het onderwijs werkten bij de pioniers bevorderend met betrekking tot de afstemming, uitwisseling en continue professionalisering. Het creëren van een **professionele leergemeenschap** is een hefboom om tot leren van elkaar te komen. Het maximaal benutten van reeds voorziene uren binnen

onderwijs voor het organiseren van gedeelde studiedagen en leermomenten werkt faciliterend (belang van ‘kindvrije uren’ – zie verder, ‘Beleid, organisatie en middelen’).

Ondersteunen van een geïntegreerde samenwerking vraagt dus ook een geïntegreerde benadering van de ondersteunende diensten opvang en onderwijs. Omwille van de beperkte tijd voor professionalisering, is het echter niet mogelijk alles op de werkvloer te leren. Pioniers wijzen op het belang van de Doorgaande Lijn in het curriculum van **initiële opleidingen**:

- Aandacht besteden aan de **overgang** van thuis naar kinderopvang en/of kleuterschool, met de nadruk op continuïteit en kwaliteit;
- ‘**Educare**’ als een evidentie inbedden voor elk profiel dat toegang geeft tot werken met jonge kinderen 0-6 jaar. Hierbij ligt de focus op zorgen, leren en spelen en het creëren van een zorgzame doelgerichte en taalrijke speelleeromgeving voor alle kinderen, met aandacht voor sociale gelijkheid en inclusie en participatie van kinderen en hun ouders, door alle professionals die werken met kinderen van 0-6 jaar;
- Continue aandacht hebben voor recente **wetenschappelijke** inzichten en praktijkontwikkelingen in ECEC.

c. Continuïteit met thuis en buurt en toegankelijkheid

Adviezen

Advies 7: Verwacht van elke geïntegreerde samenwerking Doorgaande Lijn een duidelijke, afgestemde en gedragen visie met betrekking tot **ouderbeleid** waarbij ouders erkend en aangesproken worden als eerste opvoeders.

Advies 8: Ontwikkel een **coherent en inclusief opname- en inschrijvingsbeleid**, om continuïteit te waarborgen, kinderen met specifieke zorgnoden te integreren en gelijke kansen voor alle kinderen te bieden. Dit beleid moet rekening houden met de grondwettelijke keuzevrijheid voor onderwijs, de autonomie van een ouder om geen gebruik te maken van formele kinderopvang en het recht van elk kind op een plek in de kinderopvang (baby’s en peuters en buitenschoolse) en in het onderwijs. Dit vraagt een blijvende investering in kinderopvang baby’s en peuters, buitenschoolse opvang en onderwijs als kwaliteitsvolle basisvoorzieningen voor elk kind.

Advies 9: **Breid** de horizon van het samenwerkingsverband **uit door relevante actoren** (CLB, gezinsondersteuning, lokaal bestuur, lager onderwijs, BOA-partners,...) **en beleidsdomeinen te betrekken** en verder te bouwen aan de Doorgaande Lijn.

Motivatie

Kinderen (en ouders) bewegen zich dagelijks tussen thuis, buurt, kinderopvang, kleuterschool en buitenschoolse activiteiten. Het zijn ‘groeiplekken’ waar interacties ontstaan, (informele) netwerken worden opgebouwd en maatschappelijke participatie vorm krijgt.

Wanneer de overgang tussen die verschillende omgevingen soepel verloopt, hebben kinderen en alle betrokkenen daar baat bij. Om duurzame en maatschappelijke verandering mogelijk te maken, vraagt de Doorgaande Lijn een hechte samenwerking tussen de verschillende (basis)voorzieningen (kinderopvang – kleuterschool – buitenschoolse opvang en activiteiten) en een **gelijkwaardig partnerschap met ouders** met specifieke aandacht

voor maatschappelijk kwetsbare groepen en kinderen met een specifieke zorgnood. Het is belangrijk (het perspectief van) alle kinderen centraal te stellen, rekening houdend met de grondwettelijke keuzevrijheid voor onderwijs, de autonomie van een ouder om geen gebruik te maken van formele kinderopvang en het recht van elk kind op een plek in de kinderopvang (baby's en peuters en buitenschoolse) en in het onderwijs. Dit vraagt ook een blijvende investering in kinderopvang baby's en peuters, buitenschoolse opvang en onderwijs omdat iedereen de toegang tot kwaliteitsvolle basisvoorziening(en) en warme overgangen verdient. Doorgaande Lijn is daarom ingebed in een **buurt**, is er voor kinderen uit de buurt en maakt verbinding met die buurt (relevante partners, vrijwilligers, ...).

Knelpunten

Samenwerking met betrekking tot een gedeeld ouderbeleid wordt niet bemoeilijkt door regelgevende knelpunten. De pioniers stellen echter wel een **verschillende invulling, houding en verwachting** vast met betrekking tot de relationele verbinding en communicatie met ouders, de fysieke aanwezigheid van ouders in de opvang-of klasruimte, omgaan met de diversiteit van gezinssituaties, ...

Door een verschil in het aantal beschikbare plaatsen tussen kinderopvang en kleuteronderwijs binnen de samenwerking en het verschil in opnamebeleid is het vandaag niet mogelijk om een verzekerde toegang tot een geïntegreerde samenwerking (0-6 jaar) te bieden. Bovendien rijst de vraag hoe die **verzekerde toegang** het best vorm kan krijgen opdat de **toegang en keuzevrijheid** voor alle kinderen en in het bijzonder voor kinderen in maatschappelijk kwetsbare posities, kinderen met specifieke zorgnoden, nieuwkomers, ... op elk moment gegarandeerd blijft. Zowel het opnamebeleid als het inschrijvingsrecht zijn bij decreet bepaald. In het BVR van het project Doorgaande Lijn werd opgenomen dat hier rond geen regelluwte mogelijk was. Pioniers vermelden niettemin dat het gehanteerde voorrangsbepaalde (kinderopvang) en het Vlaams aanmeldingssysteem (onderwijs) een belemmering vormen voor de Doorgaande Lijn.

Hefbomen

Partnerschap met ouders

Groeien in en naar een gedeelde visie op samenwerking met ouders en **ouderbetrokkenheid** betekent ouders als essentiële partners betrekken van bij de start en doorheen de jaren dat ze gebruikmaken van het geïntegreerde aanbod. In de relatie met de individuele ouders is het belangrijk tijd en ruimte te creëren waarin wederzijds vertrouwen kan worden opgebouwd met de organisatie en de betrokken professionals via formele contacten (vb. oudercafés en infomomenten) en informele contacten (vb. (regelmatige) individuele uitwisseling over het kind al dan niet op vraag). Het voorzien van 'fysieke ruimtes voor ouders' en het organiseren van 'formele ontmoetingsmomenten' vanuit de geïntegreerde samenwerking bevordert ontmoetingen met en tussen ouders en versterkt de **wederzijdse (ouders en professionals) betrokkenheid**.

Ouders welkom heten kan op heel verschillende manieren gebeuren (bv. onthaal in de klas). Daarom is het helpend in te zetten op een '**ouderbeleid**' dat onder meer aangeeft open te staan voor een babbel wanneer mogelijk en onderschrijft dat iedere professional inzet op een open en outreachende houding in contacten met de ouders. Dit kan gaan over het samen organiseren van gedeelde(re) laagdrempelige activiteiten zoals een schoolfeest of het organiseren van oudercafés en informatieavonden, ook voor ouders van kinderen die nog geen gebruikmaken van de voorziening.

Een **warm onthaal- en wenbeleid** richt zich niet alleen tot de kinderen maar onthaalt ook de ouders. Ouderwerkingen en/of individuele ouders kunnen hierin ook zelf een actieve rol opnemen en andere ouders informeren en betrekken. Voorbeelden van sterke

ouderparticipatie op school of in de kinderopvang kunnen ook toegepast worden op het de geïntegreerde samenwerking. De **inzet van toeleiders en brugfiguren** om structureel overleg met (kwetsbare) ouders te organiseren en hen actief bij de opvang en school te betrekken, vormt een belangrijke hefboom.

De focus ligt eveneens op een **gezamenlijke en eenduidige communicatie** (vanuit een gedeelde visie) naar ouders. Dat gaat onder meer over het samen informeren over de werking en het inspelen op de bezorgdheden van ouders (bv. het aanbod van buitenschoolse opvang). Het kan ook gaan over het praten over de ontwikkeling van de kinderen (bv. verwachtingen en ondersteuning in het zindelijkheidsproces). Als alle professionals in de kinderopvang, kleuterschool, buitenschoolse activiteiten vanuit eenzelfde visie en met dezelfde communicatietools kunnen werken, is het voor ouders veel gemakkelijker om de ontwikkelingsbehoeften en vooruitgang van het kind te begrijpen en erbij betrokken te raken.

Toegankelijkheid

Zoals te lezen in de praktijken van de pioniers in addendum 2, zien we eerste successen en hefbomen:

- Het **informeren, sensibiliseren en laten participeren** van ouders en kinderen die geen ervaring hebben met baby- en peuteropvang in activiteiten van de geïntegreerde samenwerking, werkt aanmoedigend. Dit kan bv. in samenwerking met lokale (welzijns)partners, die outreachend ondersteunen.
- Om een verzekerde toegang tot kinderopvang in de geïntegreerde samenwerking te bieden, onderzochten enkele pioniers de mogelijkheden om hun **voorrangsbeleid in de kinderopvang of kleuterschool bij te sturen**. Dit bood meer gelijke kansen voor alle kinderen (bv. toegang tot de school ook voor kinderen die geen gebruikmaken van de opvang, toegang tot de kinderopvang voor kinderen uit de buurt) en maakt werk van inclusie (o.a. toegang voor kinderen met specifieke zorgbehoeften).
- Het creatief inzetten van middelen en samenwerking met vrijwilligers beperkten de ouderbijdrage voor de buitenschoolse opvang en activiteiten en maken een **inclusieve en toegankelijke buitenschoolse opvang** voor alle kinderen mogelijk.

Samenwerking

Pioniers werken samen met diverse **relevante partners in de buurt**. Zo zien we onder meer samenwerking met onderwijsbrugfiguren (flankerend onderwijsbeleid), Huis van het Kind, Kind en Gezin, CLB, pedagogische begeleidingsdiensten (PBD) en leersteuncentra (LSC), divers aanbod van vrijetijdspartners ...

Bepaalde samenwerkingsverbanden spitsen zich toe op een bepaalde organisatie of leeftijdscategorie van kinderen. Ook tussen dat aanbod en de samenwerking ervaart men vaak een **kloof tussen organisaties** die zich richten op kinderen van 0-3 jaar, van 3-6 jaar en van 6-12 jaar. Het aanbod van vrijetijdspartners ziet men eveneens pas toenemen vanaf de leeftijd van 6 jaar. De uitdaging bestaat erin samen te werken vanuit een geïntegreerde werking, samen te zoeken en elkaars hiaten in te vullen.

Samenwerking kan op diverse manieren vorm krijgen, maar vertrekt steeds vanuit het belang van kinderen en hun ouders en in afstemming met beleidsontwikkelingen in zowel welzijn als onderwijs. Voorbeelden hiervan zijn:

- Het openstellen van de binnen- en buitenruimte van de school buiten de schooluren voor vrijetijdsorganisaties in de buurt, met het oog op continuïteit

voor de kinderen en de toegankelijkheid van het aanbod. Het openstellen van scholen gebeurt met duidelijke afspraken en in wederzijds respect zodat het steeds een veilige plaats kan zijn voor personeel en kinderen.

- Het faciliteren van de samenwerkingsverbanden Doorgaande Lijn als laagdrempelige en gedeelde ontmoetingsplekken voor ouders, kinderen en buurtbewoners.
- Het benutten van de locaties en samenwerkingsverbanden Doorgaande Lijn als werkplekken waar professionele gezinsondersteuning aan gezinnen kan aangereikt worden (outreaching door organisaties, al dan niet via brugfiguren).
- Het creëren van ‘brede scholen’ die fungeren als verbindingpunten in de lokale gemeenschap.

Samenwerken in het netwerk biedt mogelijkheden voor de verdere ontwikkeling van een geïntegreerd ondersteuningsmodel, met personeelsinzet dat zowel kinderopvang, kleuteronderwijs als gezinsondersteuning omvat. Dit model moet de verschillende functies en verantwoordelijkheden van alle betrokkenen duidelijk definiëren en afstemmen.

Delen van informatie

Samenwerken binnen en met andere relevante partners vraagt ook de mogelijkheid tot **het delen van informatie**. Er zijn **diverse leerlingvolgsystemen en IT-toepassingen**. Het delen van deze informatie moet met aandacht voor de wetgeving op de privacy gebeuren waarbij ook de ouders op de hoogte blijven en toestemming geven. Pioniers benoemen dit zelf niet als knelpunt maar bevestigen het delen met toestemming van ouders als een evidentie. In deze wordt het inschakelen van brugfiguren die de verbinding tussen thuis, school, kinderopvang en de buurt kunnen faciliteren en versterken, als een belangrijke hefboom gezien. Gegevensdeling blijft niettemin in de verdere ontwikkelingen en lokale samenwerkingsverbanden een aandachtspunt.

d. Beleid, organisatie en middelen

Adviezen

Advies 10: Werk op de bevoegde politieke beleidsniveaus onderwijs en welzijn samen met het engagement om de ontwikkelingsnoden van jonge kinderen centraal te stellen. **Stem** huidige en te ontwikkelen beleidsmaatregelen en regelgeving **kinderopvang baby's en peuters, buitenschoolse opvang en kleuteronderwijs** op elkaar **af**. Grijp daarbij **opportuniteiten** om kinderopvang baby's en peuters, buitenschoolse opvang en kleuteronderwijs **in elkaars nabijheid te laten ontwikkelen**. Voorzie afgestemd of samen de nodige middelen en zet stappen om te evolueren naar een Doorgaande Lijn. Doe dit **met respect en waardering voor de expertise** van **professionals** in de betrokken sectoren.

Advies 11: Werk de adviezen van dit eindrapport verder uit in **samenwerking met en tussen beleid, onderzoek en praktijk** (sectoren, gebruikers, sociale partners...) **vanuit beide beleidsdomeinen** om de langetermijnvisie en het **regelgevend kader** (verder) te ontwikkelen. Werk regelgevende en andere drempels weg en houd daarbij het praktijkmodel Doorgaande Lijn en de randvoorwaarden op de vier domeinen voor ogen. Neem ook alle facetten van een geïntegreerde (samen)werking in de scope: waarom (impact), wat (doelstellingen), en hoe (kader dat minimaal regels rond het opnamebeleid, groepsorganisatie, bestaande of nieuwe infrastructuur (gedeelde of in elkaars nabijheid), middelen, kwaliteitsopvolging, personeelsinzet en geïntegreerd leiderschap bevat).

Advies 12: Maak werk van interne en externe evaluatie en monitoring. Voor de interne kwaliteitsbewaking en verbetering zal het praktijkmodel Doorgaande Lijn verder verfijnd moeten worden met de **uitwerking van (meetbare) indicatoren op de vier domeinen**. Voor de externe monitoring vraagt dit een samenwerking tussen onderwijs- en zorginspectie om een **systeem** op te zetten **voor de gedeelde inspectie van een geïntegreerde (samen)werking**.

Motivatie

Van pioniers werd verwacht bestaande samenwerkingen te versterken en samen acties te voeren vanuit de behoefte van kinderen, gezinnen en personeel. Zij stelden vast dat het samen op eenzelfde campus zitten en/of aangestuurd worden vanuit eenzelfde organisatie daartoe hefbomen zijn. Er werd echter ook besloten dat dit geen noodzakelijke voorwaarde is of automatisch leidt tot samenwerking.

Binnen een samenwerkingsverband is een duidelijk **afgestemd kader en een gedeelde visie** nodig, dat ondersteund wordt door een duidelijk regelgevend kader. Daarbij zien we dat het ‘perspectief van het kind’ vooropplaatsen de samenwerking bevordert. De aanstelling van een **‘onafhankelijk’ persoon** (zie ook bij ‘Personeel’: brugfunctie/coördinatie/procesbegeleider) die zich doorheen de samenwerking in de groei en transitie vrij kan bewegen tussen de voorzieningen en die verantwoordelijkheid krijgt voor het overbruggen en verbinden van (de kloof tussen) kinderopvang en kleuteronderwijs en voor de zorgbehoeften van kinderen (zie ook ‘Personeel’), faciliteert het proces.

Knelpunten

Welzijn en Onderwijs zijn twee **afzonderlijke beleidsdomeinen met elk eigen referentiekaders en regelgeving**. Zo zijn er verschillen in financiering, subsidiëring, toewijzing en verantwoording van middelen, verschillen in ouderbijdrage en verschillen in infrastructurele verwachtingen en regels. Posities, opdrachten en mandaten van leidinggevend en/of beleidsfuncties zijn verschillend. Dit belemmert de pioniers in hun groei naar samenwerking. Zo moet er een gescheiden boekhouding zijn voor de beide beleidsdomeinen, is er een kloof tussen de kosteloze toegang tot onderwijs tegenover de betalende opvang en kan onderwijsinfrastructuur niet altijd ingezet worden voor opvangactiviteiten aangezien de regelgeving daar strenger is. Er is ook nood aan onderzoek en ondersteuning met betrekking tot geïntegreerd leiderschap en het ontwikkelen van gedeeld beleidsvoerend vermogen in een geïntegreerde samenwerking.

Hefbomen

Regelgeving

De huidige organisatiestructuur van het project Doorgaande Lijn, met een evenwichtige vertegenwoordiging van Welzijn en Onderwijs binnen de diverse overlegfora, is noodzakelijk gebleken. Daarom zal het voor de toekomst belangrijk zijn te onderzoeken hoe de huidige **regelgevende kaders** voor kinderopvang en kleuteronderwijs kunnen **bijgestuurd en afgestemd worden** om een intensieve of geïntegreerde samenwerking te stimuleren en te faciliteren. Daarbij dient men ook voldoende aandacht te hebben voor de gelijke behandeling van de verschillende onderwijsnetten in het implementatietraject van een Doorgaande Lijn, rekening houdend met het decreet flankerend onderwijsbeleid en de vrije keuze in artikel 24 van de grondwet.

Middelen

Na afloop van de eerste fase van het project gingen de kabinetten akkoord met een ‘flexibele verantwoording’ van de middelen voor de duurtijd van het project, zodat de strikte scheiding tussen de werkmiddelen mocht losgelaten worden. De pioniers hebben hun projectsubsidies o.a. ingezet om coördinatie- of brugfuncties aan te werven, om (kindvrije) overlegtijd voor personeel te vergoeden, om gedeelde infrastructuur in te richten, om buitenschoolse activiteiten toegankelijk en betaalbaar te houden voor alle kinderen of om de professionalisering en ondersteuningstrajecten van personeel doorheen het project te vergoeden. De **vrije inzet van de projectmiddelen** om de doelstellingen van de geïntegreerde werking te realiseren, is een belangrijke hefboom voor de pioniers. Een samenwerking tussen revisoren en verificatie-instanties voor een effectieve opvolging van subsidiëring is daarbij noodzakelijk. Daarnaast geven de pioniers ook aan dat een meer geïntegreerde (samen)werking pas kan slagen als er ook **voldoende middelen** tegenover staan om de doelstellingen te realiseren.

Infrastructuur

Binnen het regelluw kader werd een afwijking voorzien rond de strikte infrastructuurbepalingen over de binnenruimte en het exclusief gebruik van een ruimte alsook over de netto vloeroppervlakte. Deze regelluwte maakte het mogelijk om te werken met gemengde groepen en gedeelde lokalen. Idealiter komen beide beleidsdomeinen tot **ééngemaakte normen** op basis van de behoeften van ouders, kinderen van 0 tot 6 jaar en het personeel, die multifunctioneel inzetbaar zijn en wordt er ingezet op nieuwbouw of (her)vestiging waarin samenwerking tussen kinderopvang en kleuteronderwijs mogelijk is. Dit vraagt ook **samenwerking** voor het gefinancierd onderwijs o.a. met het gemeenschapsonderwijs (**GO!**) en voor het gesubsidieerd onderwijs met o.a. **AGION en VIPA** om de vergunningsvoorwaarden voor nieuwe infrastructuur vast te stellen, met de nadruk op geografische nabijheid tussen locaties en multifunctioneel gebruik van ruimtes enerzijds en geografische spreiding van nieuwe locaties anderzijds.

Kwaliteitsopvolging

De opvolging van de projecten vraagt ook inzet en samenwerking van de verschillende belendende administraties die instaan voor het versterken en opvolgen van de kwaliteit. In de jaarlijkse rapportage en zelfevaluatie door de pioniers zijn indicatoren op de geformuleerde doelstellingen naar voor geschoven. Deze zijn kwalitatief en beschrijvend van aard en gaven daardoor weer hoe en met welke impact de verandering en samenwerking gebeurde. Pioniers hadden echter niet de opdracht om de effectieve leerwinst bij kleuters te meten. De (regelluwe) projecttijd- en middelen waren hiertoe ontoereikend. Voor de interne kwaliteitsbewaking en verbetering zal het praktijkmodel Doorgaande Lijn verder verfijnd moeten worden met de **uitwerking van (meetbare) criteria op het continuüm**. Verder (academisch) onderzoek op de effecten van de geïntegreerde samenwerking op de ontwikkeling van kinderen is wenselijk.

Voor de externe monitoring vraagt dit een verdere **samenwerking tussen onderwijs- en zorginspectie** om een systeem op te zetten voor de **gedeelde inspectie** van de geïntegreerde (samen)werking. De zorg- en onderwijsinspectie gingen in het project samen aan de slag met het delen van kaders en het leren van elkaar bij de uitvoering van een gezamenlijke evaluatie van de pioniers. Dit gaf een eerste aanzet tot een verder te ontwikkelen gedeeld kader. Het syntheseverslag van deze bezoeken is te vinden in Addendum 3 bij dit rapport.

Nawoord

De weg naar verandering begint vaak met een uitnodiging om te reflecteren en te handelen. Doorheen het project is er op diverse manieren gelaveerd op en over bestaande breuklijnen. Het proces dat op gang is gezet, laat sterk de complexiteit zien waarbinnen kinderen, gezinnen, professionals en organisaties zich dienen te bewegen. Het kwam duidelijk naar voor hoe verschil in visie, verschil in aanpak, verschil in regelgeving, ... een engagement vraagt van alle betrokkenen om een open en constructieve dialoog aan te gaan om tot gedragen voorstellen te komen.

In dit eindrapport hebben we de waarde van het reflectieve proces benadrukt, maar ook concrete hefboomen en beleidsadviezen aangedragen die kunnen helpen richting te geven aan die verandering. Het is belangrijk om te begrijpen dat het praktijkmodel dat voorligt, is ontstaan uit de ervaringen van pioniers die al een eerste stap hebben gezet. Deze pioniers hebben ons waardevolle inzichten aangebracht die als fundament dienen. Het reflectieve proces zelf is echter breder en diepgaander geweest. Ook de stuurgroep, bestaande uit diverse stakeholders uit onderwijs en welzijn, is in een gezamenlijk leer- en reflectieproces gestapt. Dit proces toont aan dat de weg die nu voorligt, een weg is die met elkaar bewandeld kan worden. We willen iedereen bedanken die heeft bijgedragen aan dit proces voor hun inzet, inzichten en samenwerking.

Dit project wil hoopvol zijn. Het proces is in gang gezet. In het eindrapport is gemotiveerd waarom inzetten op een Doorgaande Lijn belangrijk is. Het praktijkmodel en de ervaringen van de pioniers tonen dat kleine stappen in samenwerking betekenisvol zijn om een verandering naar geïntegreerd samenwerken mogelijk te maken. Het toont tevens de complexiteit van een verandering op systeemniveau - als we op lange termijn, ten gronde en met impact voor alle kinderen - de Doorgaande Lijn mogelijk willen maken.

De beleidsadviezen die hier worden aangedragen, kunnen fungeren als leidraad om intensieve en geïntegreerde samenwerking te faciliteren, om de verdere ontwikkeling en verfijning van het praktijkmodel Doorgaande Lijn vorm te geven met de gerichtheid op geïntegreerde werking en in een samenspel van beleidsactoren, onderzoekers en praktijken.

Aan iedereen die wil pionieren op deze weg, willen we vooral zeggen: blijf doorzetten. Jullie inzet en moed zijn van groot belang om de noodzakelijke verandering tot stand te brengen. Tegelijkertijd vragen we van het beleid om deze ingeslagen weg te ondersteunen, zodat het mogelijk wordt om deze beweging verder te versterken en te verbreden.

Verklarende woordenlijst

Basisvoorzieningen: plaatsen ‘waar kinderen zich veilig en geborgen voelen, waar ze alle aspecten van hun identiteit kunnen ontwikkelen’⁶⁶

Ondersteuning / begeleiding: het geheel van maatregelen en aanbod dat gericht is op het bevorderen van het welbevinden, leren en ontwikkelen van kinderen, gezinnen, professionals, organisaties.

Doorgaande Lijn: staat voor een praktijk die zorgen, spelen, leren en opvoeden meer integreert. Om dit mogelijk te maken moeten we zowel de pedagogische visie en praktijk als het beleid en de regelgeving meer op elkaar afstemmen.

Educare: ‘een pedagogiek gebaseerd op de rechten en leeftijdsspecifieke noden van jonge kinderen en hun families. Het is een aanpak waar zorg, spelen en leren even belangrijk en nauw met elkaar verbonden zijn. Daarom vertalen we educare als het bieden van een zorgzame speelleeromgeving’⁶⁷.

Maatschappelijke functies van de kinderopvang⁶⁸:

- **Economische functie:** Kinderopvang stelt ouders in staat om te werken, opleidingen te volgen of te solliciteren. Bovendien biedt de sector zelf veel werkgelegenheid. Voldoende en betaalbare kinderopvang is daarom cruciaal voor de economie.
- **Pedagogische functie:** Goede kinderopvang biedt jonge kinderen niet alleen verzorging en geborgenheid, maar stimuleert ook hun ontwikkeling. Ze ontmoeten er andere kinderen en leren van jongs af aan respectvol met elkaar omgaan.
- **Sociale functie:** Kinderopvang kan uitsluiting van kansengroepen tegengaan en hun integratie bevorderen. Onderzoek toont aan dat kwaliteitsvolle kinderopvang veel kansen biedt aan kinderen in armoede en een positieve invloed heeft op hun verdere leven. Ook voor hun ouders is kinderopvang waardevol: dankzij opvang kunnen ze een opleiding volgen, solliciteren en uiteindelijk werken. Soms hebben ouders opvang nodig om even tot rust te komen. Daarnaast biedt kinderopvang ouders een netwerk waarop ze kunnen terugvallen. Ze kunnen er met allerlei vragen terecht en andere ouders leren kennen.

Personeel (keuze voor het begrip): wordt in dit rapport als verzamelnaam (en gemeenschappelijk begrip) gehanteerd voor alle mensen die in dienst zijn van of actief zijn in de betrokken scholen, organisaties, voorzieningen, sectoren van opvang of onderwijs. Het duidt zowel op de mensen die in de praktijk met kinderen en ouders werken (praktijkwerker, medewerker, professional, kinderverzorger, kinderbegeleider, kleuterleerkracht), als op de mensen die in coördinerende, leidinggevende e.a. functies aan de slag zijn.

Systeemfout: Met systeemfouten wordt bedoeld dat de diverse stelsels elk hun eigen ontstaansgeschiedenis en ontwikkeling kennen, waardoor ze vandaag de dag niet optimaal

⁶⁶ Uit de definitie: <https://vbjk.be/nl/onze-missie>

⁶⁷ Uit de definitie: <https://vbjk.be/nl/mini-site/educare>

⁶⁸ [Beleid kinderopvang | Kind en Gezin](#)

op elkaar afgestemd zijn. Het gaat met andere woorden om structurele obstakels. (VLOR, 2022, p. 11)⁶⁹

Warme (kwaliteitsvolle) transitie: doelt op een betere aansluiting tussen opvang en onderwijs door werk te maken van *'kwaliteitsvolle transities, van thuis, buurt, kinderopvang naar kleuterschool'*.⁷⁰ Transities voor alle kinderen op een positieve manier kwaliteitsvol ondersteunen en begeleiden, betekent dat er vanuit een sterke samenwerking van diverse partners (preventieve gezinsondersteuning, kinderopvang en onderwijs) werk gemaakt wordt van continuïteit op vier domeinen (structureel, pedagogisch, professioneel en met thuis, buurt en de gemeenschap).

Centrum voor leerlingenbegeleiding (CLB): helpt gratis, onafhankelijk en in vertrouwen leerlingen, ouders en scholen in het basis- en secundair onderwijs bij leerproblemen, studiekeuze, psychische en sociale problemen, zoals pesterijen, problemen thuis en faalangst. Het volgt ook de gezondheid van de leerlingen.

Leersteuncentrum (LSC): heeft de opdracht om scholen voor gewoon basis- en secundair onderwijs leersteun te bieden op basis van de ondersteuningsbehoeften van de leerling, de leerkracht en het schoolteam met een maximaal effect op de klasvloer.

Pedagogische begeleidingsdiensten (PBD): ondersteunen de **onderwijsinstellingen** en centra voor leerlingenbegeleiding. De PBD heeft verschillende opdrachten die het beleid van de school versterken en de professionalisering van het onderwijspersoneel bevorderen. Ze ondersteunen zowel aanbod- als vraag gestuurd.

Pedagogische coaches kinderopvang: werken samen met kinderbegeleiders of onthaalouders op de werkvloer, zorgen mee voor de kinderen en ondersteunen het pedagogisch handelen. Verantwoordelijke, coach en kinderbegeleiders werken nauw samen. Opgroeien geeft hiervoor subsidie voor kwaliteitsondersteuning aan organisatoren, pools gezinsopvang en Mentees.

De begrippen **kinderopvang** en **kinderopvanglocaties** worden gehanteerd zoals omschreven in het Decreet Kinderopvang Baby's en Peuters⁷¹:

- Kinderopvang: kinderopvang van baby's en peuters, buiten de gezinswoning van het kind, namelijk het beroepsmatig en tegen betaling opvoeden, bijdragen aan de ontwikkeling en verzorgen van baby's en peuters tot ze naar de kleuterschool, vermeld in artikel 3, 26°, van het decreet basisonderwijs van 25 februari 1997, gaan;
- Kinderopvanglocaties: een vestigingsplaats waar kinderopvang georganiseerd wordt;

⁶⁹ VLOR (2022). *De toekomst van het onderwijs aan jonge kinderen. Een strategische verkenning*. Brussel: Politeia.

⁷⁰ <https://www.opgroeien.be/kennis/themas/transitie-tussen-thuis-buurt-kinderopvang-en-kleuterschool/why-invest-in-transition-a-warm-overlap-between-home-buurt-kinderopvang-en-kleuterschool>

⁷¹ [Decreet houdende de organisatie van kinderopvang van baby's en peuters](#)

De begrippen **buitenschoolse opvang (en activiteiten) en kleuteropvang** worden gehanteerd zoals omschreven in het Decreet houdende de organisatie van buitenschoolse opvang en de afstemming tussen buitenschoolse activiteiten⁷²:

- Kleuteropvang: opvang die op structurele basis en gedurende een minimale tijdsduur wordt georganiseerd voor kinderen die naar de kleuterschool, vermeld in artikel 5 van het decreet basisonderwijs van 25 februari 1997, kunnen gaan en nog niet naar het lager onderwijs, vermeld in artikel 6, § 1, van hetzelfde decreet, gaan;
- Buitenschoolse activiteiten: het geheel van formeel georganiseerde activiteiten voor kinderen, met inbegrip van de kleuteropvang en de opvang lager onderwijs;

⁷² [Decreet houdende de organisatie van buitenschoolse opvang en de afstemming tussen buitenschoolse activiteiten](#)

Bibliografie

- Algoet, M. (2015). Wachtijd of lestijd? In *Didactief: opinie en onderzoek voor de schoolpraktijk* (Vol. 45, Nummer 8, pp. 12-13). Uitgeverij School BV.
- Bertram, T., Pascal, C. et al. (2016). Policies and Systems in Eight Countries. Findings from IEA's Early Childhood Education Study. Hamburg: International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA), https://www.iea.nl/sites/default/files/2019-04/ECES-policies_and_systems-report.pdf
- Daly, M. (2013). Parenting support policies in Europe. *Families, Relationships and Societies*, 2(2), 159-174
- Decreet houdende de inrichting van activiteiten inzake opvoedingsondersteuning, 28/03/2001 - https://etaamb.openjustice.be/nl/decreet-van-19-januari-2001_n2001035288.html
- Decreet houdende de organisatie van buitenschoolse opvang en de afstemming tussen buitenschoolse activiteiten, 30/05/2019 – <https://codex.vlaanderen.be/>
- Decreet houdende de organisatie van kinderopvang van baby's en peuters, 20/04/2012 – <https://codex.vlaanderen.be/>
- Decreet houdende de organisatie van preventieve gezinsondersteuning, 29/11/2013 - <https://codex.vlaanderen.be/Portals/Codex/documenten/1023668.html>
- Decreet over de organisatie van een geïntegreerd jeugd- en gezinsbeleid, 09/05/2024 - https://etaamb.openjustice.be/nl/decreet-van-17-mei-2024_n2024006018.html
- Devlieghere, J., Dierckx, M., Van Lombergen, L., & Vandenbroeck, M. (2021). Cartografie van de Nederlandstalige gezinsvoorzieningen in Brussel. VGC ; UGent
- Donohoo, J. (2017). Collective efficacy: How educators' beliefs impact student learning. Thousand Oaks, CA: Corwin.
- Dom, L., Van Reusel, L. (2023). Refters en Speelplaatsen. Een onderzoek naar de organisatie en beleving van middagpauzes in de basisschool. Antwerpen: Karel de Grote Hogeschool
- Dr. Peter Moss op bezoek bij VBJK: uitwisseling praktijken Doorgaande Lijn
- Eels, R. (2011). Meta-Analysis of the Relationship Between Collective Teacher Efficacy and Student Achievement. Doctoral dissertation Loyola University Chicago
- Europese Unie (2012). Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie. In Publicatieblad van de Europese Unie <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT>
- Eurydice (2019) Key Data on Early Childhood Education and Care in Europe: 2019 edition. Online. Luxembourg: Publications Office of the European Union, <https://data.europa.eu/doi/10.2797/894279> (accessed 22 July 2024).
- Hedeboom, G., Peetermans A. (2009). Het gebruik van opvang voor kinderen jonger dan 3 jaar in het Vlaams Gewest. HIVA-KU Leuven.
- Hirst, M., Jervis, N., Visagie, K., Sojo, V. & Cavanagh, S. (2011). Transition to primary school: a review of the literature. Canberra: Commonwealth of Australia. <https://rest.neptune-prod.its.unimelb.edu.au/server/api/core/bitstreams/2c76edc0-ed21-52a6-8c0b-01174b2ce108/content>
- <https://education.ec.europa.eu/education-levels/early-childhood-education-and-care>
- <https://expertisecentrumkinderopvang.nl/onderwerpen/doorgaande-lijn>
- <https://leerpunt.be/toolkit/toolkit-leren-ontwikkeling-bij-kleuters/ouderbetrokkenheid-bij-kleuters>

- <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/directies-en-administraties/onderwijsinhoud-en-leerlingenbegeleiding/basisonderwijs/kleuterparticipatie/aan-de-slag-met-kleuterparticipatie/drie-domeinen-van-kleuterparticipatie>
- <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/37581>
- <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/59813>
- <https://vbjk.be/nl/onze-missie>
- <https://vbjk.be/nl/projecten/dujo-naar-duurzame-jobs-in-opvang-en-begeleiding-van-school>
- <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fwww.kindeng ezin.be%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2F2023-10%2Fsubsidietrappen%2520per%2520subsidiegroep.xlsx&wdOrigin=BROWSELINK>
- <https://vroegennabij.be/kaderdecreet>
- <https://web-archive.oecd.org/temp/2024-06-21/69263-database.htm>
- https://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&table_name=wet&la=N&cn=1994021730
- <https://www.istruzione.it/sistema-integrato-06/allegati/decreto%20ministeriale%2022%20novembre%202021,%20n.%20334.pdf>
- [https://www.opgroeien.be/kennis/cijfers-en-onderzoek/kinderopvang-babys-en-peuters#:~:text=52%2C3%25%20van%20de%20kinderen,provincies%20\(59%2C4%25\).](https://www.opgroeien.be/kennis/cijfers-en-onderzoek/kinderopvang-babys-en-peuters#:~:text=52%2C3%25%20van%20de%20kinderen,provincies%20(59%2C4%25).)
- <https://www.opgroeien.be/kennis/cijfers-en-onderzoek/kinderopvang-schoolkinderen/cijfers-op-maat>
- <https://www.opgroeien.be/kennis/themas/geintegreerd-werken/intesys-project>
- <https://www.opgroeien.be/kennis/themas/transitie-tussen-thuis-buurt-kinderopvang-en-kleuterschool/waarom-inzetten-op-transitie-een-warme-overgang-tussen-thuis-buurt-kinderopvang-en-kleuterschool>
- <https://www.opgroeien.be/over-opgroeien/projecten/buitenschoolse-opvang-en-activiteiten/wat-betekent-bao-voor-partners/subsidies-bao#:~:text=Tijdens%20de%20overgangstermijn%20behouden%20organisatoren,2026%2C%20worden%20deze%20subsidies%20stopgezet.>
- <https://www.vdab.be/orienteren/beroepen/?p=1&jobdomein=JOBCAT18&knelpunt=beroep=true>
- <https://www.vlaanderen.be/onderwijs-en-vorming/organisatie-van-het-onderwijs>
- <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/onderwijs-en-vorming/aanwezigheid-kleuters-in-kleuteronderwijs>
- <https://www.vrijclb.be/files/VCLB-jaarverslagen/Jaarverslag-CLB-sector-2022-2023.pdf>
- <https://www.vroegennabij.be/>
- [kadertekst-geintegreerd-samenwerken-over-verschillende-levensdomeinen.pdf \(opgroeien.be\)](#)
- Leerpunt (2025). Leidraad Onderwijs vanuit hoge verwachtingen. Effectieve interventies tegen onderwijsachterstanden in het basisonderwijs. Brussel: Leerpunt.
- Lenaers, S. & Zanoni, P. (2013). Buitenschoolse kinderopvang en vrijetijdsbesteding in Vlaanderen Gebruik en deelname, evaluatie, behoeften en attitudes. Universiteit Hasselt: SEIN Identity, Diversity & Inequality research. <https://www.opgroeien.be/sites/default/files/documenten/bko-en-vrijetijdsbesteding-in-vl2013.pdf>

- MeMoQ (2015). Een pedagogisch raamwerk voor de kinderopvang van baby's en peuters. Brussel: Kind & Gezin, <https://www.kindengezin.be/sites/default/files/2021-05/pedagogische-raamwerk.pdf>
- Oberhuemer, P. and I. Schreyer (eds.) (2024). Early childhood workforce profiles across Europe: 33 country reports with key contextual data. Munich: State Institute for Early Childhood Research and Media Literacy. <http://www.seepro.eu/Complete-Publication2024.pdf> (accessed 22 July 2024).
- OECD (2006). Starting Strong II. Paris: OECD.
- OECD (2006). Starting Strong II: Early Childhood Education and Care, Starting Strong, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264035461-en>.
- Opgroeien (2024). Een toekomstplan voor de Vlaamse kinderopvang. Brussel: Opgroeien.
- Opgroeien (2024). Nieuwe voorrangsregels in de groeps- en gezinsopvang met subsidie inkomenstarief. Brussel: Opgroeien, https://www.kindengezin.be/sites/default/files/2024-03/kinderopvang_special_voorrangsregels_0.pdf
- Peleman, B., Vandenbroeck, M., & Van Avermaet, P. (2020). Early learning opportunities for children at risk of social exclusion. Opening the black box of preschool practice. *European Early Childhood Education Research Journal*, 28(1), 21-42.
- Teppers, E., Schepers, W., & Van Regenmortel, T. (2019). Het gebruik van en de behoefte aan kinderopvang voor baby's en peuters jonger dan 3 jaar In het Vlaamse Gewest. Leuven: Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin.
- Van Gils, N., De Visscher, K. & Biessen, E. (2022). Wij, kinderbegeleiders. Rapport van het PWO-onderzoek Jobbeleving in de opvang van baby's en peuters. Antwerpen: Karel de Grote Hogeschool.
- Van Laere, K. & Vandenbroeck, M. (2016). The (in)convenience of care in preschool education: examining staff views on educare. *Early Years*, 1-15
- Van Laere, K. (2017). Conceptualisations of care and education in early childhood education and care. UGent: Departement of Social Work and Social Pedagogy.
- Van Laere, K., & Vandenbroeck, M. (2017). Early learning in preschool: meaningful and inclusive for all? Exploring perspectives of migrant parents and staff. *European Early Childhood Education Research Journal*, 25(2), 243–257. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2017.1288017>
- Van Laere, K., Van Houtte, M., & Vandenbroeck, M. (2018). Would it really matter? The democratic and caring deficit in 'parental involvement.' *European Early Childhood Education Research Journal*, 26(2), 187–200. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2018.1441999>
- Vande Gaer, E., Gijssels, C., en Hedebeuw, G. (2013). Het gebruik van opvang voor kinderen jonger dan 3 jaar in het Vlaamse Gewest. Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin.
- Vandenbroeck, M., & Devlieghere, J. (2024). Het gezin is dood : leve het gezin : van verdeelde naar gedeelde opvoedingsverantwoordelijkheid (2nd ed.). Gompel&Svacina.
- Vandenbroeck, M., Laevers, F., Hulpia, H., Daems, M., Declercq, B., Janssen, J., & Van Cleynenbreugel, C. (2016). MeMoQ Deelrapport 14. Samenvatting van de nulmeting. Brussel – Gent – Leuven: Kind en Gezin – UGent – KU Leuven.
- Vandenbroeck, M.; Devlieghere, J.; Van Leeuwen, K. & Declercq B. (2024). De pedagogische kwaliteit van de Vlaamse kinderopvang. MeMoQ.1 Syntheserapport: de pedagogische kwaliteit van de Vlaamse kinderopvang Gent-Leuven: UGent – KU Leuven.

- 1Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming, Onderwijsinspectie (2019). Kwaliteitsvolle kleuterparticipatie. Een onderzoek en een bron van inspiratie. Brussel: Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming, <https://www.onderwijsinspectie.be/sites/default/files/2022-06/Kwaliteitsvolle%20kleuterparticipatie%20%282019%29%20-%20LR.pdf>
- Vlaamse Regering (1997). Decreet Basisonderwijs (25/02/1997), Art 44., <https://data-onderwijs.vlaanderen.be/edulex/document.aspx?docid=12254#307215>
- Vlaamse Regering (2007). Decreet betreffende het flankerend onderwijsbeleid op lokaal niveau (30/11/2007), <https://data-onderwijs.vlaanderen.be/edulex/document.aspx?docid=13961>
- Vlaamse Regering (2013). Besluit van de Vlaamse Regering houdende de vergunningsvoorwaarden en het kwaliteitsbeleid voor gezinsopvang en groepsopvang van baby's en peuters, Art. 31, <https://codex.vlaanderen.be/PrintDocument.ashx?id=1023552&geannoteerd=false#H1063742>
- Vlaamse Regering (2016). Ministerieel besluit tot uitvoering van het Vergunningsbesluit van 22 november 2013, Art. 20/1, <https://codex.vlaanderen.be/PrintDocument.ashx?id=1027752&datum=&geannoteerd=false&print=false>
- Vlaamse Regering (2019). Decreet houdende de organisatie van buitenschoolse opvang en de afstemming tussen buitenschoolse activiteiten van 03/05/2019, Art 11, <https://codex.vlaanderen.be/PrintDocument.ashx?id=1031846&datum=&geannoteerd=false&print=false#H1094134>
- Vlaamse regering (2019). Decreet houdende de organisatie van buitenschoolse opvang en de afstemming tussen buitenschoolse activiteiten. Brussel: Vlaamse regering. <https://codex.vlaanderen.be/PrintDocument.ashx?id=1031846&datum=&geannoteerd=false&print=false>
- VLOR (2011). Advies opvang en onderwijs voor jonge kinderen (OOJK). Brussel: VLOR, https://s3-eu-west-3.amazonaws.com/vlor-prd/import/rbo-rbo-adv-001_0.pdf
- VLOR (2022). De toekomst van het onderwijs aan jonge kinderen. Een strategische verkenning. Brussel: Politeia.
- VLOR (2022). De toekomst van het onderwijs aan jonge kinderen. Brussel: Politeia en het “Voorontwerp van besluit van de Vlaamse Regering over de financiering van vernieuwende projecten die inzetten op een doorgaande lijn tussen kinderopvang van baby's en peuters, kleuteronderwijs en kleuteropvang
- VLOR (2024). Fundamenten van onderwijs aan jonge kinderen Voor elk kind een sterke start. Brussel: VLOR, <https://www.vlor.be/adviezen/fundamenten-van-onderwijs-aan-jonge-kinderen>.
- VVSG, VVV & Gezinsbond (2024). Discussienota: Vlaamse investeringen in buitenschoolse opvang en activiteiten zijn nodig. Brussel: VVSG, file:///C:/Users/u0040088/Downloads/2024_Nota_Voldoende%20middelen%20voor%20buitenschoolse%20opvang%20en%20activiteiten%20(1).pdf

Departement Onderwijs en Vorming
Koning Albert II-laan 15, bus 134
1210 Brussel

onderwijs.vlaanderen.be